

164884

КИТОБХОНАИ МАКТАБ

КАЛИЛА ВА ДИМНА

НАШРИЊТИ «МАОРИФ»

КАЛИЛА ВА ДИМНА

(Аз рӯи «Анвори Суҳайлӣ»-и Ҳусайн
Воизи Кошифӣ)

К 19
И (Ҳинд)

Гос.	там
Респуб. Ё	Дик. ОСР
16.11.88 И	И (Ҳинд)

Бо танзим ва таҳрири нави
Р. Ҳодизода

К 19 Калила ва Димна. (Аз рӯи «Анвори Сухайлӣ»-и Ҳусайн Воизи Кошифӣ). (Барои бачагонии синни калони мактабӣ). Душанбе, «Маориф», 1978.

304 с.

«Калила ва Димна» яке аз асарҳои беҳтарини адабиёти классикӣ ба шумор меравад ва ҳикоятҳои масалҳои рангинро аз ҳаёти паррандагон ва чарандагон дар бар мегирад.

Калила ва Димна.

И (Ҳинд)

К $\frac{70803-441}{М 501 (13)-79}$ 126—79

© Нашриёти «Маориф», 1979.

ҲИКОЯТИ «КАЛИЛА ВА ДИМНА»

Дар байни ҳикоятҳое, ки ба адабиёти форсу тоҷик ба воситаи тарҷума аз мероси адабии халқҳои дигари шарқ дохил гаштааст, ҳикояти «Калила ва Димна» аз асарҳои машҳуртарин аст. Дар давоми таърихи қариб зиёда аз ҳазор сол ин асар борҳо ба қалами устодони суҳан ба назм дароварда шудааст, ба сабку услуби гуногун таҳрир ёфтааст, на фақат ба эътибори талаботи ғоявии замон, инчунин бо таъсири завқу салиқаҳои мухталифи бадеии ҳар давр тағйиротҳои ҷиддӣ пазируфтааст. Аммо рӯи халқӣ, ҳикмати бузурги халқии он, ки ифодаи орзуҳои нек ва хиради ҷовидонии инсоният аст, ҳамеша барқарор буд ва аз талотуму ошӯби асрҳо гузашта то замони мо расидааст. «Калила ва Димна» барои хонандаи имрӯза на танҳо қимати бузурги адабӣ-эстетикӣ, балки аҳамияти калони таърихӣ низ дорад. Ин ёдгории маданияти умумиинсонӣ дар ҳама асрҳо қимати бадеӣ ва мақоми таърихӣ худро нигоҳ дошта, барои ҳар насл бо мазмуни худ таъсири бузурги маънавӣ расондааст.

Маншаъ ва бунёдгоҳи ҳикояти «Калила ва Димна» Ҳиндустон аст. Тадқиқотҳои чандинсола олимониро ба чунин хулоса овардааст, ки асли ин ҳикоят, ки дар адабиёти ҳинд бо номи «Панчатанра» («Панҷ китоб») машҳур аст, тахминан дар асри IV ва ба фикри гурӯҳе олимони тақрибан соли 300 (яъне тақрибан 1600 сол пеш аз ин) аз тарафи муаллифи номаълуме таълиф гардидааст. Аммо асли матни ин китоб аз байн рафта ва то замони мо таҳрири қадимтарини он аз таърихи соли 1199 расидааст. Аз рӯи ҳамин таҳрир «Панчатанра» аз асри XIX сар карда, ба бисёр забонҳои Аврупои Ғарбӣ тарҷума шуд ва дар бораи он бисёр тадқиқотҳои илмӣ низ анҷом гирифт. Аммо ҳанӯз чандин асрҳо пеш аз тарҷумаи «Панчатанра» ҳикояти «Кали-

вучуди сахтдилӣ раҳме бар дилаш падида омад ва аз ҳоли ӯ пурсон шуд. Маймун ба фаросат пай бурд, ки ин хирс подшоҳи он қавм аст. Дар ҳаққи ӯ дуову сано хонда гуфт:

Зи чашму дил бадаши хокиям дар оташу об аст,
Ба чашм бину ба дил раҳм кун, ки кор хароб аст!

— Эй малик, ман вазири подшоҳи бӯзинагонам ва ҳамроҳи ӯ ба шикор рафта будам. Вақти ҳуҷуми шумоён ман ҳозир набудам, рӯзи дигар аз гурезагон омадани шумоёнро фаҳмидам. Малики бӯзинагон аз ман чораи ин корро пурсид. Ман аз рӯи некхоҳӣ ӯро ба хидмати подшоҳи хирсон далолат кардам ва гуфтам: «Тадбири хуб он аст, ки камари хидмат бибандем ва бақияи умрро дар хидмати малики хирсон гузаронем.

Дар паноҳи давлати соҳибдилон,
Роҳ чӯяд, ҳар кӣ ҳаст аз оқилон.
Гар ту дар гулшан дарой, гул барӣ,
Сӯи бӯстон бигзарӣ, сунбул барӣ!».

Малик аз сухани ман парешону ошуфта гашт ва дар ҳаққи ман бӯзинагони дигар суханони нолоиқ ба забон оварданд. Чун бори дуюм боз ҳамин сухан гуфтам, маро ба ин аҳвол андохта ба ин ҷо партофту гуфт:

— То бубинем, ки онҳо ӯро чӣ гуна ғимоят хоҳанд кард!

Маймун инро гуфту чунон ба дард бигрифт, ки аз чашми малики хирсон қатраҳои ашк чакидан гирифт.

Гар бинолам сангро дил хун шавад,
В-ар бигирьям дидаҳо Ҷайхун шавад.

Малик гуфт:

— Ҳоло бӯзинагон дар куҷоанд?

Маймун ҷавоб дод:

— Онҳо дар биёбони Мардозмоя ҳастанд, аз ҳар тараф лашкар ҷамъ карда бо сипоҳи хунхор ба шумо шабехун заданианд.

Малики хирсон безобита шуд ва гуфт:

— Эй Маймун, чӣ кор кунем, ки аз онҳо ба мо офате нарасад?

Маймун гуфт:

— Малик хотирҷамъ бошад. Агар ман пой медоштам, лашкари туро ба сари онҳо ногаҳонӣ мебардам.

Малик гуфт:

— Медонам, ки ту аз манзили онҳо хабар дорӣ. Агар моро ба сари онҳо расонӣ, ман аз ту миннатдор мешудам.

Маймун гуфт:

— Чӣ гуна кунам, ки ҳаракат кардан бо чунин дасту пой душвор аст.

Малик гуфт:

— Ман чораи ин корро медонам.

Пас овоз дод, то умарои сипоҳ ва муқаррабони даргоҳ ҳозир шуданд. Малик сурати ҳол ба онҳо баён намуда гуфт:

— Омода бошед, ки имшаб ба сари ҳасм меравем.

Ҳама асбоби ҷанг тайёр карданд. Маймуно ба пушти хирсе баста ба роҳ даромаданд. Маймун бо ишорат ба онҳо роҳ нишон медод, то ки ба биёбони Мардозмӣ расиданд. Ин саҳрое буд пуртобу беоб, ки абри баҳорӣ дар фазои он аз ғояти ташнагӣ месӯхт, самуме дар он биёбон мевазид, ки асари он ба ҳар кӣ расад, дарҳол об мегашт. Ба сабаби чунин гармо ҳеҷ ҷонвар дар он саҳро ҷой намегирифт ва ҳеҷ гиёҳ дар он шӯразори мардумхор намеруст.

Маймун гуфт:

— Зудтар бишитобед, ки пеш аз дамидани субҳ онҳоро торумор кунем.

Хирсон бо ҷидди тамои қадам дар он биёбон ниҳоданд ва ба пой худ ба майдони аҷалу арсаи ҳалок даромаданд.

Офтоб баромад ва аз бўзинагон асаре пайдо набуд. Аммо Маймун ҳамчунон шитоб мекард ва ба афсуну афсона онҳоро мефирефт.

Вакте ки офтоб баланд шуд ва аз ҳарорати шуои он атрофу навоҳӣ оташ гирифт:

Зи гармо ончунон мешуд нафас гарм,
Ки лаб аз тоби он чун шамъ месӯхт.
Зи боди гарм, пиндорӣ, ки тақдир
Ба дунёе дӯзахи дигар барафрӯхт.

Гармои сӯзон хирсонро беҳол кард ва аз вазидани боди сӯзанда оташи бедуде падидор шуд. Малики хирсон рӯй ба Маймун кард:

— Ин чӣ биёбон аст, ки аз ҳайбати ӯ дилҳо дар тобу ҷигарҳо беоб мешавад?

Маймун гуфт:

— Эй ситамгори дилозор, ин биёбони ачал аст, агар сад ҳазор қон дорӣ, яке аз ин қо берун бурда наметавонӣ. Ҳоло боди тафсоне расида шуморо хокистар мекунад.

Онҳо дар ин суҳан буданд, ки ҳарорати бод расида Маймуноро якҷоя бо шоҳу сипоҳ бисӯхт ва ҳеҷ яке аз онҳо аз он биёбон берун наомаданд.

Рӯзи сеюм, аз рӯи ваъда малики бӯзинагон бо лашкари худ ба қазира омада бешаро ҳолӣ ёфт ва мамлакатро аз ғубори ситами душманон софӣ дид.

Бигзашт шоми накбату субҳи зафар дамид,
Гум шуд ҳазони ранҷу баҳори тараб расид.

* * *

Ин масал барои он гуфтам, ки ба малик маълум шавад, ки аҳли кина барои интиқом аз баҳри қон мегузаранд. Ман ҳоли Қоршиносро аз навъи ҳамин ҳила медонам. Пеш аз ин ҳам зогонро озмуда будам ва андозаи дурбинӣ, фиребу ҳилаи онҳоро шинохтаам. Вақте ки Қоршиносро дар ин ҳол дидам, муқаррар намудам, ки онҳо ҳилае андешидаанд. Роҳи дуруст он аст, ки пеш аз он, ки вай хуни мо рехтан гирад, ба қатли ӯ ишорат кунем.

Малики бумон аз ин суҳанон рӯй дарҳам кашида гуфт:

— Ин чӣ сахтрӯй ва бераҳмист, ки як фақиреро барои мо анвои озору хорӣ расида бошаду мо низ ӯро ҳалок карданӣ шавем?! Ту магар нашунидаӣ, ки гуфтаанд:

Хотири меҳнатзадагон шод кун,
В-аз шаби меҳнатзадагӣ ёд кун!

Пас бифармуд, ки он Зоғро бо эҳтироми тамом бардошта ҳамроҳи ӯ бурданд. Зоғ дар хидмати ӯ ба ҳурмате ҳар чӣ тамомтар мезист ва малику муқаррабони ӯро хушнуд сохта вобастаи худ гардонид. Ба ҳамин тариқа ҳар рӯз пояи вай баландтар мешуд ва дар дили малику тобеони ӯ бештар роҳ меёфт, то ба қое расид, ки ба ӯ эътимоди кулӣ ҳосил шуд ва малик ба вай тамоми

сирру асрораширо мегуфт, бо вай дар корҳои мамлакат маслиҳат мекарданд.

Рӯзе дар маҷлиси дарбориён гуфт:

— Малики зоғон маро бе ҳеҷ сабаб озурда ва бе гуноҳе уқубат кардааст. То вақте ки аз ӯ кина нахоҳам, чӣ сон орому қарор ёбам? Ман дар роҳи ҳосили мақсад бисёр фикр кардам. Охир ба яқин дониستم, ки то вақте ки дар сурати зоғон бошам, ба муроди худ расида наметавонам. Агар малик лоиқ бинад, бифармояд, ки маро бисӯзанд, то ки дар тоби оташ аз худо дархост кунам, ки маро ба шакли бум дарорад.

Дар ин маҷлис ҳамон вазире ки ба куштани Коршинос муболиға карда буд, ҳозир буд. Вай дар дил мегуфт:

«Гар чу наргис нестӣ шӯху чу лола тирадил,
Пас дурӯю даҳзабон ҳамчун гули савсан мабош».

Малик пурсид:

— Дар ин суҳанҳои Зоғ чӣ меғӯй?

Вазир ҷавоб дод:

— Ин ҳам найранги дигар аст. Агар шахс палиду хабис бошад, ӯро борҳо сӯзанду хокистарашро ба оби чашмаи пок гил созанд ҳам, гавҳари нопокаш аз аслаш намегардад.

Дарахте ки талх аст ӯро сиришт,
Гараш дарнишонӣ ба боғи биҳишт,
В-ар аз ҷӯи хулдаш ба ҳангоми об
Ба бех ангубин резиву шаҳди ноб,
Саранҷом гавҳар ба кор оварад,
Ҳамон меваи талх бор оварад!

Малики бумон, чунон ки расми бебахтон бошад, ин насиҳатҳоро гӯш накард ва аз оқибати корҳо наандешид.

Зоғ барои онҳо ҳар рӯз ҳикояте дилпазир ва ҳар шаб афсонае беназир меовард, масалҳои ғариб ва нуқтаҳои аҷиб тақрир мекард, то ки маҳрами ҳос шуда аз тамоми сирру асрорҳои махфии онҳо комилан воқиф гардид.

Ногоҳ фурсат ёфта рӯй аз онҳо битофт ва назди зоғон бирафт. Малики зоғон ӯро дида хурсандона гуфт:

К-эй дӯстон, ба коми дил акнун тавон расид,
К-ороми ҷону роҳати рӯху равон расид.

Пас малик Пирӯз пурсид:

— Эй Коршинос, чӣ кардӣ?

Коршинос гуфт:

— Ба давлати малик он чӣ мебоист, сохтам ва мақсуде ки доштам, бипардохтам. Омода бошед, ки вақти интиқом кашидан аст.

Малик гуфт:

— Сурати воқеаро бигӯй, то ки пас аз вуқуф корҳои заруриро анҷом диҳем.

Коршинос гуфт:

— Дар фалон кӯҳ ғоре ҳаст ва рӯзҳо бумон рафта дар он ғор ҷамъ мешаванд. Дар он наздикӣ ҳезуми хушк бисъёр ёфт мешавад. Малик бифармояд, то зоғон қадре аз он оварда бар дари ғор ҷамъ кунанд. Ман аз пеши ҷӯпонон, ки дар он наздикӣ хона доранд, қадре оташ биёрам ва ба ҳезум афканам. Малик фармон диҳад, ки зоғон парҳоро дар ҳаракат оранд ва оташ афрӯхта гардад ва ҳар бум, ки аз ғор берун ояд, бисӯзад, ҳар кӣ берун наояд, аз дуд бимирад.

Ин тадбир ба малик хуш омад ва ба ҳамин тартиб аз рӯи гуфти Коршинос тамоми бумонро ба ҳила сӯхтанд. Зоғон ҳама шодмону дӯстком баргаштанд ва забони таҳният боз кушода ба он фатҳу зафар наъраву шодӣ ба осмон расониданд.

Охир муроди мулк раво кард рӯзгор,
Иқболро ба ваъда вафо кард рӯзгор,
Ҳар шодие ки фитна зи мо фавт карда буд,
Онро ба як латифа фазо кард рӯзгор!

Малик ва лашкар аз кӯшишҳои Коршинос мамнун гашта ўро боз ҳам зиёдтар эҳтиром намуданд.

Дар аснои он малик гуфт, ки «ман ба ҳусни тадбири ту бар душманон ғалаба кардам». Коршинос гуфт: «Ҳар чӣ шуд, ба фарри давлати малик ва ҳуҷистагии толеи подшоҳ ба вуқӯъ омад. Ман асари ин зафарро ҳамон рӯз дидам, ки он бумони бадбахт ба мо қасд карданд ва ба мулки мо ҷашми тамаъ ва тасарруф кушоданд:

Он тирарой кард ба мулки ҷу ҷашм сурх.
То зардрӯй гашту бар ў шуд ҷаҳон сиёҳ.

Малик боз пурсид:

— Дар сӯхбати бумон муддати дароз чӣ гуна сабр кардӣ ва бо онҳо чӣ навъ мувофиқат сохтӣ?

Агар аз талхӣ ҳичрон ба захри ғам тавон мурдан,
Аз он беҳтар, ки бо бегона бояд ангубин хӯрдан.

Коршинос гуфт:

— Малик дуруст гуфт, ки барои инсон ҳеҷ ранҷе бадтар аз ҳамнишини ночинс нест.

Дидори ёри номутаносиб ҷаҳаннам аст!

Аммо каси оқил барои ризои хотири дӯстон дар шиддатҳо сабр мекунад ва ҳар меҳнате, ки пеш ояд, ба хушиву хурсандӣ қабул мефармояд.

Малик гуфт:

— Аз фаросату дониши бумон шаммае нақл кун.

Коршинос гуфт:

— Дар миёни онҳо ғайр аз он як тан, ки ба куштани ман ишорат мекард, ҳеҷ зираке надидам. Онҳо бошанд, ба насихати ӯ гӯш накарданд. Чун малики бумон ниҳоят ҳарис ва бар куштани зоғон саъю кӯшиши бисъёре дошт, аз роҳи рост берун баромада дар бодияи пушаймонӣ саргардон шуд. Чоҳе ки барои афтодани дигарон канда буд, дар охир худаш дар он афтод.

Маяндеш дар ҳаққи мардум бадӣ,
Ки орь бало бар сари хештан!
Набинӣ, ки ранҷи фаровон кашад,
Ки чоҳе канад баҳри ман чоҳкан,
Ба охир, ки чоҳро ба поён барад,
Вай андар таги чоҳ афтад, на ман.

Малик гуфт:

— Ман шукрони он неъмат мекунам, ки ту дар сӯхбати касоне, ки ба онҳо нафрат доштӣ, нишастӣ ва бозрастӣ. Агар онҳо сухани насихатгари худро мешунданд, ба ҷони ту хатари калоне ҷорӣ мешуд.

Коршинос гуфт:

— Мард он кас аст, ки ба коре ки азимат намуд, нахуст даст аз ҷон бишӯяд ва дил аз зиндагонӣ бардошта қадам дар майдони мардон ниҳад.

Аз сар гузаштаанду ба майдон ниҳода пой,
Соҳибдилон, ки гӯи саодат рабудаанд!

Агар кас дар як кор салоҳи худро бинад, ба хидмати каси аз худ фурӯтар низ бояд камар бандад, то ки мақсуд ҳосил шавад. Чунон ки Море барои маслиҳати худ ба хидмати Ғуке розӣ шуд.

Малик пурсид, ки чӣ гуна будааст он?

Ҳикоят

Коршинос гуфт:

— Овардаанд, ки заъфи пирӣ ба Море асар кард ва ӯ ба сабаби беқувватӣ аз шикор боз монд. Бо худ андеша кард, ки «дарег аз қуввати ҷавонӣ ва ҳайф аз замони комронӣ. Акнун аз бозгаштани айёми ҷавонӣ умед нест. Аммо кошкӣ айёми пирӣ ҳам бақое медошт ва фурсати он эътимод мекумошт.

Рафт даврони ҷавонӣ, навбати пирӣ расид,
Эй дарего сӯхбати ёрону айёми шабоб.
Вақти пирӣ ҳам ғанимат дон, ки аз умри азиз
Ҳар даме к-он бигзарад, дигар набинӣ, ҷуз ба хоб!».

Мор донист, ки гузаштаре боз овардан мумкин нест, лоилоҷ ба коре машғул шудан лозим аст. Ӯ бо худ гуфт: «Дар ивази қуввати ҷавонӣ таҷрибае ҳосил кардаам. Ҳоло бинои кор ба камзорӣ ниҳодан лозим аст ва бақияи умрро бо ҳамин равиш бояд гузаронд». Пас ба канори чашмае рафт, ки дар он ғукон бисёр буданд ва малики комгор ва амири номдоре доштанд. Мор худро чун мотамзадагони синачок ва мусибатрасидагони андӯхнок бар хоки роҳ афканд. Ғуке ба сари ӯ расид ва пурсид, ки «туро бағоят ғамнок мебинам, сабаб чист?»

Мор гуфт:

— Дар ғам хӯрдан аз ман сазовортар кист, ки моддаи ҳаёти ман аз шикори ғукон буд ва имрӯз ба чунон ҳолате афтодаам, ки сайди онҳо ба ман ҳаром шудааст, ҳеҷ яке аз онҳоро гирифта ва хӯрда наметавонам.

Он Ғук рафт ва ба малик хабар дод. Подшоҳи ғукон аз ин сурати аҷаб ба тааҷҷуб шуда назди Мор омад ва пурсид:

— Ба чӣ сабаб ин ҳодиса ба сари ту омадааст?

Мор дар ҷавоб гуфт:

Ман ин оҳи ҷигарсӯз аз дили паймоншикан дорам,
Чаро аз дигаре нолам, чу дард аз хештан дорам?!

— Эй малик, ҳирси шӯхчашм маро дар доми боло афканд: рӯзе қасди ғуке кардам ва ӯ аз назди ман ғурехта худро ба хонаи зоҳиде афканд. Аз ақибӣ вай ба тамаъ дар он хона рафтам. Хона торик буд ва писари зоҳид хуфта буд. Осеби ангушти бузурги пой ӯ ба ман расид, пиндоштам, ки ғук аст, аз гармии ҳирс дандон ба вай фурӯ бурдам ва ӯ дар ҷояш мурд. Зоҳид аз ин хабар ёфта аз сӯзи фарзанд қасди ман кард. Ман рӯй ба сахро ниҳода давон мерафтам. Зоҳид дар ақибӣ ман медавид ва лаънат карда мегуфт, ки «аз худо меҳоҳам, ки туро хору бемиқдор кунад ва маркаби малики ғукон гардонад». Акнун аз рӯи зарурат ин ҷо омадам, ки малик болои ман савор шавад.

Ба малики ғукон ин таклиф маъқул шуд ва ҳамеша болои Мор савор шуда гашта бо ин ифтихор мекард. Чанд рӯз гузашт. Мор гуфт:

— Зиндагонии малик дароз бод, маро аз хӯрдан чизе нест, ки то зиндам ин хидматро ба поён расонам.

Пас малики ғукон барои Мор ҳар рӯз ду ғук муқаррар кард, ки вай дар ҷошт ва шом ба кор барад. Мор бо ҳамин рӯз мегузаронид ва азбаски манфиате барои вай аз ин кор ҳосил буд, аз хидмати ғук ор намекард.

* * *

Ин масал барои он овардам, то маълум шавад, ки ман ҳам агар сабр мекардам ва хориву зиллат мекашидам, барои он буд, ки душманон ҳалок хоҳанд шуд ва дӯстон хурсанд хоҳанд гардид. Аз ин сабаб гуфтаанд, ки ақлу тадбир аз ғайрату шуҷоат беҳтар аст. Марди мубориз ҳарчанд далеру тавоно бошад ҳам, дар ҷанг бо даҳ тан, ғоятан то бист тан, гуфтем бо сад, бо ҳазор тан баробарӣ карда метавонад. Аммо марди доно ба як фикри дуруст мулкero парешон месозад ва ба як тадбир ба лашкари тавоное шикаст дода метавонад.

Ба як тадбири некӯ он тавон кард,
Ки натовон бо силоҳи бекарон кард.
Ба шамшере тавон ҷоне рабудан,
Ба фикре шояд иқлиме кушудан.

Малик гуфт:

— Онҳо аз мо ин зарбаро чашм надоштанд ва гумон мекарданд, ки мо интиқом гирифта наметавонем. Моро, ки андак дида ва заиф шуморида буданд, хатой сахт карданд.

Коршинос гуфт:

— Чаҳор чиз аст, ки андаки онро бисъёр пиндоштан лозим аст. Аввал, оташ, ки андаки он дар сӯхтан ҳамон зарари бисъёрро медиҳад. Дуюм, қарз, ки шарми он аз қарзхоҳон дар як дирам ҳамон аст, ки дар ҳазор динор. Сеюм, беморӣ, ки ҳарчанд андак бошад ҳам, заъфу беҳузурӣ меорад. Чаҳорум, душман, ки ҳарчанд хору заиф бошад, охир кори худ мекунад. Ман шунидам, ки Гунҷишке бо вучуди хурдиву заифӣ аз Мори қавихайкал интиқом гирифта тавонист.

Малик пурсид, ки чӣ гуна будааст он?

Ҳикоят

Коршинос гуфт:

— Овардаанд, ки ду Гунҷишк дар сақфи хонае ошъёна гирифта будаанд. Вақте онҳо бача бароварданд ва ҳар яки онҳо барои тарбияти фарзанд аз паи хӯрок мерафтанд, он чӣ ба даст меоварданд, ба даҳони фарзандонашон мерехтанд. Рӯзе Гунҷишки нар ба тарафи берун рафт. Вақте ки боз омад, Гунҷишки модаро дид, ки бо изтиробӣ тамом гирди ошъёна мепарид ва фаръёди сӯзнок мекашид. Гуфт: «Эй ёри нозанин, ин чӣ ҳаракат аст, ки ман аз ту мебинам?». Ӯ ҷавоб дод:

Меҳалад дар синаам хоре, ки меборам сиришк,
Дар дили сӯзон ғаме дорам, ки оҳе мекашам!

— Чӣ гуна нанолам, ки як дам ғойб шуда будам, омада дидам, ки Мори бадҳайбате расида, қасди бачагони ман кард. Ҳарчанд зорӣ кардам ва гуфтам:

Агарчи ғолибӣ, аз душмани заиф битарс,
Ки тири оҳи саҳар бар нишона меояд!

Ба ҷое нарасид ва гуфт: «Оҳ дар оинаи тираи дили ман ҳеҷ асаре нахоҳад буд». Гуфтам: «Аз он битарс, ки ману падари ин фарзандон агар камари интиқом бандем, шояд ки туро бикушем». Мор бихандид ва гуфт:

Ҳарифе ки ӯ шерро пай кунад,
Зи мисли тӯе оқизӣ кай кунад?!

Ман ба ҳеҷ навъ бо ӯ бас наомадам, фаръёд мекунам, касе ба фаръёди ман намерасад. Он золими ситамгора бачагонро хӯрдааст ва ҳам дар ошъёна хуфтааст.

Гунҷишки нар ин суханро шунида аз фироқи фарзандон оташи ҳасрат дар ҷонаш афтод. Дар ин маҳал соҳиби хона чароғ мегиронд ва фатила ба равған олуда, даргиронда, дар даст медошт, мехост, ки ба чароғдон ниҳад. Гунҷишк парида рафту он фатиларо аз даст ӯ бардошт ва ба даруни ошъёна партофт. Соҳиби хона аз хавфи он ки мабодо сакф оташ гирад, дарҳол ба болои бом баромада зери ошъёнаро холӣ месохт, то ки оташро кушад. Мор аз пеш шарари оташ дид ва аз боло овози метин шунид. Сар аз сӯроҳе, ки ба тарафи бом дошт, берун кард. Баробари сарашро баровардан соҳиби хона бо метин каллаи ӯро пора кард.

* * *

Ҷоидаи ин масал он аст, ки Мор душмани худро хор пиндошт ва оқибат сарашро ба санги интиқом фуру кӯфт.

Душман агар хурд бувад, аз тариқи харм¹
Ҷо бузург дону ғами кори хеш хӯр.

Малик гуфт:

— Мағлубияти душманон ба шарофати ақлу хиради ту буд. Дар ҳар коре, ки бар сухани ту эътимод кардам, ба ҷуз хайру хубӣ натиҷаи дигар зоҳир нашуд. Ҳар кӣ ихтиёри кор ба вазире насихатгар супорад, ҳаргиз дасти нокомӣ ба домани иқболи ӯ нарасад.

Ин аст достони аз доми хиёнатӣ ғаддорӣ ҳазар намудан. Душман ҳарчанд дар зориву тазарруъ муболиға намоёд, ба он фирефта шудан аз тариқи ақл дур афтад. Зеро Зоғи танҳое бо аҷзу заъфи худ ҳасмони қавӣ ва душманони анбӯхро бар он навъ молише дод. Ин ба сабаби сустии ақл ва камии фаҳми бумон буд, вагарна агар онҳо заррае оқибатандешӣ медоштанд, он Зоғ ҳар-

¹ Харм — эҳтиёт.

гиз ба муродаш намерасид ва чехраи он зафар дар хоб
ҳам намедид. Каси хирадманд бояд бидонад, ки ба
душман эътимод кардан дуруст нест ва аз хасм ҳар-
чанд лофи муҳаббату дӯстӣ шунавад ҳам, ба он мағрур
нашавад.

Фоидаи дигари ин ҳикоят ба даст овардани дӯсто-
ни холис ва ҳаводорони мухлис аст. Дӯстии Коршинос
ва ёрию мададгории ӯ ба зогон чунон натиҷае дод, ки
онҳо аз маҳлакаи ҳавлу ҳарос ба сарманзили амну са-
ломат расиданд. Агар касе тавонад, ки ҳам дӯстони ҳа-
водорро азизу мукаррам дорад ва ҳам аз мухолифони
ғаддор домани эҳтиёт барчинад, ба камоли мурод ва
ниҳояти орзу расида бошад.

Бо ёри накӯхоҳ ба ишрат биншин,
В-аз душмани бад домани сӯҳбат дарчин.

ҲИКОЯТИ БҶЗИНА ВА САНГПУШТ

Рой ба Бараҳман гуфт:

— Достони аз макри душманон ҳазар кардан ва ба қавли онҳо фирефта нашудан, худро аз зарари ҳилаву макри душманон ва офати ғадру фиреби аъдо, ки ҳарчанд дар мақоми дӯстӣ омадаанд, нигоҳ доштанро баён кардӣ. Акнун илтимос он аст, ки ба ман нишон деҳ мисоли касеро ки дар касби чизе ҷидду ҷаҳд намояд ва пас аз ба даст овардани чизи дилхоҳаш ғафлат намуда онро зоеъ созад.

Бараҳман забони сано кушуд ва гуфт:

— Бар хотири шоҳаншоҳӣ махфӣ нест, ки ба даст овардани чизе аз муҳофизати он осонтар аст. Бисъёр чизҳои нафисро бо мусоидоти рӯзгор бе офати саъй ва ранҷи кӯшиш ба даст овардан мумкин аст. Аммо нигоҳ доштани онҳо фақат ба ақли равшан ва тадбири дуруст сурат бандад. Ҳар кӣ аз зебу зинати дурандешӣ холи бошад, чизи ба даст овардаи ӯ зуд талаф хоҳад шуд, чунон ки Сангпушт бе ҷидду ҷаҳд чун Бӯзина дӯсти мушфиқе ба даст овард ва ба воситаи беақлию нодонӣ он дӯстро аз даст бидод ва захми ҷаҳлу ҳамоқаташ ба ҳеҷ марҳам даво наёфт.

Рой пурсид, ки чӣ гуна будааст он?

Ҳикоят

Бараҳман гуфт:

— Овардаанд, ки дар яке аз ҷазираи баҳри Ахзар бӯзинагони бисъёр буданд ва онҳо малике доштанд, ки номи ӯ Кордон буд. Бинои салтанати ӯ ба ҳайбати вофир ва сиёсати комил баландӣ ёфта, асоси давлаташ ба адолат истехком пазируфта, раъият аз эҳсони ӯ дар рафоҳият мезистанд. Муддатҳои дароз айёми худро дар

шодиву комронӣ гузаронид ва баҳори ҷавонӣ ба хазо-
ни пирӣ ва нотавонӣ расид, осори заъф дар атрофи ба-
дан падид омад, шароби тараб ба тундбоди офати тааб
бимурд ва бисоту нишот ба ҳуҷуми беморӣ печида гашт.

Нишони ҷавонӣ зи пирон маҷӯй,
Ки оби равон боз н-ояд ба ҷӯй.
Бибояд ҳавас кардан аз сар бадар,
Ки даври ҳавас боз омад ба сар.
Чу бар сар нишинад зи пирӣ ғубор,
Дигар айши софӣ таваққӯъ мадор.

Зикри пириӣ ӯ дар забонҳои мардум паҳн шуда,
ҳашмати шоҳӣ ва ҳайбати шоҳаншоҳиӣ ӯ нуқсон пази-
руфт.

Давлат агар давлати ҷамшедиаст,
Мӯн сафед ояти навмедиаст.

Аз хешони малик ҷавони зираке, ки аз чехраи ӯ
аломати хирадмандӣ ва бахту саодат намудор буд, ба
воя расид. Арбоби давлат диданд, ки ин ҷавон истеъ-
доди манзилати ҷаҳонбинӣ дорад, дилҳоро ба силси-
лаи тоату итоати ӯ дароварда, бо якдигар меғуфтанд.

Чу боди сабо бар гулистон вазад,
Ҷамидан¹ дарахти ҷавонро сазад,
Баҳорон, ки бор оварад бед мушк,
Бирезад дарахти куҳан барги хушк.

— Ин ҷавони тозарӯй, ки ниҳоли умраш бар лаби
ҷӯйбори адаб нашъунамо ёфтааст, қобилияти он дорад,
ки гулшани мулкро обод дорад.

Сарви хиромон бин к-аз ӯ олам гулистон мешавад.

Он ҷавон низ ба ҳилаҳои дақиқ сипоҳу раиятро му-
вофиқи ҳолашон хилъату инъомҳо дода, онҳоро ба худ
ҷалб намуд. Аъёну ашроф ба як бор иттифоқ намуда,
пири ғартутро аз миёнаи қор берун оварданд ва ихти-
ёри салтанатро бе заҳмату машаққат ба дасти иқтидо-
ри он ҷавон супурданд.

Болид аз ин нишот тани тахт бар замин,
Бигашт з-ин навид сари тоҷ з-осмон!

¹ Ҷамидан — бо зебой ва нозукадой хиромидан.

Бечора Кордон чун аз либоси салтанат бараҳна шуд, дигар ба он ору нанг тоқат карда натавониста, ҷалои ватан ихтиёр кард ва худро ба соҳили даръё кашида, дар ҷазирае, ки дарахтони анбӯҳ ва меваи бисъёр дошт, қарор гирифт ва ба меваи тару хушк, ки дар он беша буд, қаноат карда, худро тасаллӣ меод ва мегуфт:

Ҳар кӣ қонеъ шуд ба хушку тар, шаҳи баҳру бар аст!

Рӯзе ба дарахти анҷире, ки аксар вақт болои он рӯз мегузаронид, баромада анҷир мечид. Ногоҳ як анҷир аз ҷанги ӯ раҳо шуда, дар об афтод ва овози он ба гӯши Бӯзина расида, лаззате дар табъаш падид омад. Ҳар соат ба ҳаваси ин лаззат як анҷирро ба об меафканд ва ба овози ӯ хурсанд мешуд. Иттифоқо Сангпуште аз он тарафи даръё ба расми саёҳат ба ин ҷазира омада буд ва дар зери он дарахт сокин шуда мехост, ки ду-се рӯз он ҷо истироҳат кунад ва баъд аз он ба пеши аҳлу аёлаш бозгардад. Дар он ҷое, ки Бӯзина анҷир мехӯрд ва Сангпушт ба зери дарахт дар миёни об буд, ҳар гоҳ ки анҷире дар об меафтод, онро ба рағбати тамои мехӯрд ва тасаввур мекард, ки Бӯзина ин анҷирҳоро барои ӯ меандозад ва дилҷӯию шафқат дар ҳақи ӯ мекунад. Андеша мекард, ки шахсе маро намениносад ва дар бораи ман ин марҳамат мефармояд. Агар дар байни мо дӯстию муҳаббат падид ояд, яқин ҳаст, ки ӯ нисбат ба ман чӣ миқдор марҳамату муруват хоҳад кард. Пас азми сӯҳбати Бӯзина карда, овоз бардошт ва салом дода, дар бораи дӯстӣ ва мусоҳибат андешае, ки дошт, ба арз расонид. Бӯзина ҷавоби некӯ дода, ба сӯҳбати ӯ майли бисъёр изҳор кард ва гуфт:

— Рағбат намудан бо рафиқон ва муболиға кардан дар бисъёрии ёрон аз сифатҳои нек ва хислатҳои писандидааст. Ҳар кӣ дӯсти ҳақиқӣ дошта бошад, ҳамеша сарфароз ва комгор аст.

Сангпушт гуфт:

— Ман хоҳиши дӯстӣ ва ҳамсӯҳбатӣ дорам, лекин намедонам, ки қобилияти дӯстӣ дошта бошам ё на?

Бӯзина гуфт:

— Ҳукамо дар бораи дӯстӣ мизоне ниҳодаанд, фармудаанд, ки агарчи бе дӯст набояд, аммо ҳар кас низ ба дӯстӣ нашояд. Гоҳе дӯстони аблаҳу нодоне меша-

ҲИКОЯТИ ШЕР ВА ГОВ

Рои аъзам Добшилим ба Бидпой ҳаким фармуд, ки ҳар кас, ки ба подшоҳон наздик шуд, бадхоҳон ба вай ҳасад мебаранд ва мизоҷи султонро бар ӯ дигаргун месозанд. Пас подшоҳ бояд, ки ба гапи соҳибғаразон дуруст андеша кунад ва ҳақро аз ботил ҷудо созад. Ман аз Бараҳман илтимос дорам, ки муносиби ин ҳол достоне бигӯяд ва қиссаи касеро, ки назди подшоҳ эътиборе дошту ба сухани ғаразomezи ҳасудон мартабаи ӯ ҳалалдор шуд ва дӯсти ба душмани анҷомид, ба тафсил нақл намояд.

Бараҳман фармуд: — Агар подшоҳ одамони ғараздорро аз фасоду зарар манъ нафармояд, одамони беҳтарин аз кори давлат дур мешаванд ва аз ин ба мулк ҳалали кулӣ роҳ меёбад. Саранҷоми кори онҳо ба ваҳшат ва малолат анҷомад, чунончи миёни Шер ва Гов воқеъ шуда буд.

Рой пурсид, ки чӣ гуна будааст он?

Ҳикоят

Бараҳман гуфт: — Овардаанд, ки бозургоне буд, ки баҳру бари дунё паймуда ва шаҳрҳои Шарку Ғарбро тай карда, сарду гарми рӯзгор дида, талху ширини айём бисёр чашида.

Хирадманде, амине, кордоне
Зи рӯи таҷриба бисёрдоне.

Вақте ки пир шуд ва наздик омадани аҷалро пайбурд, фарзандони худро даъват намуда ба онҳо насихат оғоз кард ва гуфт:

— Эй ҷавонон, агар дар ҷамъи мол ранҷе ба шумо

нарасида бошад, қадри он намешиносед. Аммо бибояд донист, ки ба даст омадани мол бе касбу талаб маҳол аст. Агар касе моли бе машаққат ёбад, қадру қимати он надонида, зуд аз даст бидиҳад. Пас рӯй аз коҳили бартофта ба касбу ҳунаре майл намоед, ба ҳамин касби тиҷорат, ки аз ман муддатҳо мушоҳида кардаед, машғул шавед.

Чун писарон насихатҳои падар шуниданд ва манфиатҳои суҳанҳои ӯ шинохтанд, ҳар як касбе ихтиёр намуда ба коре даст заданд. Бародари калонӣ рӯй ба тиҷорат ниҳода сафари дурдаст пеш гирифт. Ҳамроҳи вай ду гови боркаш буданд, ки шеро фалак аз савлату салобати онҳо чун гурбаи рӯзадор ноҳуни ҳайбат дар панҷаи изтирор пинҳон мекард.

Ба ҷусса чу филу ба ҳамла чу шер
Ба дидан диловар, ба рафтан далер.

Номи яке аз ин говҳо Шанзаба ва номи дигаре Мандаба буд. Ҳочаи савдогар ҳамеша онҳоро тарбият мекард, аммо азбаски муддати сафар дер кашид ва роҳҳои дур тай карданд, дар аҳволи онҳо футуре пайдо шуд ва асари заъф дар онҳо зоҳир гашт. Иттифоқо дар аснои роҳ лои бузурге пеш омад ва Шанзаба дар он лой монд. Ҳоча фармуд, ки ӯро ба ҳилае берун оварданд, аммо тоқати ҳаракат надошт. Ҳоча якеро фармуд, ки тарбияи говро ба ӯҳдаи худ гирад ва чун он ба қувват дарояд, аз паси ӯ ба қорвон расонад ва ҳудаш ба роҳ давом дод. Он кас як-ду рӯз дар миёни биёбон монда аз танҳои малул шуд ва Шанзабаро гузошта, ба Ҳоча хабари дурӯғи фавти онро расонд. Дар он манзил Мандаба аз ғояти кӯфтагӣ ва ғами ҷудоии Шанзаба ҳалок гашт.

Аммо дере нагузашта Шанзаба қувват пайдо карда дар талаби чароҳӯр ба ҳар тараф мерафт. Охир ба марғзоре расид, ки гуна-гуна растаниҳо дар он ҷо руста буданд.

Аз гулу сабзаи навхоставу оби равон,
Чашми бад дур, ту гӯй, ки бихишти дигар аст.

Он манзил ба Шанзаба ҳуш омад ва дар ҳамон марғзор иқомат ихтиёр намуд. Чанд рӯз бе банду қайд дар соҳати он марғзор бичарид ва дар он ҳавои рӯҳбахш ва фазои дилкушо ба муроди дил рӯз гузаронид, бағоят

қавиҷусса ва фарбеҳ гашт. Аз лаззати осоиш ва завқи оромиш бо қуввае ки дошт, бонги баланде зад.

Дар он марғзор Шере буд бо савлат ва дар ғояти шавкат, тамоми ҳайвонҳои ваҳшӣ дар хидмати ӯ қамар баста буданд. Шер аз ғурури ҷавонӣ ва фахри қомронӣ, аз бисёрӣи ходимон ва лашкариён касеро аз худ бузургтар тасаввур намекард, бабри тезҳамла ва фили қавиҷуссаро ба назар намеовард, аммо ӯ ҳаргиз на гов дида буд ва на овози ӯ шунида. Чун бонги Шанзаба ба ӯ расид, бағоят ҳаросон шуд ва аз тарси он, ки ҳайвонҳои дигар ваҳму ҳароси ӯро пай набаранд, ба ҳеҷ чое ҳаракат намекард. Дар ҷумлаи хизматгорони ӯ ду шағоли маккоре буданд, ки якеро Калила ва дигареро Димна мегуфтанд. Ҳар дуи онҳо ба зеҳну заковат шӯҳрати тамои доштанд. Аммо Димна шӯҳратталаб ва ба ҷоҳу мансаб ҳаристар буд.

Димна аз рӯи фаросат пай бурд, ки ба Шер хавфе ғалаба кардааст. Вай ба Калила гуфт:

— Дар ҳаққи малик чӣ мегӯӣ, ки чаро аз ҳаракат боз монда дар як ҷой қарор гирифтааст.

Осори малолат аз ҷабинаш
Додӣ хабар аз дили ҳазинаш.

Калила дар ҷавоб гуфт: — Туро ба ин суол чӣ қор ва ба гуфтани ин сухан чӣ нисбат? Мо дар сояи давлати ин малик ба осоиш рӯз мегузаронем, ба ҳамин бояд қаноат кард ва аз тафтиши сирру асрори малик худдорӣ кун. Мо аз он табақа нестем, ки ба ҳамнишинии султонҳо мушарраф шуда тавонем, ё сухани мо пеши онҳо эътиборе дошта бошад. Пас зикри онҳо кардан такаллуф аст ва ҳар кас чунин қор кунад, ба вай ҳамон воқеъ гардад ки ба он Бӯзина расида буд.

Димна пурсид, ки чӣ гуна будааст он?

Ҳикоят

Калила дар ҷавоб гуфт: — Овардаанд, ки Бӯзинае дуредгареро дид, ки ба ҷӯбе нишаста онро мебурид ва ду меҳ дошт, якеро ба шикофи ҷӯб фуру мекӯфт, то ки буридани он осон шавад ва роҳи омаду рафт ба арра кушода гардад. Вақте ки шикоф аз ҳадди муайян мегузашт, ин меҳро гирифта меҳи дигарро ба ҷои нави ме-

кӯфт ва ба ҳамин тариқ амал мекард. Бӯзина дар ин вақт сайру гашт менамуд, ногоҳ дуредгар дар аснои кор ба ҳоҷате рафт. Бӯзина дарҳол болои чӯб нишаст ва думи вай аз он ҷониб, ки бурида буд, ба шикофи чӯб фурӯ рафт. Бӯзина он мехро, ки дар пеши кор буд, пеш аз он ки меҳи дигарро фурӯ кӯбад, аз шикофи чӯб баркашид. Чун меҳ аз шикоф кашида шуд, ҳар ду тарафи чӯб ба ҳам пайваста шуда думи Бӯзина дар миёни чӯб маҳкам монд. Бечора Бӯзина аз дард ранҷур шуда менолид ва мегуфт:

Он беҳ, ки ҳар касе ба ҷаҳон кори худ кунад,
В-он кас, ки кори худ накунад, нек бад кунад.

Кори ман мева чидан аст, на арра кашидан, пешаи ман тамошои беша аст, на задани табару теша.

Бӯзина бо худ ин суҳанҳо мегуфт, ки дуредгар расида омад ва ўро ба сазо ба ҳалокат расонид. Ва аз ин ҷо гуфтаанд: «кори бӯзина нест наҷҷорӣ».

* * *

Ин масал барои он овардам, то бидонӣ, ки ҳар кас бояд кори худашро кунад ва қадам аз андоза берун на-ниҳад.

Димна гуфт: — Ҳар кас ба подшоҳ наздик шуданӣ бошад, на барои хӯроку тӯъма ин кор мекунад, чунки шикам ба ҳар ҷой ва ба ҳар чиз пур мешавад. Фоидаи ба подшоҳон мулозимат кардан мансаби олий ёфтан аст. Ҳар кас барои тӯъма хидмат кунад, вай мисли ҳайвон аст ва монанди сағест, ки ба устухоне шод шавад ва гурбаи хасисест, ки ба нонпорае хушнуд гардад. Ман дидаам, ки агар Шер харгӯшero шикор кунад ва дар ҳамин вақт гӯрero бинад, даст аз харгӯш боздошта, ба сайди гӯр рӯй меоварад. Ҳар кас дараҷаи баланд ёбад, агарчи чун гул кӯтоҳзиндагонӣ бошад, хирадмандон бо зикри хайр ўро дарозумр мешумуранд.

Саъдиё, марди нақӯном намирад ҳаргиз,
Мурда он аст, ки номаш ба нақӯй набаранд.

Калила гуфт: — Мартаба ва мансаби баландро он кас бояд талаб кунад, ки аз ҷиҳати насабу фазилати адаб бузургзода бошад. Мо аз ин табақа нестем, ки шо-

ванд, ки аз онҳо ба ту танҳо зарар мерасад ва аз ин ҷо гуфтаанд, ки:

Душмани доно беҳ аз дӯсти нодон.

Мумкин аст, ки душман чун ба ҳилаи ақл ораста ва дурандеширо шиори худ сохта бошад, то фурсат набинад, захм назанад ва аз нишасту бархости ӯ осори интиқом мушоҳида карда худро муҳофизат кардан мумкин аст. Аммо дӯсте, ки аз давлати дониш бебаҳра бошад, ҳарчанд дар тадбири кор мадад намояд ҳам, фоида намебахшад ва аксар ин кас ба тадбири ноқис ва ақли нодурусти ӯ ба хатарҳо гирифтор мегардад. Чунончи аз дӯстии Бӯзинаи посбон наздик буд, ки киштии ҳаёти шоҳи Кашмир дар гирдобӣ ҳалок афтад ва агар дузд, ки душмани доно буд, ба фаръеди ӯ намерасид, пеши он балоро гирифтани мумкин намешуд.

Сангпушт пурсид, ки чӣ гуна будааст он?

Ҳикоят

Кордон гуфт:

— Шундаам, ки дар вилояти Кашмир подшоҳи бузурге ва адолатпарваре буд. Ин подшоҳ Бӯзинае дошт, ки дар вақти офату бало ба вай боварӣ дошт ва дар тарбияи ӯ хеле ғамхориҳо мекард. Бӯзина шабҳо шамшери чун қатраи об ба даст гирифта болои болини шоҳ пос медошт ва то дамидани субҳи содиқ ӯро посбонӣ менамуд. Иттифоқо дузди зираке аз шаҳри дурдаст ба ин вилоят омад ва шабе азм кард, ки шикоре ба даст орад. Либоси айёри пӯшида, дар маҳаллаҳо мегашт. Дузди камдон ва бетачрибае низ ба ҳамин андеша берун омада буд. Ин ду дузд ба ҳам пайвастанд. Дузди мусофир ба тарзи машварат пурсид, ки «Мо бо-яд ба кадом маҳалла биравем ва ба хонаи кӣ нақб бизанем?». Дузди нодон ҷавоб дод, ки дар саиси раиси шаҳр хари фарбеҳе ҳаст, ки бағоят ӯро дӯст медорад ва барои муҳофизати он занҷири маҳкам бар дасту пой вай ниҳода ва ду ғуломро ба посбонии ӯ гузоштааст. Салоҳ дар он аст, ки аввал биравему он харро бидуздем ва дар сари чорсуи шаҳр дӯкони шишагаре ҳаст. Онро сӯроҳ кунем ва шишаҳои ӯро берун оварда ба ҳамон хар бор карда боз гардем.

Дузди доно аз сухани ӯ дар ҳайрат монд ва меҳост, ки ин корро дурусттар тафтиш кунад. Ногоҳ асасе¹ аз муқобили онҳо падид омад. Дузди оқил худро ба ҳилае бар канори девор афканд ва он аблаҳ гирифтор омад. Асас пурсид:

— Кучо мерафти?

Дузд ҷавоб дод:

— Ман дуздам, азимат доштам, ки дарозгӯши расро дуздида, дӯкони шишагаронро бишикофам ва шишаҳо бор карда ба хона барам.

Асас бихандид ва гуфт:

— Аҳсант. Дузд чунин бошад, ки барои харе, ки чандин посбон дорад, ҷони худро ба хатар андохта ва барои шишае, ки даҳтои онро ба як пул фурӯшанд, худро ба вартаи бало андозад.

Ба зар нахридай ҷонро, аз он қадраш намедонӣ!

Агар барои ягон хазина худро ба чунин балоҳо меафкандӣ, он замон ақл туро маъзур медошт.

Гар касе бор кашад, бори нигоре боре!

Ин бигуфт ва ӯро бо дастҳои баста ба ҷониби зиндонаш кашид. Дузди зирак аз ақли дузди аблаҳ ибрат гирифт ва аз қавли асас таҷриба ҳосил карда бо худ гуфт: «Ин дузд ба ман дӯсти нодон ва ин асас душмани доно буд. Он дӯст ба нодонӣ маро дар вартаи бало меандохт ва агар душмани доно намебуд, кор аз даст рафта дар охир маро ба қатл мекашид. Ҳоло чунон ки асас гуфт, рӯй ба хазинаи подшоҳ овардан дуруст аст, шояд ки ғарази асли аз он ҷо ҳосил ояд».

Пас оҳиста-оҳиста ба зери қасри подшоҳ омада он ҷоро сӯроҳ кардан гирифт ва ҳама шаб ба ҳирси зар сангро ба пӯлод мебурид.

Чунон медод з-оҳан сангро тоб,
Ки ҳам оташ бурун меҷасту ҳам об.

Ҳанӯз субҳ надамида буд, ки нақби дузд ба итмом расид ва аз ҷое, ки хобгоҳи подшоҳ буд, сар берун кард.

¹ Асас — посбони шабгард; миршаб.

Марди ҳимматпеша то пояи баланд ба даст наорад,
аз роҳи талаб барнагардад. Гули тараб бе хори тааб
чидан мумкин нест. Пои ҳиммат маро ба кӯҳи баланд
хоҳад кашид ва аз гирдоби балову ранҷу ано андеша
нахоҳам кард.

Гар дар талабаш моро ранҷе бирасад, шояд,
Чун ишқ ҳарам бошад, сахл аст биёбонҳо.

Солим гуфт: — Дар роҳе, ки поён надорад, қадам за-
дан ва дар баҳре, ки соҳилаш падида нест, шино наму-
дан аз тариқи хирадмандӣ дур менамояд. Ҳар касе, ки
ба коре шурӯъ кунад, бояд ки баробари ҷои даромад,
ҷои баромадашро ҳам бубинад, ва зарару нафъи онро
ба мизони ақл бисанҷад, то ки ранҷи беҳуда накаши-
да бошад ва нақди умри азизро бар боди фано барна-
дода.

То накуни ҷои қадам устувор,
Пой манех дар талаби ҳеҷ кор.
Дар ҳама коре, ки дарой нахуст,
Рахнаи берун шуданаш кун дуруст.

Ман дар ин муомила ба ту ҳамроҳ нестам ва туро
низ аз ин кор манъ мекунам.

Ғоним гуфт: — Аз ин сухан даргузар, ки ман ба
қавли касе аз азимати худ барнагардам. Ман медонам,
ки ту қуввати ҳамроҳӣ надорӣ. Акнун тамошо кун ва
ба ниёзманд мададе бидеҳ.

Донам, ки туро қуввати май хӯрдан нест,
Боре ба тамошогарии мастон ой.

Солим донист, ки ӯ дар кори худ якрав аст, гуфт:
— Эй бародар, мебинам, ки ту ба сухани ман тарки
ин кори нокарданӣ намекуни. Ман тоқати мушоҳидаи
ин ҳолат надорам, салоҳ дар он дидам, ки:

Берун кашида бояд аз ин варта рахти хеш.

Пас боре ки дошт, бардошта бо ёри худ видоъ на-
муд ва рӯй ба роҳ овард. Ғоним дил аз ҷон шуста ба
оби чашма омад ва гуфт:

Дар баҳри муҳит гӯта хоҳам хӯрдан,
Ё гарқа шудан ё гуҳаре овардан.

Пас бо азми устувор қадам дар чашма ниҳод. Ғоним донист, ки он чашма гирдобӣ балост, аммо дил қавӣ дошта, бо шиноварӣ ба соҳили наҷот расид ва ба канори об омада, нафас рост карда, шерӣ сангиرو ба пушт кашид. Ҳазор гуна заҳматро қабул намуда ба як давидан худро ба сари кӯҳ расонд. Дар он тарафи кӯҳ шаҳри бузурге дид, ки ҳавои хуш ва фазои дилкаш дошт. Ғоним болои кӯҳ қарор гирифта ба ҷониби шаҳр назар мекард, ки ногоҳ аз он шерӣ сангӣ овози сахте баромад, ки ларза дар кӯҳу саҳро афтод. Он садо ба шаҳр расид ва мардуми бисёр аз ҳар тараф берун оманданд ва рӯй ба кӯҳ ниҳода ҷониби Ғоним меоманданд.

Ғоним ба дидаи ҳайрат менигарист ва аз ҳуҷуми халоиқ тааҷҷуб менамуд. Ногоҳ ҷамъе аъёнӯ ашроф расида, расми дуову шартӣ сано ба ҷо оварданд ва ба илтимоси тамом ӯро ба маркаб савор карда, ба ҷониби шаҳр бурданд, сару танахро ба гулобу кофур шуста, ҷомаҳои подшоҳона пӯшонданд. Ба эъзозу икром ихтиёри салтанати он вилоятро ба дасти ӯ доданд. Ғоним аз кайфияти он ҳол суол кард, чунин ҷавоб шунид:

— Ҳукамо дар ин чашмае ки дидӣ, тилисме сохтаанд ва он шерӣ сангино он ҷо мондаанд. Ҳар вақте ки касе ба ин чашма гузашта шерро бардошта ба болои кӯҳ барояд, он ҳол дар ҳамон вақт ба вуқӯъ меояд, ки ба подшоҳи ин шаҳр аҷал расида бошад. Пас шер овоз медиҳад ва садои ӯ ба шаҳр расида, мардум берун меоянд ва ӯро ба подшоҳӣ мебардоранд, то он замон, ки навбати ӯ низ ба охир ояд. Муддатҳои дароз аст, ки ин қоида ба ҳамин дастур давом дорад. Ту имрӯз подшоҳи ин шаҳр ва фармонравои ин даҳрӣ.

Ғоним донист, ки кашидани он ҳама меҳнатҳо ба тақозои давлат будааст.

* * *

Ин масал барои он овардам, то бидонӣ, ки нӯши нозу неъмат бе неши озору меҳнат нест. Ман то ба шер наздик нашавам ва дар зумраи наздикони боргоҳаш дохил нашавам, сар ба болини ҳаловат нахоҳам ниҳод ва пой ба бистари истироҳат дароз нахоҳам кард.

Калила гуфт: — Калиди ин дар аз куҷо ба даст овардаӣ ва ба ин кор чӣ гуна шурӯъ мекунӣ?

Подшохро дид, ки бар тахти заррин дар хоб шуда ва анвои таҷамуллот дар атрофи тахти шоҳӣ ниҳодааст, шамъи кофурӣ чун рӯи тавонгарони соҳибҷоҳ бараф-рӯхта ва парвонаи мискин чун дили дарвешон фоқаш ба шӯълаи номуродӣ сӯхта.

Парвонаю ман гарчи дар сӯхтанем, аммо
Ман ҷону ҷигар сӯзаму ӯ болу паре сӯзад.

Дузд дарнигарист, Бӯзинае дид, ки шамшере ба даст гирифта, бар болини шоҳ истода, ба назари эҳтиёт чашм ба чапу рост кушодааст. Дузд аз дидани он мутаҳайир шуд ва гуфт: «Чунин як махлуқи ҳақир пой бар бисоти давлату шахриёрӣ чӣ гуна ниҳодааст ва теги тез ба дасти ин беқарор аз куҷо афтода?». Дузд дар ҳамин андеша шуда, дар гирдоби ҳайрат саросема монда, назора мекард, ки ногоҳ Мӯрчае аз сақфи айвон бар синаи подшоҳ афтод ва рафтан оғоз карда пой худ ба дили подшоҳ расонид. Подшоҳ дар айни хоб аз дағдағаи Мӯрча даст бар сина зад. Бӯзина ба он ҷониб давид. Дид, ки мӯрчаҳо бар рӯи синаи подшоҳ медаванд. Оташи ғазаб дар дили Бӯзина афтод ва гуфт: «Вақте ки мисли ман посбоне ин ҷо истодаам, Мӯрчаи хурде аз куҷо чунин густохӣ карда пой бар синаи маҳдуми ман монда тавонистааст?».

Пас аз ҳамияти ҷоҳилияташ шамшерро кашид, то бар синаи подшоҳ занад ва мӯрчагонро ба қатл расонад. Дузд фаръёд баркашид, ки «Эй ноҷавонмарди бебок, даст нигоҳ дор, ки ҷаҳонеро аз пой дархоҳӣ овард!». Дузд барҷаст ва дасти Бӯзинаро бо шамшер маҳкам бигрифт. Подшоҳ ба наъраи дузд аз хоб баромад ва он ҳолро мушоҳида карда дузд ро пурсид, ки «ту кистӣ?». Дузд ҷавоб дод:

— Ман душмани донои туам ва ба рағбати моли ту худ ба ин ҷо омада будам. Агар лаҳзае ғафлат мекардам ин ҷондори мушфиқ ва дӯсти меҳрубони ту шабистонро аз хуни ту моллом сохта буд.

Подшоҳ ҷигунагии воқеаро маълум фармуда сачдаи шукр ба ҷой овард. Пас дудро бинавохт ва аз ҷумлаи наздикони худ гардонид. Бӯзинаро ба занҷир кашида ба ҷониби саис фиристод.

Дузде ки камари шабравӣ баста ба умеди дафина девори хазинаро мешикофт, ба воситаи он, ки донишманд ва оқил буд, тоҷу давлат бар фарқаш ниҳоданд

ва Бӯзине, ки худро ҷондор ва маҳрами асрори подшоҳ медонист, чун хори нодонӣ дар доманаш овехта буд, либоси ҳурмат аз танаш баркашиданд.

Хасми доно, ки офати ҷон аст,
Беҳтар аз дӯсте, ки нодон аст!
В-он чи нодон кунад ҳама зарар аст,
Агараш нафъ ҳаст, мухтасар аст.

* * *

Ин масалро барои он овардам, ки марди оқил бо-яд дӯстиро бо касони соҳибақл бандад ва аз сӯҳбати дӯсти нодон ба фарсангҳо бигрезад.

Сангпушт гуфт:

— Гумон мебарам, ки ман дар дӯстӣ собитқадам хоҳам буд ва нуктае аз одоби дӯстию ёрӣ фурӯ нахоҳам гузошт. Агар маро ба ҳамнишинии худ шарафманд созӣ, то қиёмат аз ту миннатпазир хоҳам буд.

Бӯзине тамаллуқе карда аз дарахт ба зер омад ва Сангпушт низ аз об рӯй ба зери дарахт ниҳод ва якдигарро дар канор гирифта, аҳди дӯстӣ дар миён оварданд. Ҳам ваҳшати гурбат аз дили Бӯзине дур шуд, ҳам Сангпушт ба муҳаббати ӯ қавидил гашт. Ҳар рӯз миёни онҳо ниҳоли иттиҳод нашоунамо мекард ва гулшани ёриву дӯстдорӣ равнақ меёфт.

Ба ҳамин тариқа, Бӯзине аз мулку подшоҳӣ фаромӯш кард ва Сангпушт низ аз аҳлу аёли худ ёд намекард.

Ёр бо мост, чӣ ҳоҷат ки зиёдат талабем,
Давлати сӯҳбати ӯ — мӯниси ҷон, моро бас!

Муддате ба ин тариқа бигзашт ва замони ғайбати Сангпушт дер кашид. Ҷуфти ӯ дар изтироб омада, ғамии бекарон ва андӯҳи бепоён ба ӯ роҳ ёфт, ҳичрони ҷонгудоз дили ӯро бо оташи ҳасрат сӯхта гардонид.

Ҳаҷр доғест, ки гар бар чигари кӯҳ ниҳанд,
Санг бар сина занон ояду фаръёд кунад.

Охир шикояти фироқро бо яке аз ҳамчинсонии худ дар миён оварду гуфт:

Рафт ёру орзӯи ӯ даруни дил бимонд,
Ҳамчу сарвам боз шавқӣ қоматаш дар дил бимонд.

Аз ҷамолаш мушкили худ хостам, к-осон кунам,
Рух нуҳуфту қиссаи мо ҳамчунон мушкил бимонд.

— Намедонам, ки ғариби ман барои чӣ дер кард,
поҳ дилаш ба кадом гил фурӯ рафта бошад? Кош ба
тулӯи субҳи висолаш зулмати шои фироқ ба охир ме-
расид ва ба зуҳури ҷилваи ҷамолаш ҳаёлотии ишқ бар-
дошта мешуд!

Чӣ шавад, к-он гули раъно ба ҷаман боз ояд,
Магар ин ҷони зи тан рафта ба тан боз ояд?!

Рафиқи ӯ чун ин ҳама изтироб мушоҳида кард,
гуфт:

— Эй хоҳар, агар айб накуни, ба ту аз ҳоли ӯ ха-
баре диҳам.

Ҷуфти Сангпушт гуфт:

— Эй ёри меҳрубон ва маҳрамии асрори ниҳон, дар
сухани ту шубҳаву ғараз аз кучо сурат бандад ва дар
ишорати ту хилофи тӯҳмат чӣ гуна падид ояд? Ман
муддатхост, ки нақди муҳаббати туро ба маҳаки им-
тиҳон задаам ва ба ҳубӣ санҷидаам.

Он Сангпушт гуфт:

— Шундаам, ки шавҳари ту бо Бӯзине дӯстӣ пай-
до карда дилу ҷонашро дар роҳи ӯ фидо менамудааст.
Сӯҳбати ӯро бо ҳеҷ неъмате баробар намекунад ва му-
лоқоти ӯро бо ҳеҷ лаззате муқобил намесозад.

Ҷуфти Сангпушт, ки ин суҳанро бишунид, оташи
ғайрат ба сараш давид ва гуфт:

Хун гашт дар ёри дилам, дилдор ёри дигарон,
Моро канор аз ашк пур, ӯ дар канори дигарон!

— Эй рӯзгори ҷафокор, хирмани ҷамъияти маро ба
боди тафриқа бардодӣ ва кишти умеди маро ба самуми
ғаму андӯх нобуд кардӣ! Ёреро, ки анису ҳамдами
ман буд, ҳамнишини дигарон сохтӣ ва ҳариферо, ки аз
нишоти дидораш ҳамеша мамнун будам, ба дасти ди-
гарон андохтӣ. Он бевафо гӯё ҳаргиз рақами меҳр аз
сафҳаи муҳаббат нахонда буд ва он бегонаваш гӯё ки
ба ҳама умр бӯи ошноӣ аз ҷамани муҳаббат нашунида!

Он шӯх, ки қадри мани дарвеш надонист,
Бегона шуду маслиҳати хеш надонист.

Ёри ӯ гуфт:

— Ҳоло буданӣ будааст, ғами беҳуда хӯрдан суд надорад, тадбире бояд андешид, ки муддао ба даст ояд.

Пас аз андешаи бисъёр ба қароре омаданд, ки ҳеҷ тадбир беҳтар аз ҳалоки Бӯзина нест ва дар он боб андеша карданд. Ҷуфти Сангпушт ба ишорати хоҳархондаш худро бемор сохт ва касеро наздики Сангпушт фиристода пайғом дод:

Ёро гар сари пурсидани бемори ғам аст,
Гӯ, биё, хуш ки ҳанӯзаш нафасе меояд.

Сангпушт аз нотавонию бемории ҷуфти худ хабар ёфта аз Бӯзина иҷоза хост, ки ба хона равад ва аз аҳлу аёлаш хабар гирад. Бӯзина гуфт:

— Эй ёри ғамгусор, бояд ки ҳарчанд зудтар боз оӣ ва мани ғарибро дар ин гӯшаи беша танҳою бекас нагузорӣ ва маро худ андӯҳи фироқи ту танҳо нахоҳад гузошт ва дарди ҳиҷрон бе мӯнисе раҳо нахоҳад кард.

Мӯнисам шабҳои танҳои ҷуз андӯҳи ту нест,
Вой бар ҳоли касе к-аш ғам кунад ғамхорагӣ!

Сангпушт гуфт:

— Эй рафиқи меҳрубон ва эй роҳати равон¹, маро сафари зарурӣ пеш омад ва беихтиёр ҳодисае рӯй на-муд, вагарна ба майлу хоҳиши худ ҳаргиз аз сӯхбати ту дурӣ намечустам ва ба муроди хотир як дам аз мулозимати ту ғофил намешудам.

Зи дидори туам дурӣ зарурӣ мешавад, варна
Нахоҳад ҳеҷ мавҷуде, ки ҷон аз тан ҷудо бошад.

Пас кому ноком бо Бӯзина видеоъ карда рӯ ба маскани худ ниҳод. Чун ватани асли ба қадами Сангпушт зебу зиннате ёфт ва дӯстону ақрабо ҳозир шуда овози марҳабо ба фалак расониданд ва Сангпушт бо ҷамоати маҳрамон ба хона даромад, занро дид бар бистари ҳалок афтода ва дар гулзори рухсораш ба ҷои дастаи арғувон гули заъфарон шукуфта. Арзи салом кард, аммо ҷавобе нашунид. Чандон, ки меҳрубонӣ ва дилҷӯӣ афканд, илтифоте надид.

Эй дил, аз кӯяш бибар сармояи дарду ниёз,
К-ин матои қосид он ҷо рӯзи бозорӣ наёфт.

¹ Равон — ин ҷо ба маънои ҷону дил.

Аз хоҳархонда, ки худро ба бемордорӣ номзад карда буд, пурсид, ки «ин бемор чаро лаб ба сухан намекушояд ва дарди дилашро бо мани парешон боз наменамояд?» Хоҳархонда оҳи сард аз дили пурдард даркашид ва гуфт:

Дарди сари илоҷ макаш баъд аз ин табиб,
Дардест дарди ишқ, ки дармонпазир нест!

— Беморе, ки аз илоҷ ноумед бошад ва дардманде, ки аз даво ноумед бувад, ба чӣ қувват имкони гуфтушунид дошта бошад?

Сангпушт оғози бесабрӣ карда бағоят ранҷур шуд, ва гуфт:

— Ин чӣ доруест, ки дар ин диёр ёфтан мумкин нест. Зудтар бигӯй, то ки дар талаби он баҳру бар бигардам ва аз дуру наздик ва ошною бегона бичӯям. Агар чун моҳӣ дар қаъри дарьё рафтан лозим бошад, аз сар қадам сохта дароям ва агар чун моҳ дар авҷи сипеҳр шитофтан лозим ояд, ба каманди андеша худро ба кунгураи гардун расонам! Ҷону дилро дар талаби ин дору фидо кардан мумкин аст.

Ҷон чӣ чиз аст, ки баҳри ту фидо натвон кард,
Дил нисори ту тавон кард, чаро натвон кард?!

Бемордор ҷавоб дод:

— Ин дардест, ки махсуси фақат занҳост ва танҳо ба дили бўзина онро даво кардан мумкин аст.

Сангпушт гуфт:

— Инро аз кучо ба даст овардан мумкин аст?

Хоҳархонда ҷавоб дод:

— Мо ҳам донистем, ки ба даст овардани ин дору душвор аст ва машаққати ёфтани он бисъёру бешумор. Туро на барои ба даст овардани дору даъват кардем, балки барои он ки дидори охирини ёри вафодор бинӣ ва бо ӯ видои охирин бикунӣ. Охир, бечора дигар на умеди сабуки дорад ва на роҳати сиҳҳат.

Ба ҷуз хун шарбате дархӯрди дарди худ намебинам,
Ба ҷуз ғам роҳате дар рӯзгори худ намедонам.

Андешаи Сангпушт аз ҳад гузашта ғамгин ва андӯхнок шуд, чандончи роҳи ба даст овардани ин чораро меандешид, чорае ҷуз куштани Бўзина надид, ба зарурат тамаъ дар дӯсти хеш баст.

У қарор дод, ки қандили вафоро ба санги ғаддори бишканад ва паллаи тарозуи ҳаводориро ба макру фиреб сабуксанг созад. Сангпушт қарор дод, ки то Бӯзинаро ба маскани худ наёрад, ба мақсади худ расида наметавонад. Бо ҳамин азимат назди Бӯзина бозрафт. Иштиёқи Бӯзина ба дидани Сангпушт бағоят ғолиб шуда ва орзумандӣ ба дидори вай аз ҳад гузашта чандончи чашмаш бар ҷамоли ёр афтод, аз ғояти хурсандӣ ба нағамоти нишотангез тарона оғоз ниҳод:

Ҳазор шукр худоро, ки чун ту дилдоре
Намуд рӯй ба ман баъди муддате боре!

Сангпуштро гарм пурсида аз ҳоли фарзандон ва хешон ҷӯё шуд. Сангпушт ҷавоб дод, ки «ранҷи ҷудоии ту дар дили ман чунон буд, ки аз оташи висоли онҳо хушнудие ҳосил нагардид ва ба улфати аҳлу аёл хурсандие рӯй нанамуд. Ҳар соат, ки аз танҳой ва бекасию ҷудоии ту тааммул мекардам, айш бар ман талх гашта бо худ мегуфтам: «Эй бемурувват, раво бошад, ки ту дар ин ҷо дар саҳни гулшани фароғат бар маснади айш бинишинӣ ва ёри вафодори ту дар хористони ғурбат аз хоки тира бистар созад?»

Раво бошад ин ҷо ту чун гул шукуфта,
Рафиқи туро хор дар пой рафта?!

Пас ба азми он омадаам, ки агар воҷиб дорӣ, ҳонаю фарзандони маро ба дидори хеш ороставу шодмон сози, то ки хешу ақрабои ман қадру манзалатамро дар дӯстӣ бишносанд ва пеши дӯстону ёрон ба ин дӯстӣ ифтихор кунам.

Бӯзина гуфт:

Чӣ кам шавад зи ту эй маҳ, ки бар манат гузар афтад,
Ки то ба равзанам аз рӯят офтоб дарафтад!

— Аз ин суханҳо даргузар, ки чун силсилаи дӯстӣ мустаҳкам шуд, байни ёрон таклифу такаллуф раво набошад.

Такаллуф гар набошад хуш тавон зист.

— Ҳангоме ки ман аз ёру диёр дур афтадам, ша-
рафи сӯҳбати ту маро аз ваҳшати танҳой бираҳонид.

Дар ин ваҳшатсарои меҳнатобод,
Ба дидори ту хушҳолему дилшод!

Пас ба ҳукми ин муқаддамот ҳаққи ту бар ман бештар аст ва лутфи ту дар бораи ман фаровонтар.

Сангпушт гуфт:

— Эй рафиқи ҳамдам ва дӯсти маҳрам, гараз аз даъват кардан туро ҳамин риояти расми зиёфат ва тартиби хӯрданиву нӯшидани нест. Муддао он, ки ҷудой аз миён бардошта шавад ва ҳамеша шарафи висол ҳосил бошад.

Намехоҳам, ки як дам бе ту бошам!

Бӯзина гуфт:

— Дар дӯстии самимӣ дурии масофа қурбе надорад.

Гар нақд надорем висолат дар даст,
Дар дида муқим аст ҳаёлат пайваст,
Дар зоҳир агар висоли ҷисмонӣ нест,
Ғам нест чу иттисоли рӯҳонӣ¹ ҳаст!

Сангпушт бори дигар зориву тазарруъ кард. Бӯзина гуфт:

— Талаби ризои дӯст дар раҳи мурувват фарз аст. Ман ба ин миқдор аз ёри худ боз намонам ва зиёрати дӯстони ту ғанимат шуморам. Лекин гузаштани ман аз оби ин дарьё бисъёр душвор аст.

Сангпушт гуфт:

— Дил фориғ дор, ки ман туро бар пушти худ гирифта ба он ҷазира мебарам.

Бӯзина ба тозиёнаи тамаллуқу тавозӯи Сангпушт ром шуда инони ихтиёр ба ӯ дод. Сангпушт ўро болои пушт гирифта рӯй ба хона ниҳод. Чун миёни дарьё расид, бо худ андешае кард, ки «ин чӣ амал аст, ки пеш гирифтаам ва натиҷаи ин ҷуз бадномӣ чӣ хоҳад буд?».

Ҳар кӣ зи гулзори вафё рӯ битофт,
Хори ҷафо синаи ўро шикоят.

— Барои занони ноқисақл бо дӯстони хирадманд фиребу макр варзидан одати мардон нест.

¹ Иттисоли рӯҳонӣ — аз ҷиҳати рӯҳонӣ ба ҳам як будан.

Макун, макун ки накӯмаҳзарон чунин накунанд.

Дар миёни об истода ба ин тарз бо худ мунозира мекард ва дар ҷунбишу ҳаракати ӯ осори таъвишу тараддуд зоҳир мешуд. Дар дили Бӯзина шубҳае падида омад, пурсид:

— Сабаби тафаккур чист, магар бардоштани ман ба ту душвор омадааст? Ва аз ин ҷиҳат гаронбор шуда, ба тааммул меравӣ?

Сангпушт гуфт:

— Чаро бо ман ин суҳан мегӯӣ?

Бӯзина ҷавоб дод:

— Ба назарам ту бо худ андешае дорӣ ва аз кори худ дар ҳайрат мондаӣ, шояд ки маро биёгоҳонӣ, то ки ман ба кори ту чорае созам.

Сангпушт гуфт:

— Рост мегӯӣ, ман дар тафаккур афтодаам ва тамоми андешаи ман он аст, ки ту аввал карат ба манзили ман меоя ва ҷуфти ман бемор аст. Албатта, ман тӯро дуруст меҳмондорӣ карда наметавонам ва ин сабаби хиҷолату шармандагӣ хоҳад шуд.

Бӯзина гуфт:

— Агар ту ин тақаллуфоти зиёфатро, ки дар ҳақи беғонагон мекуни, дар ҳақи дӯсти худ риоят карда натавони, дар тариқи ёриву ҳамдамӣ лоиқтар аст.

Беғонаро ба расми тақаллуф кунанд дӯст,
Он ҷо, ки дӯстист, тақаллуф ҷӣ хоҷат аст?!

Сангпушт поре дигар бирафт ва боз истода, ҳамон фикри аввалро тоза гардонида, бо худ мегуфт: «Занон маро ба шикастани аҳду паймон водор мекунанд. Ман медонам, ки онҳо ҳусни аҳду паймон надоранд ва аз онҳо вафову мардумӣ ҷашм доштан аз равиши хирадмандон дур аст:

Мабодо кас, ки аз зан меҳр ҷӯяд,
Ки аз шӯрабиёбон гул нарӯяд.

Пас ба фиреби онҳо ғурур ёфтан ва ба ҷониби бевафоию ноҷавонмардӣ шитофтан аз рӯи одамият нест.

Сангпушт дар тафаккуру тааммул афтода ҳамон ҷо истод. Бадгумонии Бӯзина зиёда шуда, дар изтироб омада, бо худ гуфт: «Чун касе аз дӯст дар дил шубҳа-

нок шавад, бояд дар паноҳи тадбир гурезад». Пас ба Сангпушт овоз дод ва гуфт:

— Сабаб чист, ки ҳар соат ба хаёлу андеша фурӯ меравӣ?

Сангпушт гуфт:

— Эй бародар, маъзур дор, ки нотавонӣ бемории зан ва парешонии фарзандон, ки ба воситаи бемории ӯ дорам, маро андешаманд мегардонад.

Бӯзина гуфт:

— Донистам, ки дилнигаронии ту аз барои бемории зан аст. Алҳақ рост гуфтаанд, ки бемор будан осонтар аст аз бемор дидан.

Тандурусташ машмӯр он, к-ӯ ранҷи беморӣ кашад.

Акнун боз гӯӣ, ки ин кадом иллат аст ва тариқи муолиҷаи он чист? Ҳар дардERO давое ва ҳар ранҷERO шифое ҳаст, барои ин ба табибони ҳозиқ мурочиат бояд кард.

Сангпушт гуфт:

— Табибон дар давои он ба доруе ишорат кардаанд, ки даст ба он намерасад.

Бӯзина гуфт:

— Охир он кадом доруст, ки дар дӯкони атторон ва халтаи доруфурӯшон ёфт нашавад! Агар ту бозгӯӣ, шояд ман аз он хабаре дошта бошам ва барои ба даст овардани он роҳе нишон диҳам.

Сангпушт аз ғояти соддадилӣ, ки дошт, ҷавоб дод:

— Он доруи камъёфт, ки маро дар гирдобии таҳайюр афкандааст, дили Бӯзина аст.

Ин сухан, ки ба гӯши Бӯзина мурур кард, дар миёни об оташе дар синаи ӯ афтод ва дуди савдо ба сараш баромада чашмҳояш сиёҳ зад. Аммо ба қуввати ақл худро барқой дошта бо худ гуфт: «Эй нафс, дидӣ, ки бар асари шумии ҳирс дар ин вартаи хавфнок афтодӣ ва ба иллати ғафлату беҳабарӣ ба ин хатари азим гирифтор шудӣ. Ман аввал касе нестам, ки ба макру фиреби хасмон фирефта шуда, сухани мунофиқро дар гӯш ҷой дода ва аз шастии фиреби соҳибғаразон тирӣ офат дар дил хӯрда бошад.

Бисъер кас, к-аз оташи ин ғусса сӯхтанд!

¹ Мурур кард — расид.

Акнун ҷуз ҳила чораи дигар нест. Агар ба ҷазираи Сангпуштон афтода дил ба онҳо таслим накунам, маҳбус монда аз гуруснагӣ бимирам. Агар хоҳам, ки гурезам, худро ба об афканда ҳалок хоҳам шуд. Ман аз бешаи амонободи худ бе андешаи оқибат зимомии ихтиёр ба дасти Сангпушт дода таманноии тамошоии ҷазираи ӯ кунам, сазовори ҳазор чандин сазову ҷазо ҳастам.

Мани девона чу зулфи ту раҳо мекардам,
Ҳеҷ лоиқтар аз ӯ ҳалқаи занҷир набуд».

Пас ба Сангпушт гуфт:

— Ваҷҳи илоҷи ҷуфти туро шинохтам ва чораи он ба дасти ман осон аст. Ҳеҷ дағдаға ба худ роҳ надох, ки занони мо ба чунин иллат бисёрҳо гирифта мешаванд. Мо ба онҳо дили худро медиҳем ва аз он ба мо ҳеҷ ранҷе намерасад. Барои мо аз даруни сина дил берун овардан ва боз ба ҷои худ гузоштан басо осон аст. Дигар он ки мо бе дил зиндагӣ карда метавонем. Ман баҳри чунин чизи ҳақир туро дилтанг нахоҳам кард.

Дил ҷӣ бошад, к-он ба пой дилбаре натвон фиғанд,
Чист нақди ҷон, ки натвон кард бар ҷонон нисор!

Агар дар манзил мегуфтӣ, бо худ диле меовардам ва бас зебо мебуд, ки ба қадами ман ҷуфти ту сиҳҳат меёфт. Ман чунон аз дили худ ба танг омадаам, ки аз ӯ орзуи ҷудой дорам, зеро ки ғаму андӯҳ аз ҷор тараф ӯро фаро гирифтааст, ҳеҷ чизе бар ман аз сӯҳбати дилдушвортар нест ва мехоҳам, ки аз ӯ риштаи тааллуқро қатъ кунам.

Ё раб, ин як қатра хун, к-ӯро ҳама хонанд дил,
То кай аз бедоди маҳруён ситам хоҳад кашид?!

Сангпушт гуфт:

— Дили ту кучост, ки бо худ наовардӣ?

Бӯзина ҷавоб дод:

— Дар хона раҳо кардам, зеро бӯзинагон одатдоранд, ки чун ба зиёрати дӯсте раванд ва хоҳанд, ки рӯзи онҳо ба хуррамӣ гузарад ва дасти ғам ба домани хурсандию нишоти онҳо нарасад, дил бо худ намебаранд, ки он маҷмаи ранҷу меҳнат ва манбаи аламу машаққат аст. Ҳар соате ҳаёле ангехта айши софиро тира мегардонад ва рӯзгори ишрату комрониро вайрон

месозад. Ман чун ба хонаи ту меомадам, чунон хос-
там, ки ба дидори ту ва фарзандону аёли ту фарогати
ман ба тамом ҳосил бошад. Аз ин сабаб дилро он ҷо
гузоштам. Бисъёр зишт бошад, ки хабари бемории ҷуф-
ти туро бишнаваму дил бо худ набарам. Ту дӯстии ма-
ро нағз медонӣ, мумкин аст, ки маъзур фармой, аммо
хешовандон ва дӯстони ту гумон баранд, ки бо чунин
шарти дӯстиву ягонагӣ, ки миёни ману ту собит аст,
чунин як чизи ҳақирро аз ту дарег медорам. Агар боз-
гардӣ, то ки сохтаву омода боз оем, некӯтар бошад.

Сангпушт зуд бозгашт ва Бӯзинаро ба канори об ра-
сонид. Бӯзина зуд болои дарахт давид ва шукру сипос
гӯён бар сари шоҳе қарор гирифт. Сангпушт соате ин-
тизор кашида овоз дод, ки «эй ёри азиз, фурсати раф-
тан фавт мешавад».

Раҳмате фармо, ки кор аз сар гузашт,
Рӯй бинмо, к-интизор аз ҳад гузашт.

Бӯзина бихандиду гуфт:

Ёд медор, к-он чӣ бинмудӣ,
Дар вафо бар хилофи он будӣ!

Ман умри худро дар подшоҳӣ гузаронида ва гарму
сарди рӯзгор бисъёр чашидаам. Ҳарчанд замона додаи
худро аз ман боз ситонид ва сипеҳр он чӣ ба ман бах-
шида буд, боз талабид ва дар доираи аҳли фалокат аф-
тодам, ҳанӯз чунон нестам, ки аз манфиати таҷриба
холӣ монда ҳар чӣ равад, надонам ва нағзро аз бад
нашносам. Аз ин сухан даргузар ва дигар дар маҷли-
си ҷавонмардон манишин ва аз вафову мурувват дам
назан.

Мабар номи вафо дар базми хубон,
Ки бӯе аз вафо дорӣ? Надорӣ?

Агар касе дар ҳама ҳунарҳо шурӯъ намояд ва аз
мардиву мардумӣ сухан гӯяд, ҳақиқати ўро дар вақти
озмоиш шинохтан мумкин аст.

Хуш бувад, гар маҳаки таҷриба ояд ба миён,
То сияҳрӯй шавад, ҳар кӣ дурӯғаш бошад!

Сангпушт фаръёд баркашид, ки «ин чӣ гумон аст,
ки ба ман мебарӣ ва чӣ хислат аст, ки ба ман иснод ме-
кунӣ. Мабодо, ки хилофи ризои ту ҳаргиз дар дили

ман гузашта бошад ё қасдеву ғадре ба нисбати ту назди хотири ман гашта бошад! Агар ҳазор санги ҷафо дар рӯи ман хоҳӣ андохт, сар аз хоки остони ту нахоҳам бардошт ва агар ба теги беилтифотӣ синаамро чок-чок хоҳӣ сохт, дил аз васли ту барнахоҳам гирифт.

Ман зи ҷонон гарчӣ сад андӯҳи ҷон хоҳам кашид,
То напиндорӣ, ки худро баркарон хоҳам кашид.

Бӯзина гуфт:

— Эй нодон, гумон набар, ки ман ҷунон ҳастам, ки он рӯбоҳ гуфта буд: «Он хар дилу гӯш надошт!».

Сангушт гуфт:

— Чӣ гуна будааст он?

Ҳикоят

Бӯзина гуфт:

— Овардаанд, ки Шере ба марази хориш гирифтор шуда, ба сабаби ин беморӣ хор-хори изтироб дар дили вай афтода, қувваташ рафт ва аз ҳаракат бозмонда, нишоти шикор фурӯ гузошт. Дар хидмати ӯ Рӯбоҳе буд, ки резаҳои дастурхони ӯро мечид ва қуту қувват аз баракати боқимондаи хӯриши ӯ дошт. Чун Шер аз шикор бозмонд, Рӯбоҳ дар изтироб афтод. Рӯзе аз тангии майшат ва ғалабаи гуруснагӣ Шерро маломат карда гуфт:

— Эй малик, андешаи бемории ту ҷонварони ин бешаро малул сохта, балки дар ҷамеи раият сироят кардааст.

Бар ҷони ту сад ҳазор ҷон меларзад,
В-аз бими такассурат ҷаҳон меларзад!

Чаро ин беморию муолиҷа намекуни ва ба давои ин дарди дилхарош илтифот намефармой?

Шер аз рӯи дард нола карду гуфт:

Маро хорест дар дил, к-он ба сӯзан барнамеояд,
Дилам хун гашту ин хор аз дили ман барнамеояд.

— Эй Рӯбоҳ, муддате шуд, ки аз ин ғусса хун ме-хӯрам ва аз ин хориш рӯз ба рӯз мекоҳам. Бадан аз заъфи беморӣ чун мӯй шуда ва як мӯй бар бадан намондааст. Намедонам, ки илоҷи ин мараз бар чӣ вачҳ созам ва ба кадом дору ин дағдағаро таскин диҳам. Дар

ин рӯзҳо яке аз табибон, ки ман ба қавли ӯ боварии та-
мом дорам, фармуд, ки «гӯшу дили хар мебояд хӯрд
ва ҷуз ин илоҷи муфиде нахоҳад афтод». Ман аз он
вақт боз дар андеша афтодаам, ки инро аз куҷо ба даст
орам.

Рӯбоҳ гуфт:

— Агар малик фармон диҳад, ман камари талаб
барбаста қадам дар роҳи ҷустуҷӯ ниҳам. Умед ҳаст, ки
мақсуд муяссар гардад.

Шер гуфт:

— Чӣ навъ бози хаёл бастай ва кадом ҳила аз даф-
тари макру фиреб фурӯ хондай?

Рӯбоҳ гуфт:

— Эй малик, ман медонам, ки ту аз беша берун
омада наметавонӣ, чунки баъд аз он ки мӯй дар андо-
ми ту намондааст ва фарри ҷамоли шукӯҳи ту андаке
нуқсон пазируфтааст, ҳаракат фармудан ва худро ба
ошнову бегона намудан ба ҳашамати мулк зиён меорад.
Пас салоҳ дар он дидаам, ки мақсуди туро ба ҳамин
беша орам, то малик ӯро бишканад ва ба муроди дил
он чӣ хоҳад, аз ӯ тановул фармояд.

Шер гуфт:

— Ҷӯро аз куҷо меорӣ?

Рӯбоҳ ҷавоб дод:

— Дар наздикии ин беша чашмаи хушобу латиф
ҳаст:

Дар сафо чун руҳи нигорин аст,
Дар латофат чу ҷони ширин аст.

Шустагаре ҳар рӯз он ҷо барои ҷома шустан меояд.
Харе, ки боркаши ӯст, ҳама рӯз дар атрофи он чашма
мечарад. Шояд ӯро ба фиребе ба ин беша кашидан мум-
кин бошад. Аммо малик назр фармояд, ки чун дилу
гӯши ӯро бихӯрад, боқиро бар ҷонварони дигар садақа
кунад.

Шер аҳд карда савганд дод. Рӯбоҳ зуд рӯй ба сар-
чашма ниҳод ва аз дур, ки Харро бидид, салом дода
меҳрубонӣ ва илтифот оғоз ниҳода гуфт:

— Сабаб чист, ки туро ранҷуру назор мебинам?

Хар гуфт:

— Ин Шустагар пайваста маро кор мефармояд ва
дар ҳаққи ман ҳеҷ ғамхорие надорад. Аз ғами алаф та-
лаф шудам, аммо ӯ ба ҷаве бок надорад, хирмани ум-

рам наздик шуд ба боғи фано равад, аммо ӯ ба барги
коҳе парво наорад.

Ба умри хеш тиморе надидам,
Зи коҳу ҷав ҳаме номе шундам.
Хӯрам ҳар рӯз хун дар зерин бор,
Ҳама шаб хок мелесам зи девор.
Макун айбам агар зору назорам,
Ки ғайр аз хоку хун хӯрде надорам.

Рӯбоҳ гуфт:

— Эй соддадил, пой дорӣ ва қуввати рафтор ҳаст,
ба чӣ сабаб ин меҳнат ихтиёр ва ба ин бало мубтало
мондаӣ?

Хар ҷавоб дод:

— Ман ба боркашӣ шӯҳрате дорам, ҳар куҷо ра-
вам, аз бори машаққат ҳалосӣ муяссар нест. Тамоми
ҳамҷинсонӣ ман ҳама ба ҳамин ранҷ гирифтаоранд ва
дар зерин бор бо нолаи зоранд.

Ҳар кас ба қадри хеш гирифтаори меҳнат аст,
Касро наодоанд бароти мусалламӣ¹.

Ман баъд аз фикри бисёр бо худ қарор додаам, ки
чун ҳама ҷо ҷоми меҳнат нӯшиданист ва ҷомаи ноху-
шиву ҷафокашӣ пӯшиданист, боре дар як хона сокин
бошам ва барои чунин умри пурташвиш бесабрӣ наку-
нам.

Рӯбоҳ гуфт:

— Ғалат кардаӣ, рӯи замин васеъ аст, барои ҷафо-
кашону меҳнатдидагон неъмат бисёр аст.

Сафар кун, чу ҷоет² нохуш бувад,
К-аз ин ҷой рафтаи бад-он нағ нест.

Хар гуфт:

— Ҳар ҷо, ки касе равад, зиёда аз рӯзӣ ба вай на-
мерасад. Аз ин пас бесабрӣ намуда ба мусибати сафар
майл намудан аз рӯи ақл нест.

Рӯбоҳ гуфт:

— Ин суҳанҳо як сӯ гузор. Агар ту розӣ шавӣ, ман
туро ба марғзоре барам, ки замини ӯ чун кулбаи ҷав-

¹ Барот — ҳуҷҷат; мусалламӣ — осудагӣ, саломатӣ.

² Чу ҷоет — чу ҷое барои ту.

фурӯш ба шуои ҷавоҳири рангоранг музайяну мунав-
вар аст.

Ҳавои хушу бешаҳои фарох,
Дарахтони боровару сабзашох.
Насими гулу нолаи фохта,
Чу ёрони маҳрам, ба ҳам сохта.

Пеш аз ин таърих хари дигареро насихат карда, ба он ҷои бихиштоин бурда будам ва ӯ имрӯз дар арсаи фароғат ба оромии тамои меҳиромад ва дар боғи амну саломат сикату саломат мечарад.

Алқисса, фиреби Рӯбоҳ чандон кор кард, ки Харро аз хомтабӣ деги савдо дар ҷӯш омаду гуфт:

— Ишорати ту аз рӯи дӯстию шафқат аст, аз ин сар тофтан ҷоиз нест, фармони туро, ки аз дилбастагӣ навозиш аст, ба ҷо наовардан раво нест.

Рӯбоҳ пеш даромад ва ӯро наздики Шер овард. Шер аз ғояти гуруснагӣ қасди вай карда захме андохт, аммо ба сабаби нотавонӣ ин захм ба Хар нарасид ва Хар рӯй ба гурез ниҳод. Рӯбоҳ аз сустии Шер дар ҳайрат шуд ва маломаткунон гуфт:

— Охир ҳайвонеро бе ғоидае азоб додан чӣ натиҷа дошт! Таъҷил намудан дар коре, ки ғурсати анҷом додани он аз даст рафтааст, пушаймонӣ меорад.

Аз пушаймонӣ чӣ суд, акнун ки кор аз даст рафт. Шер гуфт:

— Хар чӣ подшоҳон кунанд бар он хабардор шудани раият аз рӯи беадабист.

Ту сар бар хатти фармон нех, чӣ кори ину он дорӣ,
Ғақире бебизоатро чӣ нисбат бо ҷаҳондорӣ!

Ту асрори ин кирдори маро мапурс, аммо ҳилае кун, ки Хар боз ояд ва ба ин васила ихлосмандии ту ба ман равшан гардад, пеши ман аз шакку шубҳа холи шуда ба тартибу иноят мумтоз хоҳӣ гашт.

Рӯбоҳ боз назди Хар омад ва ба тамаллуқи тамои салом ба ҷой овард. Хар рӯй аз ӯ бигардониду гуфт:

Ғайф аст ранҷ бурдан дар ҳаққи чун ту ёре,
К-аз роҳи бевафой ҷуз қасди ҷон надорӣ!

— Эй маккори нобакор, аввал маро ваъдаи озодӣ додӣ ва охир дар панҷаи шери шикорӣ ниҳодӣ.

Аз ҳеҷ касе ғайри ту ин кор наёяд.

Рӯбоҳ гуфт:

— Эй соддадил, ту чӣ хаёл кардаӣ ва кадом андеша бар дил гузаронидаӣ? Бидон, ки он чӣ ту дидӣ тилисмест, ки ҳукамо барои дафъи ҳашарот ва хазандаҳои зараркунанда он ҷо сохтаанд. Зеро ин марғзор ба анвои ғизоҳои лазиз ва меваҳои латиф ороस्ताаст. Агар ин тилисм намебуд, ҳар ҷо дар олам ҷонварест, ба ин ҷо меомад ва кори сокинони ин беша ба изтироб меанҷомид. Ҳоло ба воситаи ин тилисм ҳайвоноти бегона ба ин беша намерасад ва ҳар кӣ ин ҷо ояд, шаклу ҳайъатеро, ки ту дидӣ, мебинад ва дигар ба гирди ин марғзор намегардад. Ба ҳамин тариқа, аҳли ин беша ба фароғату рафоҳият рӯз мегузаронанд. Мо ҳар касро, ки дӯст дорем, сирри ин тилисмро ба вай меғӯем. Ман аввал мехостам, ки туро огоҳ гардонам, ки агар чунин чизеро бинӣ, натарсӣ. Аммо аз ғояти саросемагӣ, ки аз мулоқоти ту доштам, аз хотирам фаромӯш шудааст. Ҳоло чун бар он сурати бемаънӣ вуқуфи тамоми ҳосилкардӣ, бозгард, ки оқибати дӯстии ман ҷуз сурхрӯй нахоҳад буд.

Рӯбоҳ ба ин гуна дамдама менамуд ва Хари бечораро даме медод. Хар бори дигар ба роҳи ҳамоқат рафта, ба афсонаи ӯ фирефта шуда, рӯй ба беша ниҳод. Рӯбоҳ аз пеш омад ва ба Шер муждаи омадани Харро расонида илтимос кард, ки албатта аз ҷой наҷунбад ва аз доираи тамкину виқор пой берун наниҳад. Хар ҳарчанд дар атрофи ӯ сайру гашт кунад ҳам, ба ӯ илтифот нанамояд, то вақте ки фурсати некӯ ёфта кори худро бисозад.

Шер насихати Рӯбохро, ки аз рӯи ҳаводорӣ буд, ба ҷон қабул намуд ва чун тилисми бечоне дар гӯшаи беша ба пой истод. Рӯбоҳ ба Хар гуфт:

— Биё, то ҳақиқати он тилисмро бубинӣ ва бидонӣ, ки дар ӯ мутлақо ҳаракате нест ва аз ӯ зараре намерасад.

Хар густохвор қадам пеш ниҳод ва ҳарчанд гирдогирди Шер мечарид, аз вай ҳеҷ ҳаракате намедид. Оҳиста-оҳиста бо вай улфате гирифт ва ба кулӣ аз макри вай хотир ҷамъ карда, дар алаф ғелид. Хари мискин муддати дароз аз гуруснагӣ азоб кашида, ин замон, ки ба чунин неъмате расида буд, оғози хӯрдан карда, ниҳоят сер шуд. Дар пеши тилисм миёни алаф-

зор бихуфт. Шер ўро ғофил ёфта чунбише кард ва шикамаш бидарид. Пас ба Рӯбоҳ гуфт:

— Ту бохабар бош, ман ба чашма рафта оббозӣ кунам, он гоҳ дилу гӯши Харро меҳӯрам. Табибон муолиҷаи ин беморию ба ҳамин сиёқ фармуда буданд.

Шер рӯй ба чашма ниҳод ва Рӯбоҳ дилу гӯши Харро, ки ҷои латифтарини ўст, бихӯрд. Шер чун аз оббозӣ бозгашт, ҳарчанд дилу гӯши Харро талабид, асаре наёфт. Ба Рӯбоҳ гуфт:

— Ин ду узв, ки аз он илоҷи ман аст, куҷо рафтааст?

Рӯбоҳ гуфт:

— Бақои малик бод, ки ин Хар на гӯш дошт ва на дил. Чунки агар дил медошт, ки ҷои ақлу хирад аст, ба макри ман фирефта намешуд ва агар гӯш медошт, ки ҷои шунидан аст, баъд аз он ки ҳайбату савлати маликро мушоҳида карда буд, афсонаи дурӯғи маро аз гапи рост фарқ мекард ва ба пой худ ба сари гӯр намеомад.

* * *

Ин масал барои он овардам, то бидонӣ, ки ман бе дилу бе гӯш нестам ва ту тамоми макру ҳилаҳои худро нишон додӣ, ки ман аз он ба ақлу хиради худ воқиф гаштам. Ман бисёр кӯшидам, ки кори душворгашта осон шуд ва ҷони ба лаб расида боз партави ҳаёт бар атрофи бадан афканд.

Қатли ин хаста ба шамшери ту тақдир набуд,
В-арна ҳеҷ аз дили бераҳми ту тақсир набуд.

Ту дигар аз ман умеди дӯстӣ мадор ва ҳаёли бозгашти маро аз сар дур кун. Бидон, ки:

Гар моҳ шавӣ бар осмон кам нигарам,
В-ар сарв шавӣ, ба бӯстон кам гузарам,
В-ар мойи ҷон шавӣ, ба ҳеҷат нахарам,
Ёдат накунам дигару номат набарам.

Сангпушт гуфт:

— Рост мегӯӣ, дар дили ту аз ман ҷароҳате афтод, ки ба ҳама умр марҳам напазирад ва доғи бадкирдориву ҷафокорӣ бар чеҳраи ман нишоне ниҳод, ки маҳ-

Ви он дар қайди имкон набошад. Медонам, ки ман ак-
нун бояд аз ту чудо шавам ва дар оташи ҳичрон бисӯ-
зам.

Лоик аст ар бошадар дар хун нишаст,
То чаро ёре чунин додам зи даст?!

Ҳамчу ман ҳаргиз шикасти худ кӣ кард,
Ин ки ман кардам ба дасти худ, кӣ кард?!

Гар шавад ҷовид ҷонам узрхоҳ,
Ҳам наёрад хост узри ин гуноҳ!

Инро гуфту хиҷлатзадаву шармсор бозгардид ва бо-
қии умр дар фироқи чунон ёре менолиду мегуфт:

Ба ман ҷафо зи бахти ман омад, в-агарна ёр
Ҳошо ки расми ҷавру ҳарифи ситам надошт.

* * *

Ин аст достони он касе ки моле ҳосил кунад ё дӯс-
те ба даст орад, аммо аз рӯи нодониву ғафлат онро ба
бод дода, дар надомати ҷовид афтад ва чандон, ки сар
бар сангу санг бар сар занад, фоида набахшад.

Матлуб чун ба даст бувад, муғтаним¹ шумор,
В-онро зи каф мадеҳ, ки пушаймонӣ оварад.
Бисъёр кас, ки ганҷи зар осон диҳад ба бод,
В-он гаҳ зи ранҷи бедирамӣ ғуссаҳо хӯрад.
В-аз даст рафта боз наёяд ба ҳеҷ ҳол,
Чандон ки ӯ фиғон кунаду ҷомаҳо дарад.

¹ Муғтаним — ғанимат.

ҲИКОЯТИ МАРДИ ЗОҲИД ВА РОСУ

Рой ба Бараҳман гуфт:

— Баён фармудӣ достони касеро, ки ба муроди худ қодир шуд, аммо дар муҳофизати он ғафлат намуда матлубро аз даст дод ва дар надомат афтод. Акнун бозгӯй масали касеро, ки дар анҷоми коре таъҷил кунад ва аз манфиати тадбиру тафаккур ғофил монад. Оқибати кор ва хотимаи кирдори ӯ ба кучо мерасад? Чун дар корҳо шитобзадагӣ кунад, натиҷаи он чӣ бувад?

Бараҳман гуфт:

— Ҳар кӣ бинои кори худ бар сабру субот наниҳад, оқибати чунин кор маломату пушаймонӣ бошад. Хислатҳои беҳтарини инсонӣ зинати ҳилму фазилат ва виқор аст.

Бурдборӣ хизонаи¹ хирад аст,
Ҳар киро ҳилм нест, деу дад² аст.

Муносиби ин боб ҳикоятҳои бисёр дар саҳифаҳои афсонаву латифаҳо мазкур аст. Аз ҷумлаи он ҳикояти Зоҳидест, ки бе тааммул пой дар майдони сабукборӣ ниҳод ва даст ба хуни ноҳақ олуда Росуи бечораро сар ба бод дод.

Рой гуфт:

— Чӣ гуна будааст он?

Ҳикоят

Бараҳман гуфт:

— Зоҳиде пас аз муҷаррадии дуру дароз дар айёми

¹ Бурдборӣ — сабру тамкин. Хизона — хазина.

² Дад — ҳайвони ваҳшии дарранда.

пирӣ хонадор шуд. Рӯзе бо зани худ ба умеди фарзанди оянда сӯхбат мекард ва мегуфт:

— Агар мо соҳиби писари зеборӯй шавем, ман ба ӯ ному лақаби шоиста монда, пас дар тарбияти ӯ саъю кӯшиш хоҳам кард, то ки соҳиби илму дониш шавад. Даре нагузашта ӯ олими бузурги дин ва шайхи соҳибкаромот хоҳад шуд. Пас ӯро хонадор мекунем, то ки соҳиби фарзанд низ шавад ва насли бобаракати онҳо боқӣ монад ва номи мо ба василаи фарзандон бар сафҳаи рӯзгор пойдор бувад.

Бимонад ном дар даврон касеро,
Ки фарзанде бимонад ёдгораш,
Аз он номи садаф дар гӯш мондаст,
Ки мебинанд дурри шоҳвораш.

Зан гуфт:

— Эӣ рафиқи шафиқ, ин суханҳо лоиқи шахсе монанди ту нест. Аввалан ба вучуди фарзанд ҷазм кардаӣ, мумкин аст, ки аз ман фарзанд нашавад ва агар шавад, мумкин аст, ки писар набошад ва агар бошад, мумкин аст, ки таваллуд нашавад ва умраш мусоидат накунад. Хулоса поёни ин кор падидор нест. Ту чун нодони хаёлпараст ба маркаби таманно нишаста монанди хаёлпарастони нодон дар арсаи орзу асп медавонӣ ва ниҳояти ин майдонро намедонӣ.

Ба орзӯю ҳавас раҳ наметавон паймуд,
Ба лофу арбада коре наметавон пардохт.
Ҳазор кас ба таманноӣ хом сӯхта шуд,
Ки рӯзгор якеро ба коми дил нанвохт.

Сухани ту монанди мизоҷи он порсомард аст, ки шаҳду равған бар рӯю мӯи худ фурӯ рехт.

Зоҳид пурсид, ки чӣ гуна будааст он?

Ҳикоят

Зан гуфт:

— Овардаанд, ки марди порсое дар ҳамсоягии бозургоне хона дошт ва ба баракати ин ҳамсоягӣ рӯзгоре ба рафоҳият мегузошт. Бозургон пайваста шаҳду равған мефурӯхт ва аз ин судҳо андӯхта ва ба ҳукми он ки марди порсо рӯзи худро ба сирати сутуда мегузари-

нид, аз рӯи эътиқод чизҳои зарурии ўро ба ўҳдаи худ гирифта буд ва ўро таъмин мекард. Бозургон ҳар рӯз аз хариду фурӯши худ он чӣ ки ба даст меовард, барои хӯроки порсо қадре мефиристод. Зоҳид аз он чизе ба қор бурда боқиро дар гӯша мениҳод ва дар андак фурсате аз захираи ў кӯзае пур шуд. Рӯзе порсо ба он кӯза менигарист ва андеша мекард, ки «оё чӣ миқдор асалу равған дар ин зарф ҷамъ шуда бошад». Охирул-амр даҳ ман тахмин карду гуфт:

— Агар ба даҳ дирам инро фурӯшам, ба ҳамин маблағ панҷ гӯсфанди тавоно бихарам. Ин ҳар панҷ гӯсфанд ба ҳар шаш моҳ бизоянд ва ҳар як ду бача оранд, дар як сол бисту панҷ мешавад ва дар зарфи даҳ сол аз онҳо рамаҳо пайдо ояд, баъд баъзеи онҳоро фурӯхта асбоби худ ба он ораста гардонам ва зане аз хонадони бузург бигирам. Пас аз нӯҳ моҳ барои ман писаре бизояд, илму адаб биёмӯзам. Аммо чун ба воя расад ва он сарви ноз дар ҷамани ҷавонӣ боло кашад, мумкин аст, ки аз фармудани ман саркашӣ кунад. Он гоҳ ўро адаб кардан лозим аст. Пас ба ҳамин асо, ки дар даст дорам, адабаш бифармоям.

Пас асо бикашид ва чунон дар баҳри хаёл ғарқ буд, ки сару гардани писари беадабро дар пеши худ тасаввур карда ба асо зад. Асо ба кӯзаи шаҳду равған зад. Иттифоқо он кӯзаро бар болои тоқ ниҳода буд ва худ дар зери тоқ рӯ ба рӯи ў менишаст. Чун асо ба кӯза зад, дарҳол бишкаст ва шаҳду равған тамом ба сару рӯй ва ҷомаву мӯи порсо рехт.

* * *

Ин масал барои он овардам, то бидонӣ, ки аз рӯи хаёл ҳақиқатро тасаввур кардан нашояд. Гуфтаанд, ки агар касе «агару магар»-ро ҷуфт созад, фарзанде, ки аз онҳо таваллуд шуд, «кошкӣ» хоҳад шавад.

«Агар»-ро бо «магар» тазвиҷ карданд,
Аз онҳо бачае шуд «кошкӣ» ном.

Марди оқил бояд асоси кори худро бар хаёл наниҳад ва андешаҳои хомро дар дил роҳ надихад.

Зоҳид ин насиҳатро ба гӯши ҷон қабул карда, тарки он суҳанон гирифт ва дигар гирди он ҳарзагӯиҳо

нагашт. Аммо пас аз чанде ўро писаре таваллуд шуд, ки сурати некӯ дошт. Зоҳидро субҳи умед аз матлаи мурод табассум кард ва булбули тарабаш бар гулбуни шодӣ дар тараннум омад.

Аз муҳити фазл зебогавҳаре омад падид,
Бар сипехри шаръ равшан ахтаре омад падид.

Зоҳид ба чамоли фарзанд шодиҳо карда, анвои назрҳо, ки воқеъ шуда, ба вафо расонид. Шабу рӯз мулозимоти гаҳвораи ўро миён барбаста корҳои дигарро як сӯ бигзошт ва тамоми ҳимматро ба нашъунамо ва қуввату шавкати фарзанд сарф намуд.

Чандон чу сабо бар ту гуморам дами ҳиммат,
К-аз ғунча чу гул хурраму хандон ба дар оӣ.

Рӯзе модараш майли ҳаммом намуда писарро ба падар супурд. Падар ба чуз он коре надошт. Аммо муддате гузашту аз тарафи подшоҳи он диёр қосиде омада зоҳидро пеши подшоҳ даъват намуд. Дар ин даъват таъхире мумкин набуд ва аз рӯи зарурат аз хона мебоист берун рафт. Онҳо Росуе доштанд, ки ҳар гоҳ хонаро ба умеди ӯ мегузоштанд ва дар ҳар сурат аз вай фароғате ҳосил буд. Росу дар дафъи газанда ва ҷонварон саъйи тамом менамуд.

Зоҳид берун омад ва Росуро бо писар бигзошт. Пас аз рафтани зоҳид мори бузурге рӯй ба гаҳвора овард. Росу чун морро дид, ки қасди гаҳвора карда меҳоҳад, ки кӯдакро ҳалок кунад, ўро аз ҳалқ гирифта ба хори тамом ба ҳалқаи доми аҷалаш гирифтор кард ва ба баракати муҳофизати ӯ кӯдак аз он вартаи ҳалок наҷот ёфт.

Дере нагузашта Зоҳид боз омад. Росу, ки хунолуда буд, ба ҳаёли он ки кори хайре аз вай содир шудааст, пеши зоҳид давид. Зоҳид пиндошт, ки Росу писарашро куштааст ва он олудагӣ аз хуни фарзанди ўст. Шӯълаи ғазаб дар дилаш фурӯзон гашта, дуди сабуксорӣ рӯй ба равзанаи димоғ ниҳода, пеши ақли ўро торик намуд. Зоҳид пеш аз он ки аз сурати ҳол тафтише кунад, асо бар Росу зад ва мӯҳраҳои пушташро дарҳам шикаст ва сарашро ба сандуқи сина фурӯ кӯфт. Чун ба хона даромад, писарашро дид, ки ба саломат дар гаҳвора оромидааст ва мори қавиҷуссае он ҷо пора-пора афтодааст. Дуди ҳасрат аз дилаш баромад ва сан-

ги ҳайрат бар сина задан гирифт ва фаръёдзанону нола-
кунон мегуфт:

Ману ғам з-ин сипасу худ ҳама кас медонад,
Ки дили хуш пас аз ин ҳол муҷоле аҷаб аст!

Дареғо, ки оташи ин ҳодисаи дилсӯз ба оби узрхо-
ҳӣ таскин нахоҳад ёфт ва новаки хиҷолати ин фасли
ҷонгудозро ба сипари маъзарат дафъ натвон кард. Ин
чӣ ҳаракати номусоид буд, ки аз ман содир шуд ва ин
чӣ кори нолоиқ буд, ки бар дасти ман рафт.

Гар хун хӯрам зи хиҷлати ин ғусса дархур¹ аст.
В-ар ҷон диҳам зи нохушии ин амал, равост.

Ҳамхонаи худро бе мӯҷибе ҳалок кардам ва посбо-
ни сарою ниғаҳбони фарзанди дилрабоям бе сабабе та-
лаф сохтам. Минбаъд тавқи маломат аз гардани ман
берун нахоҳад омад ва рақами бадномӣ аз саҳифаи аҳ-
воли ман нахоҳад шуд.

Номам нишонае шуд дар тӯҳмату маломат,
Эй кошкӣ набудӣ номи ману нишон ҳам.

Зоҳид дар ин фикр ба худ мепечид ва аз ин ҳасра-
ти ғам зор-зор менолид, ки зан боз омад. Ин ҳолро ди-
да забони маломат кушода гуфт:

— Туро ҳаргиз надониستم бад-ин номехрубониҳо.

— Охир шукри неъмате, ки дар ҳолати пирӣ фар-
занде дидӣ, ин буд, ки ба ҷо овардӣ?

Зоҳид наъра баровард, ки «эй дӯсти азиз бо ман аз
ин тарз сухан магӯй,

Ки аз суол малулем, в-аз ҷавоб хиҷил».

— Ман ҳам медонам, ки дар шукрони ин неъмат
ғафлат кардам ва аз шикейбӣ баромадам. Маломати
ту дар ин ҳол ба он монанд аст, ки неше бар сари ре-
ше зананд ва ба ҷароҳате аз намак марҳам созанд.

Маломат бар дили садпораи ошиқ бад-он монад,
Ки бошад захми шамшеру бидӯзандаш ба сӯзан ҳам.

¹ Хиҷлат — хиҷолат; дархур — сазовор.

Зан гуфт:

— Рост мегӯй, ҳоло аз маломат ҳеч фоида ҳосил нест ва дар ин кор, ки аз ту содир гашт, ҳамин таҷриба ҳосил аст, ки оқибати шитобкорӣ пушаймонию шармкорӣ бошад ва сабукиву бесуботӣ дар ҷамеи аҳвол бад аст. Марди таъҷилкунанда аз ҳусули мурод маҳрум аст.

Шитобу бадӣ кори Аҳриман аст,
Пушаймонии ҷону ранҷи тан аст.

На танҳо ту дари ин фитна ба худ кушодаӣ. Пеш аз ту ҳам чунин воқеаҳо бисёр ҳодис шуда ва ман шундаам, ки подшоҳе бози худро бе гуноҳе бикӯшт ва солҳо ба оташи ҳасрат дилаш афрӯхта ва ба шӯълаи надомат синааш сӯхта буд.

Зоҳид пурсид, ки чӣ гуна будааст он?

Ҳикоят

Зан гуфт:

— Овардаанд, ки дар замони қадим подшоҳи шикордӯсте буд ва ин подшоҳ Бозе дошт, ки ба як парвоз Симурғро аз қуллаи кӯҳи Қоф фуруд меовард ва аз бими чанголи ӯ насри тоир¹ дар ошъёнаи сабзи сипеҳр пинҳон мешуд. Подшоҳ ин Бозро хеле дӯст медошт ва пайваста ба дасти худ ӯро тарбият мекард.

Иттифоқо малик рӯзе он Бозро ба даст гирифта ба шикор рафта буд. Оҳуе аз пеш бархост ва малик аз паи ӯ битохт, аммо оҳуро наёфта аз ҳамроҳони худ ҷудо афтод. Гурӯҳе аз мулозимон дар паи ӯ метохтанд, аммо малик чунон гарм меронд, ки ҳатто бод аз паи ӯ расида наметавонист.

Дар аснои ин ҳол оташи ташнагӣ шӯъла зада ба ҳар тараф асп медавонд ва обҷӯён атрофи дашту саҳро меҷаймуд. Ногоҳ ба домани кӯҳе расид ва дид, ки аз болои он оби зулоле мечакад. Малик қадаҳро берун оварда, ба зери кӯҳ омад. Об, ки қатра-қатра мечакид, дар он ҷом ҷамъ кард, чун пур шуд, хост, ки аз он бинӯшад. Он боз пар бизад ва оби қадаҳро ба тамом бинӯшад.

¹ Насри тоир — калхот.

рехт. Подшоҳ аз он ҳаракат кӯфтахотир гашта, бори дигар ҷом дар зери кӯҳ дошт. Аз нав пур шуд, хост, ки ба лаб расонад, дигар бора боз ҳаракате кард ва он ҷом бирехт.

Наздики лаб оранду чашидан нагузоранд.

Шоҳ аз ғояти ташнагӣ беқарор гашта Бозро бар замин зада ҳалок кард. Дар ин ҳол рикобдори шоҳ расид ва дид, ки Боз куштаву шоҳ ташна аст. Дарҳол офтобае аз тасмаи камар бидуш оду онро покиза бишуст ва хост, ки ба шоҳ об диҳад. Шоҳ гуфт:

— Ман ба ин оби зулол, ки аз кӯҳ фурӯ мечакад, майле тамом дорам ва маҷоли он ки қатра-қатра дар офтоба об ҷамъ шавад, надорам. Ту ба болои кӯҳ баро ва аз чашмаи ин об ҷом пур карда биёр.

...Рикобдор ба болои кӯҳ баромад, ки дар он ҷо чашмае воқеъ гаштааст, аммо аз он қатраи об ба чанд ҳасрат берун меояд ва аждаҳое бар лаби он чашма мурда хобидааст. Ҳарорати офтоб ба аждаҳо асар карда, луоби заҳромез ба оби он чашма омехта шуда, қатра-қатра аз кӯҳ мечакид. Даҳшат ба рикобдор ғалаба кард. Саросема аз кӯҳ ба поён омад ва сурати ҳол ба подшоҳ арз кард ва ҷоме аз оби офтоба ба шоҳ дод. Шоҳ ҷоми об бар лаб ниҳода ашки ҳасрат меборид.

Хӯрд даме обу таф аз дил нишонд,
В-он ҷӣ зи лаб хӯрд, ки миҷгон фишонд!

Рикобдор пурсид, ки сабаби гирья чист? Подшоҳ охи сард аз дили пурдард баркашида гуфт:

Маро ғамест, ки пайдо наметавонам кард,
Ҳикоятест, ки пинҳон наметавонам кард.

Пас қиссаи Боз ва рехтани оби ҷомро гуфт ва фармуд, ки «бар талафи Боз таассуф меҳурам ва ба ҳоли худ, ки бе тафтиш чунон ҷонвари азизро бечон кардам, мегириям».

Рикобдор гуфт:

— Эй шоҳ, ин Боз балои азимро аз ту боздоштааст, авло он буд, ки шоҳ дар куштани он таъҷил намекард, оташи ғазбро ба оби ҳилм таскин медод ва аз сухани ҳукамо, ки фармудаанд,

Тавсани худ тунд масоз ончунон,
К-аш натавон боз кашидан инон.

тацовуз намекард.

Шоҳ ҷавоб дод:

— Ман аз ин ҳаракати номуносиб пушаймон гаштам. Дар вақте ки пушаймонӣ суд надорад, ҷароҳати ин малолат ба ҳеҷ марҳам даво намеёбад ва то зинда хоҳам буд, доғи ин ҳасрат бар сина хоҳам дошт.

* * *

Ин масал барои он овардам, то маълум гардад, ки чунин воқеаҳо бисъёр гаштаанд, ки ба шумии таъчил одамон дар вартаи надомат афтодаанд ва аз тааммулу тааннӣ канора карда дар миёни гирдоби бало ғарқа шудаанд.

Зоҳид гуфт:

— Эй мӯънисӣ рӯзгор ва пирояи айёми ҳаёт, бо ин ҳикоёт маро тасаллӣ додӣ ва бар ваҳми дили реши ман марҳаме ниҳодӣ. Донистам, ки бисъёр касони дигар ҳам ба ҳамин айби таъчилу шитобзадагӣ гирифтторанд. Ин қиссаи ман барои онҳо ибрати хубе хоҳад шуд.

* * *

Ин аст достони касе, ки бе тааммул азимати коре ба анҷом расонад ва бе фикру андеша ихтиёри амале намояд. Марди хирадманд бояд таҷрибаро пешвои худ созад ва бо тадбиру тааннӣ кор карда аз таъчили сабукборӣ худдорӣ намояд.

Зумоми дил ба кафи сабр деҳ, гарат бояд
Ки гӯӣ айш ба чавғони ҷаҳд бирбой!
Матоз тавсани ғафлат ба арзаӣ таъчил,
Ки охир афганад он бар замин ба расвой,
Шитоб дар хатаре афганад, ки гар сад сол
Ту дасту пой занӣ, з-он хатар бурун н-ой,
Макун шитоб в-аз оини ҳилм рӯӣ матоб,
Ки ғайри сабру сукун нест расми доноӣ!

ҲИКОЯТИ ГУРБА ВА МУШ

Рой фармуд, ки шунидам достони касе, ки бе фикру тааммул худро дар даръёи ҳайрату надомат андохт ва бе сабру таҳаммул бастаи доми пушаймонӣ шуд. Агар салоҳ бошад, достони он кас, ки дар миёни хасмон гирифтор омадааст, боз намоӣ ва баён кун ҳикояти касеро, ки душманони қавӣ аз чапу рост ва пешу пасӯро ихота кунанд ва атрофи ӯро фаро гиранд ва ӯ худро дар панҷаи ҳалок ва қабзи талаф бинад, салоҳ дар он донад, ки бо яке аз он душманон дӯстиву меҳрубонӣ бояд кард, балки аҳду паймон бояд баст, то ба саломат аз ин кор берун ояд. Баъд аз он ки ба мадади яке аз душманон аз он бало халосӣ ёфт, бо вай ба чӣ навъ аҳду паймон кунад?

Агар ба мулоимат кор карда бошад, тариқи салоҳро ба кадом ҳила бикшояд?

Бараҳман ҷавоб дод:

— Аксар вақт дӯстиву душманӣ субот надорад ва ҳар ду ҳам зуд завол меёбад, аз ин сабаб баъзе дӯстиҳо ба мурури замон кам мегардад, балки тамоман нест мешавад. Аз ин ҷост, ки хирадмандон бо душманон дӯстиро фурӯ нагузоранд ва ба якборагӣ тамаъ аз дӯстӣ набардоранд. Доноӣ оқибатандеш агар бинад, ки дар сулҳҷӯӣ ва ихлоспазии душман дафъи зарар ва касби манфиате ҳаст, бояд аз илтимоси хасм дарнагузарад ва аз рӯи маслиҳат ва тақозои вақт барои ба даст овардани мақсад аз ин истифода барад, то ки ба ин дурбинӣ ва салоҳандешӣ дари саодат кушода шавад. Аз қабилӣ ин воқеаҳо, ки гуфта шуд, ҳикояти Муш ва Гурба басо дилпазир аст.

Рой гуфт, ки чӣ гуна будааст он?

Ҳикоят

Бараҳман гуфт:

— Овардаанд, ки дар бешаи Бардаъ дарахте буд дар баландӣ аз тамоми дарахтон бар сар омада ва ба бузургӣ дар миёни дарахтон сарфароз гашта. Дар зери он дарахт сӯрохи муше буд, ҳарисниҳод, ҳилагар, теззеҳн, зудфаҳм, ки ба як тааммул ҳазор гиреҳи мушкилро мекушод ва ба ним лаҳза сад навъ ҳила бар хотираш мегузaronид.

Фусунгар буд муше, чораандеш,
Ки дидӣ ҳилаи садсола аз пеш.

Дар наздикии он дарахт Гурбае низ хона дошт. Он ҷо сайёдон бисъёр меомаданд ва дар он наздикӣ дом мениҳоданд.

Рӯзе сайёде ба наздикии он дарахт доме боз кашид ва қадре гӯшт бар рӯи дом баст. Гурбаи ҳарис аз он сурат ғофил бӯйкунон ба ҷониби гӯшт омад ва ҳанӯз дандонаш ба гӯшт нарасида ҳалқаш ба ҳалқаи дом гирифтор шуд.

Ҳирс аст, ки ҷумларо ба дом андозад,
В-андар талаби моли ҳаром андозад,
Ҳирс аст, ки ҷумла халқро з-осоиш
Боз ораду дар ранҷи мудом андозад.

Алқисса, Муш низ ба талаби тӯъма аз сӯрох берун омада, аз рӯи эҳтиёт ба ҳар тараф чашм меандохт ва бар чапу рост ва зеру боло назар меафканд. Ногоҳ чашмаш бар Гурба афтод. Бо он ки ҳайбати ўро диду дунёе дар пеши чашмаш торик гашт, аммо дил аз ҷо набурд. Дурусттар нигоҳ кард ва Гурбаро бастаи банди боло дид. Сайёдро ба ҷон дуо мегуфт ва бар бастагии Гурба шукргузорӣ мекард. Ногоҳ аз як тарафи роҳ Росуеро дид, ки ўро поида нишастааст. Рӯй ба дарахт овард ва Зоғеро мушоҳида кард, ки аз боло майли гирифтани ў дорад. Ваҳшату даҳшат бар Муш ғалаба карда ҳавлу ҳарос бар вай муставлӣ шуд.

Оҳ, з-ин толеи баргашта, ки ҳар рӯз маро
Раҳ ба ҷое бинамояд, ки боло бештар аст.

Муш андеша кард, ки агар пеш равам, Гурба маро бигирад ва агар бозгардам Росу дар ман овезад ва агар

ба чой қарор гирам, Зоғ фуруд ояд ва маро бирабояд.
Ман дар миёни ин болоҳо чӣ кор кунам ва ин ҳайрат-
ро ба чӣ ҳила дафъ кунам, қиссаи пурғуссаи худ ба кӣ
гӯям ва давои дарди бедармони худ аз кӣ чӯям.

Надорам маҳраме к-ӯро салоҳи кори худ пурсам,
На ғамхоре к-аз ӯ ҳоли дили афсори худ пурсам.

Ҳоло дарҳои боло боз аст ва роҳ ба манзили оқибат
бас дуру дароз. Анвои офатҳо рӯй кушода ва роҳи гу-
рез баста шуда, бо ин ҳама дилро қавӣ бояд дошт ва
дидаро ба раҳгузари халос бояд гумошт. Марди собит-
қадам он аст, ки на ба пӯшидани хилъати давлат оби
нишот ба ханда орад ва на дар нӯшидани ҷуръаи меҳ-
нат аз дидаи андӯҳ ашки ҳасрат борад.

Зи ранҷу роҳати гетӣ маранҷон дил, машав хуррам,
Ки оини ҷаҳон гоҳе чунон, гоҳе чунин бошад.

Акнун маро дар ин вартаи боло ҳеҷ паноҳе беҳтар
аз сояи ақл нест ва ҳеҷ дастгире мушфиқтар аз усто-
ди хирад не. Ҳар кӣ ақли қавӣ дошта бошад, ба ҳеҷ
ҳол даҳшатро ба худ роҳ надихад ва хавфу ҳайратро
ба дил нагузорад.

Марди собитқадам он аст, ки аз ҷо наравад,
В-арчи саргашта бувад, гирди замин ҳамчу фалак.
Мисли Симурғ, ки тӯфон набарад аз ҷояш,
На чу гунчишк, ки афтад ба дами боди туфак.

Маро ҳеҷ тадбир мувофиқтар аз он нест, ки бо Гур-
ба сулҳ кунам, зеро ки ӯ ҳоло гирифтори балост ва ба
ёрии ман мӯҳтоҷ аст. Ман ҳам ба мадади ӯ аз ин офат-
ҳо халосӣ ёфта метавонам, ӯ низ ба дастёрии ман аз
он ҳабс наҷот меёбад. Агар Гурба сухани маро ба гӯ-
ши хирад бишнавад ва ба сидқи гуфтори ман эътимод
намояд, ҳар ду ба баракати ростӣ ва мувофиқат наҷот
ёфта метавонем ва душманони дигар тамаи худро бу-
рида ҳар як паи коре бигиранд.

Дӯст чун бо мост, душман, гӯй паи коре нишин.

Муш баъд аз ин андешаҳо наздики Гурба рафт ва
пурсид, ки ҳол чист? Гурба бо овози ҳазин ҷавоб дод:

Дардмандему хабар медиҳад аз сӯзи дарун
Даҳани хушку лаби ташнаю чашми тари мо.

— Тане дорам бастаи банди машаққат ва диле дорам сӯхтаи оташу ранҷу меҳнат.

Муш гуфт:

Нуктае дорам ниҳонӣ бо даҳони ту, вале
Вақт танг асту намеебам маҷоли фурсате.

Гурба ба тамаллуқи тамом гуфт:

— Он чӣ ба хотир мерасад, бетакаллуф боз гуфтан
лозим аст ва дар пинҳон доштани он таваққуф ҷоиз
нест.

Муш гуфт:

— Ҳаргиз ҳеҷ шунавандае аз ман ҷуз гапи рост нашунидааст ва сухани дурӯғро дар дилҳо фурӯғе набошад. Бидон, ки ман ҳамеша ба ғами ту шод будам ва ноқомии туро айни шодқомии худ мешумурдам. Ҳиммати ман пайваста бар он нигаронида шуда буд, ки ба ту зараре ё балое расад. Лекин имрӯз дар ин мусибати ту шарики ту ҳастам ва ҳалоси худ дар чизе тасаввур кардам, ки ҳалоси ту низ дар он аст. Ман ба ин сабаб бар ту меҳрубон гашта ва ҳалқаи дари дӯстӣ меҷунбонам. Ба ту пӯшида намонад, ки ман рост мегӯям ва дар ин сухан сурати хиёнат ва бадандешӣ надорам. Ба ростии муддаои худ ду гувоҳ дорам. Яке Росу, ки бар ақиб маро пойда нишастааст, дигар Зоғ, ки болои дарахт ба ман нигоҳ карда истодааст. Ҳар ду қасди он доранд, ки маро nobуд созанд. Ҳар гоҳ ки ба ту наздик шудам, онҳо аз ман умедашонро мекананд. Агар маро эмин гардонӣ, дар сояи давлати ту паноҳ барам. Ҳам ғарази ман ба даст ояд ва ҳам бандҳои ту бурида шавад.

Гурба ин суханҳоро шунида дар тааммул афтод ва ба даръёи андеша ғарқ гашт. Хост, ки чор тарафи ин гуфторро ба қадами фикр паймояд. Муш дид, ки вақт ба ғоят танг аст ва Гурба сари дурандешӣ дорад. Овоз дод, ки «сухани ман бишнава ва ба некии сират ва покии сарирати ман бовар кун, меҳрубонии маро пазируфта таъхир манамоӣ, ки каси оқил дар корҳо тарадудро раво надорад ва дар корҳои муҳим таваққуфро ҷоиз нашуморад.

Гофил машав зи кор, ки фурсат ғанимат аст.

Чунон ки ман дил ба вафои ту хуш мекунам, ту ҳам

ба ҳаёти ман шодмон бош, ки халосии ҳар як аз мо ба бақои дигаре вобастааст. Масали ману ту рост чун киштиву киштибон аст, ки киштӣ ба саъйи киштибон ба катор мерасад ва киштибон ба пушти киштӣ қоре мекунад. Садоқати ман ба озмоиш маълум хоҳад шуд. Ман ҳоло аз он сабаб таъҷил мекунам, ки фурсат аз даст меравад.

Тарсам, ки умр амон надихад то каме дигар.

Ман аҳди дӯстӣ баста дар ўҳдаи вафо меорам, ту низ дар ин боб саре ҷунбон ва калимае бар забон рон.

Фармо ишорате, ки ду чашми умедвор
Бар гӯшаҳои ин ҳама абру ниҳодаем».

Гурба сухани Муш шунида ва ҷамоли ростӣ дар сатҳи аҳволи ў дида шод шуд ва ба **Муш гуфт:**

— Сухани ту ҳақ менамояд ва аз мазмуни каломии ту бӯи ростӣ меояд. Ман ин сулҳро мепазирам.

То сулҳ тавон кард, дари ҷанг мазан,
То ном тавон ҷуст, раҳи нанг мазан.
Бар халқи ҷаҳон дари мадуро бикшой,
Пеш ою сабӯи¹ меҳр бар санг мазан.

Умед дорам, ки аз ҳар ду тараф ба шарофати ин ихлосу дӯстӣ наҷоте падид ояд ва мукофоти ин неъматро ба худ воҷиб гардонам ва шукри миннати онро то охири умр ба худ лозим дорам. Ман низ ба дастуре, ки ту аҳд кардӣ, паймон бастам ва умедворӣ чунон аст,

Ки ба поён барам ин аҳд, ки бастам бо ту.

Акнун бигӯй, ки ман чӣ бояд кунам ва бо ту чӣ навъ рафтор намоям?

Муш гуфт:

— Чун наздики ту оям, бояд ки ту таъзими тамом ва эҳтироми басазо фармой, то ки душманон онро дида бар дӯстии мо хабардор шаванд ва аз сари мо бозгарданд. Ман бо фароғати хотир банди пой ту мебардорам.

¹ Сабӯ — кӯза.

Гурба инро қабул намуд ва Муш ба умедвории тамои пеш омад. Гурба расми эҳтирому ибром ба ҷой оварда ӯро гарм пурсид ва анвои мулоимату дилҷӯӣ ва навозишу меҳрубонӣ дар бораи ӯ риоя фармуд. Чун Росу ва Зоғ ин ҳол мушоҳида карданд, дил аз шикори Муш гирифта боз гаштанд. Чун Муш ба ҳимояти Гурба аз он ду бало халос ёфт, ба буридани банд оғоз намуд ва ба андеша дарафтод, ки худро аз банди балои дигар чӣ гуна наҷот диҳад ва бо ин хаёл ба оҳистагӣ дар кор шурӯъ мекард.

Гурба ба фаросат дарёфт, ки Муш дар фикри дуру дароз афтодааст, тарсид, ки бандро нобурида сари худ гирад ва ӯро пойбаста бигузорад. Гурба гила оғоз кард ва гуфт:

— Ту зуд малул гаштӣ ва бар аҳди худ хилоф намудӣ. Чун бар муроди дил фирӯз шудӣ, ба аҳдат вафо намекунӣ!

Муш гуфт:

— Мабодо ки ман чехраи ҳоли худро ба доғи бевафой олуда созам ва номи некӯ, ки дар муддати бисёр ҳосил кардам, дар саҳифаи бадахдон сабт кунам. Ман медонам, ки вафо каманди иродат аст ва тӯшаи роҳи саодат кимӣест, ки хоки тираро зар созад ва тӯтиест, ки дидаи хираро соҳибназар гардонад. Ҳар чон, ки бӯи вафо надорад, аз ҳусни хислат насибе надорад ва ҳар дил, ки ранҷи вафо надида, аз нури хулқи нек бебаҳра бошад.

Эй хок бар он сар, ки дар ӯ мағзи вафо нест!

Гурба гуфт:

— Бояд ки ту низ рухсораи ҳоли худро ба ин гулгунаи вафо ороиш диҳӣ, зеро ҳар гулзор, ки дар ӯ ниҳоли вафо нарӯяд, ҳеҷ мурғи дил бар шохсори муҳаббаташ таронае насарояд ва ҳар рухсор, ки аз ҳоли вафо холӣ бошад, ҳеҷ соҳибназар партави илтифот ба он наандозад. Аз ин сабаб аст, ки гуфтаанд:

Онро ки тариқи карами расми вафо нест,
Ҳар ҳури бихишт аст, ки шоистаи мо нест.

Муш гуфт:

— Ман медонам, ки нифоқу ҳила ба ахлоқи касони нек ва одати шахсони бузург нисбате надорад. Манфи-

атҳои дӯстию ғоидаҳои муҳаббати ту худӣ ҳозир ба ман расида буд ва тамаи душманон ба шарофати дӯстии ту аз ман бурида гашт. Ба мурувват он лоиқтар аст, ки сазовори ҳамин кор кунам ва бандҳои ту бикшоям. Аммо ба дили ман андешае роҳ ёфтааст, ки то ғубори он дағдаға аз пеши дидаи тадбири ман бардошта нашавад, мумкин нест, ки тамоми гирехҳои ту кушода гардад.

Гурба гуфт:

— Чунон менамояд, ки ту аз ман гумоне дорӣ. Ҳол он ки ман бо ту паймони мувофиқат бастаам ва дафтари надомати паймоншиканӣ бар ту хондаам ва ин ҷо хилофи аҳд муҳол аст. Он ваҳшати гузаштаре, ки байни мо буд, аз ёд барор, зеро қонуни дӯстии тоза оини душмании қадимро аз байн бурдааст.

Соф дор оинаи дил, ки сафо аз ҳама беҳ,
Машикан аҳд, ки оини вафо аз ҳама беҳ!

Марди хубсират ба як карашма меҳрубонӣ, ки аз касе бинад, қадам дар майдони ихлос ниҳода, бинои дӯстиро ба авҷи сипеҳр мерасонад ва ниҳоли мардумию мурувватро ба қатраҳои садоқат тозаву сероб медорад. Агар дар замиранш дағдаға ва ваҳшате пайдо шавад, зуд онро нест карда, дигар бора андешаи онро ҳатто ба арсаи ҳаёл роҳ намедихад. Бибояд шинохт, ки оқибати бевафоён бад аст ва ғаддорон зуд ба уқубат гирифтор хоҳанд шуд. Ман умедворам, ки ту ба ҳақ вафо дорӣ ва аҳде, ки бастай, дар шикасти он نا-хоҳӣ кӯшид.

Муш гуфт:

Ҳар кас, ки дар вафои ту савганд бишканад,
Ҷону дилаш ба захми ҳаводис фиғор бод!

— Он чӣ ман бо ту гуфтам, аз рӯи андешаву тааммул буд, вагарна мабодо ки ман ба аҳд вафо накунам ва туро аз ин дам раҳой надиҳам.

Гурба гуфт:

— Он чӣ дар фикр дорӣ, бо ман гӯй, то ман низ аз рӯи тадбир ба он нигариста, ба ту маълум кунам.

Муш гуфт:

— Андешаи ман он аст, ки дӯстон ду навъ бошанд. Аввал, он ки ба сидқи комил ва рағбати тамом бе ҳеҷ ғаразу тамаъ майли дӯстиву рафоқат кунанд. Дуюм, он

ки аз рӯи нигаронии ғаразу тамаъ тарҳи сӯхбат афкананд. Тоифаи аввал дар ҳама ҳол сазовори эътимод ҳастанд ва ҳамеша аз онҳо эмин будан мумкин аст.

Дӯст бувад марҳами роҳатрасон
В-арна раҳо кун сухани нокасон.
Заҳри туро дӯст чӣ донад? — Шакар!
Айби туро дӯст чӣ донад? — Ҳунар!

Аммо онҳо, ки аз рӯи зарурат дӯстиро барои дафъи зарар сипар сохтаанд ё василаи ёфтани манфиат гардонандаанд, аҳволи онҳо бар як қарор нахоҳад буд: гоҳ дар мартабаи кушодарӯй бо ту хуррамӣ мекунанд, гоҳ дар маҳликаи душманӣ ба назари ноилтифотӣ ба ҷониби ёр менигаранд.

Ғаҳ дӯстие кунанд чун ширу шакар,
Ғаҳ душмании сахттар аз тире табар.

Марди зирак ҳамеша баъзе эҳтиёҷоти чунин касро мавқуф дошта якбора тамоми ихтиёри худро ба дасти ӯ нагузорад. Агар бо ҳамин тариқа рафтор намояд, кори ӯ ҳам аз рӯи мурувват ва ҳам аз рӯи хирадмандӣ мешавад. Ман бо ту айнан ба ҳамин тариқа рафтор мекунам. Халосии туро ман ба ӯҳда гирифтам ва аз он ҳеҷ вақт даст боз нахоҳам дошт. Аммо муҳофизати худро низ дар назар дорам. Ҳоло ман бояд ба оқибати кор назар андозам ва ба якборагӣ эҳтиёткориро фурӯ нагузорам, ки гуфтаанд:

Дар истехкоми кори хеш мекӯш,
Макун қонуни ҳикматро фаромӯш.
Касе к-ӯ кор бар бунъёд созад,
Биной ақлро обод созад!

Гурба гуфт:

— Эй Муш, ту бағоят зираку доно будай. Ман пояи туро дар хирадмандӣ то ин ғоят намедонидам ва миқдори донишу ҳунари ту ба ин дараҷа намешинохтам. Маро аз ин суханон баҳраманд гардонидӣ ва калиди дари таҷриба ба дасти ман додӣ. Акнун мехоҳам бигӯй, ки баъд аз он ки бандҳои ман кушода шаванд ва ту ба саломат монӣ, сурати воқеа чӣ гуна хоҳад шуд?

Муш бихандид ва гуфт:

Ҳар кучо дардест, дармонаш муқаррар кардаанд.

— Хаёли ман он аст, ки бандҳои туро бурам ва як гиреҳи асосиро, ки дар банди туст, аз барои гарави ҷони худ нигоҳ дорам ва фурсатро мунтазир хоҳам шуд. Агар дар қасди ман ба ту кори фирефтатаре пеш ояду аммо ба ман ранҷе нарасонӣ, пас он уқдаро бибурам, то ту аз банд ва ман аз газанд¹ халос ёбам.

Гурба донист, ки Муш дар кори худ пухта аст ва ба афсуну фиреб аз роҳ нахоҳад рафт. Ноком ба он андеша розӣ шуд ва Муш уқдахоро бурид. Як уқдаи асосиро барқарор бигзошт. Он шабро ба афсона ба поён расониданд. Ҳангоме ки субҳ шуд, сайёд аз дур падид омад. Муш гуфт:

— Вақти он аст, ки аз иҷрои аҳди худ берун оям ва он чиро ки гуфта будам, ба тамоми адо кунам.

Гурба сайёдро дида, ҳалоки худро яқин карда, интизори қатл мекашид, ки Муш уқдаи охириро бибурид. Гурба аз ҳавли ҷон Мушро фаромӯш карда, пойкашон ба сари дарахт рафт. Муш аз чунон бало халос ёфта, дар сӯроҳ хазид. Сайёд риштаҳои домро гусиста ва гиреҳҳоро бурида дид. Аз ин ҳол дар ҳайрат монда боқимондаи домро бардошт ва ноумед бозгашт.

Замоне гузашт. Муш сар аз сӯроҳ берун карда Гурбаро аз дур бидид, тарсид, ки наздики ӯ равад. Гурба овоз дод:

Нодида макун, чу дида бошӣ моро!

— Чаро аз ман мегурезӣ, магар надонистай, ки дӯсти бисъёр азизе ба даст овардаӣ ва барои авлоди худ захираи нафис ҳосил кардаӣ. Пештар ой, то мукофоти некӯии туро ба муруввати худ ба ҷой орам. Ман намедонам, ки шукрони некиҳои туро ба кадом забон адо кунам ва меҳрубониҳои туро ба кадом баён изҳор намоям.

Ҳам тозарӯям, ҳам хиҷил, ҳам шодмон, ҳам тангдил,
К-аз ўҳда берун омадан натвонам ин инъомро.

Муш ҳамчунон аз сӯроҳ берун намеомад ва ба овози ҳазин мегуфт:

— Чӣ зебо гуфтаанд!

¹ Газанд — зарар, озор.

Рӯзгорест, ки аз ғояти бедод дар ӯ
Нест мумкин, ки касеро сару сомон бошад.
Чашми некӣ зи кӣ дорем ба аҳде, ки дар ӯ
Ғар касе бад накунад, ғояти эҳсон бошад!

Ман баъд аз ин сари сӯхбати касеро надорам ва аз
ихтилот бо ҳамчинсонӣ худ канора мегирам.

Гурба гуфт:

— Дурӣ макун ва дидор аз ман дарег мадор, ҳақ-
қи дӯстӣ ва ҳурмати ошноӣ зоеъ мегардон, ки ҳар кӣ
ба ҷаҳди бисъёр дӯсте ба даст орад ва бе сабабе ба осо-
нӣ аз доираи муҳаббат по берун гузорад, аз натиҷаи
ёри маҳрум мемонад ва дӯстони дигар аз вай ноумед
шуда тарки сӯхбати ӯ хоҳанд гирифт.

Бад касе дон, ки дӯст кам дорад,
Бадтар он к-ӯ гирифту бигзорад.

Ман аз ту ба ҷон миннатпазирам ва аҳди муҳабба-
ти ман бо ту аз ҳеҷ чиз ҳалалдор нахоҳад шуд.

Тавон шунид насими вафову аҳди қадим
Зи ҳар гуле, ки дамад то қиёмат аз гили мо.

Модом ки умри ман боқист, ҳуқуқи туро фаромӯш
нахоҳам кард ва дар боби мукофоти амали ту эҳсону
икроми зиёде хоҳам намуд.

Гурба ҳарчанд аз ин боб суҳанҳо дар миён овард
ва савгандҳои азим ёд кард, фоидае набахшид. Муш
ҷавоб дод, ки ҳар гоҳ адоват муваққатӣ бошад, дар на-
тиҷаи мулоқот ва ҳамдамӣ ин адоват аз байн меравад.
Аммо агар адовату душманӣ зотӣ бошад, агар ба зо-
ҳир биноӣ дӯстиро баланд созанд ҳам, ба он эътимоде
нест. Пас ҳамон беҳ, ки чун нисбати ҷинсият дар миё-
ни ману ту нест, ту дил аз сӯхбати ман бардор, ки ман
худ ба ҷон аз ошноии ту гурезонам. Ҳар кӣ бо ғайри
ҷинси худ даромезад, ба ӯ он расад, ки ба ҳамон Ғук
расид.

Гурба пурсид, ки чӣ гуна будааст он?

Ҳикоят

Муш гуфт:

— Овардаанд, ки Муше бар лаби чашма ватан ги-
рифта ва дар пой дарахте сарманзиле сохта буд. Ғуке

низ дар миёни об ба сар мебурд ва гоҳ-гоҳ барои ҳаво-
гирӣ ба канори чашма меомад. Рӯзе бар лаби об ома-
да, ба нағмаи дилхарош садо мекард ва аз худ булбу-
ли ҳазордастон сохта, ба овози нохуш мурғи дилҳоро
аз қафаси бадан мерамонид.

Агарчӣ савти дилзори номулоим дошт,
Вале усули адо дар камоли зиштӣ буд.

Дар он ҳол Муш дар гӯшаи мақоми худ ба замза-
мае машғул буд. Наъраи шӯрангези Ғук шунид, мута-
хайир шуда, ба тамошои хонанда берун омад. Ба та-
ронаи нағамоти ӯ машғул шуда, дасте бар ҳам мезад
ва саре мечунбонид. Ба Ғук он кирдори Муш, ки на-
мудории таҳсин кардани мешуд, хуш омад ва бо Муш
тарҳи ошноӣ афканд. Ҳар ду бо ҳам хуш баромада
ҳамвора ҳамсӯҳбат буданд ва ҳикоёти хуш ва ривоёти
дилкаш бар ҳамдигар мехонданд.

Нарди дил бо ҳамдигар мебохтанд,
В-аз васовис¹ сина мепардохтанд.
Ғук назди Муш дилшод омадӣ,
Панҷсола қиссааш ёд омадӣ.
Чӯши нутқ аз дил нишони дӯстист,
Бастагии нутқ аз беулфатист.

Муш рӯзе бо Ғук гуфт:

— Ман кайҳо боз меҳоҳам, ки бо ту роз гӯям ва ға-
ме ки дар дил дорам, бозронам, аммо ту дар он вақт
ба зерӣ об қарор дорӣ.

Он ҷо, ки туй, омадани ман мушқил,
В-ин ҷо, ки манам, ҳазор мушқил дар дил.

Чандон ки наъра мезанам, аз овози об намешунавӣ
ва ҳар чӣ фаръёд мекунам, аз ғавғои ғукони дигар ис-
тимоъ намекунӣ. Чорае бояд кард, ки чун бар лаби об
оям, ту хабардор шавӣ ва бе он ки наъра занам, аз
омадани ман огоҳ гардӣ.

Ғук гуфт:

— Рост мегӯӣ, ман низ борҳо дар ин андеша афто-
даам, ки агар ёри ман бар лаби об ояд, ман дар таги
чашма чӣ гуна огоҳ шавам ва аз ӯҳдаи интизори ӯ, ки
барои дидори ман кашад, чӣ сон берун оям. Гоҳо ман

¹ Васовис — васвасаҳо.

низ ба дари сӯрох меоям ва ту аз ҷониби дигар берун рафтай, муддате мунтазир мешавам. Хоста будам, ки аз ин маънӣ бо ту шаммае дар миён ниҳам, аммо ту худ каромот карда ин ҳолро ба ман гуфти. Акнун тадбири ин корро ҳам худат бисоз.

Зеҳни латифи ту ҳама фикри нақӯ кунад.

Муш гуфт:

— Ман чунин тадбире андешидаам, ки риштаи дароз пайдо кунам, як сари ришта бар пой ту бандам ва сари дигар бар пой хеш маҳкам созам. Вақте ки бар лаби об оям ва ришта бичунбонам, ту аз ҳоли ман хабардор гарди ва агар ту низ ба дари сӯрохи ман ташриф оӣ, ба чунбонидани ришта ман аз ту хабардор мешавам.

Аз ду тараф ба ин қарор доданд ва аҳди муҳаббатро ба ин ришта маҳкам намуда ҳамвора аз ҳоли ҳамдигар бохабар буданд.

Рӯзе Муш бар лаби об омад, то Ғукро биталабад ва тарҳи сӯҳбат афканад. Дар ҳамин вақт Зоғе чун балои ногаҳон аз ҳаво фуру парид ва Мушро бардошта рӯй ба боло ниҳод. Ришта, ки дар пой Муш буд, Ғукро аз қатри об баровард. Чун дигар сари ришта дар пой Ғук маҳкам буд, дар ҳаво сарнагун шуд. Зоғ Мушро ба минқор гирифта мерафт ва поёнтар аз он Ғуке овезон буд. Мардумон он ҳолро медиданд ва мегуфтанд, ки «аҷаб ҳолест, ки Зоғ бар хилофи одат Ғукеро шикор кардааст. Охир Ғук ҳаргиз шикори Зоғ набуд». Ғук фаръёд мекард, ки «ҳоло ҳам Ғук шикори Зоғ нест, лекин аз шумии сӯҳбати Муш ба ин бало гирифтор ва мубтало шудааст! Ҳазор чандин бало сазои касест, ки бо ғайри ҷинси худ ҳамсӯҳбат гардад!

Эй фиғон аз ёри ночинс, эй фиғон,
Ҳамнишини нек ҷӯед, эй меҳон!¹

* * *

Эроди ин масал он фоида дорад, ки ҳеҷ кас бо ғайри ҷинси худ набояд пайваست, то ки мисли Ғук ба риш-

¹ Меҳон — бузургон.

Рӯбоҳ аз сафҳаи ин калом нақши ҳила хонд, бо худ гуфт: «Салоҳ он аст, ки бо онҳо ба таври худашон рафтор кунам ва аз шарбати худашон дар ҳалқи онҳо резам.

Кулӯхандозро подош санг аст».

Пас Рӯбоҳ низ чанде хушомад ба кор бурда гуфт: — Мо камари хидмати мусофирон барои он бастам, то аз ҷамолу анфоси бокамолӣ онҳо истифода намоем. Хусусан чунин азизе ки ту нишон медиҳӣ, ман дар меҳмондорӣ ӯ ҳеҷ тақсир карда наметавонам. Бурзгон гуфтаанд:

Ҳар киро бинӣ ба олам рӯзии худ меҳӯрад,
Ҳар зи хони туст нонаш, в-ар зи хони хештан.
Пас туро миннат зи меҳмон дошт бояд баҳри он-к,
Меҳӯрад бар хони инъоми ту нони хештан.

Аммо хоҳишмандам, ки каме сабр кун, ки гӯшаи кошонаро ҷорӯб бикашам ва барои меҳмони муборакқадам фарше, ки лоиқи ҳоли ӯ бошад, биандозам.

Харгӯш гуфт, ки «меҳмон марди бетакаллуф ва дарвешмашраб аст, аз ороиши ҷою ҷома фориғ аст. Аммо агар ту инро хоҳӣ, тайёриятро бин». Пас Харгӯш берун омад ва мочаро бо Гург гуфт ва ба фирефта шудани Рӯбоҳ муждагонӣ дод. Гург дандони тамаъ тез карда ба лаззати гӯшти Рӯбоҳ даҳон хуш мекард. Харгӯш бошад, ба воситаи ин некӯхидматӣ бо худ ҳаёли халосӣ мебаст.

Аммо Рӯбоҳ аз рӯи эҳтиёту дурбинӣ пеш аз ин дар миёни манзили худ ҷоҳи ҷуқуре канда ва ба тадриҷ хокҳои онро берун бурда буд. Рӯи ҷохро ба андак хасу хошок пӯшида буд. Ғайр аз ин роҳи ниҳонӣ ҳам дошт, ки дар вақти зарурат аз он ҷо берун рафта метавонист.

Чун Харгӯшро гусел кард, ба сари ҷох омад ва хасу хошоки онро чунон тартиб кард, ки ба андак ишорате фурӯ равад. Пас ба сари роҳи пинҳонӣ омада овоз дод, ки «эй меҳмонони гиромӣ, қадам ранҷа фармояд». Қариби даромадани онҳо худаш аз он сӯроҳи пинҳонӣ берун рафт. Харгӯшу Гург ба он кулбаи торик дароманданд. Қадам ба сари хошок ниҳода буданд, ки дар қабри ҷох афтоданд. Гург чунон тасаввур кард, ки он ҳи-

ла ҳама кори Харгӯш аст. Зуд ўро бидарид ва олабро аз танги¹ вучуди ў бираҳонид.

* * *

Ин масал ба он овардам, то ба ту маълум шавад, ки бо мардуми доно ҳила ба кор наояд ва касе, ки аз эҳтиёту дурандешӣ баҳрае дорад, ба фиреби касе фирефта нагардад.

Димна гуфт:

— Ту дуруст мегӯӣ. Аммо Гов ба худ мағрур ва аз душмании ман ғофил аст. Ўро ба ғафлат аз пой афканданам мумкин аст. Магар нашунидаӣ, ки макри он Харгӯш ба Шер чӣ гуна асар кард. Чун аз макри ў ғофил буд, бо вучуди ақлу фаросат дар вартаи ҳалокат афтод.

Калила гуфт:

— Чӣ гуна будааст он?

Ҳикоят

Димна гуфт:

— Овардаанд, ки дар атрофи Бағдод марғзоре буд, ки акси раёҳинаш дидаи фалакро мунаввар мекард, аз ҳар шохи гулзораш ҳазор ситора тобон ва дар ҳусни ҳар як аз он ситорагон нӯҳ фалак саргардон. Дар он марғзор ҳайвонҳои бисёр буданд ва ба воситаи хубии ҳавою дилпазирии фазо ва касрати обу вусъати неъмат дар хубию рафоҳият рӯзгор мегузарониданд. Дар он наздикӣ Шере тундхӯе балочӯе буд, ки ҳар рӯз рӯи номуборак ба он бечорагон менамуд ва айшу зиндагонии онҳоро талх мекард.

Рӯзе иттифоқ намуда ба наздики Шер рафтанд ва изҳори фармонбардорӣ намуда гуфтанд:

— Эй малик, мо раият ва ҳашами ту ҳастем. Ту ҳар рӯз пас аз ранҷи фаровон ва машаққати бепоён аз мо якеро шикор карда метавонӣ ё не. Мо пайваста аз тарси ту дар кашокаши балоем ва ту низ дар ҷустуҷӯи

¹ Танг — бор.

таи бало овехта нашавад. Ман ҳоло ҳатто бо чинси худ хоҳиши пайвастан надорам, чӣ расад ба ночинси худ.

Гурба гуфт:

— Хоҳиши сӯҳбат, ки надонӣ, дар аввал он ҳама тамаллуқ барои чӣ буд? Ту бо хулқи нек маро ба худ банд кардӣ, чун пойбанди доми дӯстӣ шудам, риштаи мулоқотро меканӣ ва тарҳи ҷудой меафканӣ.

Соқӣ ба вафо сару сабӯ бикшодӣ,
Чун маст шудам, ҷом зи каф бинҳодӣ.
Чун дурдии ҳаҷр хостӣ дод охир,
Аввал маи софиям чаро медодӣ?!

Муш ҷавоб дод:

— Дар он вақт ман ба ту эҳтиёҷ доштам. Каси оқил агар дар ранҷе афтад, ки аз он ба воситаи душман халос ёфтан мумкин аст, бояд бо ҳамон душман лутфу меҳрубонӣ кунад. Пас агар аз он душман зараре тасаввур кунад, аз сӯҳбати ӯ бигрезад. Чунончи бачагони ҳайвонот барои шир аз паи модарон медаванд. Чун аз шир хӯрдан фориғ шаванд, аз модари худ дур мешаванд ва ҳеҷ хирадманд ин корро ба адоват ҳамл намекунад.

Хулоса дар сари ин гуфтугӯй онҳо бо ҳамдигар видоъ карда ва ҳар як рӯй ба маъвои худ ниҳоданд.

* * *

Аз ин ҳикоят фоида он аст, ки каси хирадманд бояд ба вақти ҳоҷат бо душман фурсати сулҳро аз даст надихад. Пас аз ба даст овардани мақсад аз риоя намудани эҳтиёт ғофил набошад. Муш бо вучуди аҷзу нотагонӣ, ҳангоме ки анвои офату бало ӯро фаро гирифта ва ӯ дар байни ҳасмони қавӣ монд, ба ҳилаҳои дақиқ яке аз ин душманонро бо худ дӯст сохта ба василаи муҳаббати вай аз ҳаробии сели меҳнат эмин шуд.

Ҳар он касе, ки кунад пайравии аҳли хирад,
Ба ҳеҷ ваҷҳ малале ба ҳоли ӯ нарасад.
Ба оби таҷриба чун гарди фитна биншонад,
Ғубори нуқс ба рӯи камоли ӯ нарасад.
Бинои рифъат агар бар асоси харм¹ ниҳод,
Халал ба рутбаи ҷоҳу ҷалоли ӯ нарасад.

¹ Рифъат — баландӣ, харм — эҳтиёткорӣ.

ҲИКОЯТИ МУРҒ ВА ШОҲЗОДА

Рои ҷаҳонорой бо ҳакими фархундарой гуфт:
— Баён фармудӣ масали касе, ки душманони ғолиб ва хасмони қоҳир ўро ихота кунанд ва ў аз ҳеҷ ҷониб роҳи гурез наёбад, ба яке аз онҳо дўст шуда, ба воситаи сулҳи ў аз зарари дигарон раҳой ёбад ва аҳди худро дар он воқеа бо душман ба вафо расонида, худро аз ў низ муҳофизат намояд, ба шарофати эҳтиёт ва хирадмандӣ аз гирдобии офат ба соҳили наҷот бирасад. Акнун илтимоси он дорам, ки ҳакими хирадманд боз гӯяд достони касони ҳасуд ва адоватпешаро, ки аз онҳо дурӣ ҷустан некӯтар аст ё бо онҳо наздику ҳамсӯҳбат гардидан беҳтар? Агар яке аз онҳо майли дўстиву мулоимат кунад, ба онҳо илтифот бояд намуд, ё онро рад бояд кард?

Бараҳман гуфт:

— Одами соҳибхирад ба мадади ақл дар тамоми корҳо бояд эҳтиётро воҷиб донад ва маҳалли хайру шарр ва нафъу зарарро нағз бишносад. Ба ў пӯшида намонад, ки аз дўсти озурда ва рафиқи ранҷида худро дур доштан беҳтар аст, хусусан ки дар эътиқод ва сирати дохили ў тафовут ва тағйирот мушоҳида намояд. Ҳар кӣ аз аҳли кина аломати адоват фаҳм карда бошад, бояд ба хушзабонӣ ва меҳрубонии ў фирефта нагардад ва ҳамеша ҳушёру бедор ва оқибатандеш бошад.

Агар хилофи ин маънӣ аз вай ба вучуд ояд, тирӣ офат ҷони ў нишона сохта оташи бало дар синаи ў бар-афрӯхта гардад.

Эминӣ аз хасм меҳнатҳои бисёр оварад,

Тухми ғафлат ҳар кӣ дорад, ранҷи дил бор оварад.

Аз ҷумлаи ҳикоятҳое, ки дар ин боб овардаанд, ҳикояти Ибни Мудайян ва Қуббара ниҳоят зебост.

Шоҳ пурсид, ки чӣ гуна будааст он?

Бараҳман гуфт:

— Овардаанд, ки Ибни Мудайян ном малике буд ва ӯ мурғе дошт, ки онро Қуббара мегуфтанд. Малик ин Мурғро ниҳоят дӯст медошт ва ҳамеша бо ӯ буд. Он Мурғ ҳусни комил ва нутқи дилкушо, сурати зебо ва ҳайати дилрабо дошт. Ҳамвора малик бо ӯ суҳан мегуфт ва ба ҷавобҳои ширину масалҳои рангини ӯ мамнун мегашт.

Суҳанҳои зебои рангин хуш аст,
Ҳикоеҳои ширин басте дилкаш аст.
Касе к-ӯ к-аз инҳо бувад баҳраманд,
Кунандаш бузургону шоҳон писанд.

Иттифоқо Қуббара дар кӯшкӣ шоҳ тухм монда бача берун овард. Малик аз ғояти дилбастагӣ фармуд, ки ӯро ба ҳарамсарой баранд ва ба хидматгорон ҳукм шуд, ки бачаи ӯро нағз нигоҳубин кунанд. Ҳамон рӯз подшоҳ низ писардор шуд. Чандончи бачаи Қуббара меболид, шоҳзода низ нашъунамо меёфт ва онҳоро бо якдигар улфате аз ин ба миён омад. Маликзода ҳамеша бо он мурғак бозӣ мекард ва ҳар рӯз Қуббара ба кӯҳ-қову бешаҳо рафта аз меваҳои, ки мардум онро намедонистанд ва агар донанд ҳам, ба он расида наметавонистанд, ду адад оварда, якеро ба маликзода ва дигареро ба бачаи худ медод. Кӯдакон аз он лаззат гирифта ба нишоту рағбат меҳӯрданд ва асари манфиати он ҳар чи зудтар дар ҷисми онҳо намудор мешуд, чунонки дар андак муддат бисёр биболиданд.

Гаштанд сарбаланд ба нашъунамои хеш,
Чун сабзаи тар аз асари фасли навбаҳор.

Ба василаи ин хидмат ҷоҳу рифъат ва қадру манзалати Қуббара рӯз то рӯз меафзуд. Чанде аз ин бигзашт ва замона басте авроқи сафеду сиёҳи шабу рӯз бигардонд. Рӯзе Қуббара ғойб буд, бачаи ӯ дар канори шоҳзода ҷаст ва ба сарпанчаи худ дасти ӯро захм зад. Шоҳзода ба ҳашм омада ҳаққи улфат ва сӯҳбати қадимро барбод дода, пой мурғакро гирифта, гирди сарбигардонид ва чунон маҳкам ба замин зад, ки филҳои бо ҳок баробар гашт ва дар шиканчаи ҳалок ночиз шуд.

Дареғо, ки шоҳи гули навшукуфта
Фурӯ рехт аз тундбоди ҳазоне.

Чун Қуббара бозомад, бачаро кушта дид, наздик буд, ки мурғи рӯҳаш аз қафаси бадан парвоз кунад. Аз ҳавли он воқеа фаръеду нола ба осмон расонида ме-
гуфт:

Баҳ ки кӯҳли¹ равшани дар чашми оламбин намонд,
Барги айшу шодмонӣ дар дили ғамгин намонд.

Баъд аз фиғону нолаи бешумор бо худ андешид, ки «ин оташи балоро худи ту афрӯхтай. Ту ба ин хорӣ ме-
боист бар сари деворе ошъёна месохтӣ ва бо ҳарамса-
рои султон чӣ кор доштӣ, ту бояд ба тарбияти бачаи
худ машғул мешудӣ ва ба парвариши писари подшоҳ
чаро машғул гаштӣ?! Агар ба гӯшаву тӯшай худ қа-
ноат медоштӣ, имрӯз ба ин бало мубтало ногашта аз
ин қисса ғусса намекашидӣ! Ман бо қавме даромехта-
ам, ки онҳо анҷоми корҳои бузургро ҳақир мешумо-
ранд ва аз тарафи дигарон андак саҳверо бисъёр ме-
шиносанд.

Айби худро ба ҳунар боз намоянд дигар,
Ҳунаре ҳаст туро — айби азимаш хонанд!

Ман дигар фурсати мукофот ва ҷазои ин воқеаро
аз даст нахоҳам дод, то кинаи бачаи хеш аз золими бе-
рахм ва ситамгори ҳунхор, ки ҳамзоду ҳамнишин ва
мӯнису қарини худро бе сабабе бикӯшт ва ҳамхонаю
ҳамхобаро бе мӯҷибе ҳалок кард, бознаҷӯям, орому қа-
рор нахоҳам гирифт».

Пас Қуббара бемуҳобо бар рӯи маликзода ҷаст ва
чашми ўро барканд ва парвоз намуда бар кунгураи
кӯшк нишаст. Ин хабар ба шоҳ расид ва барои чашми
писар гирьяҳо кард ва хост, ки мурғро ба ҳила дар до-
ми фиреб оварад ва дар қафаси бало маҳбус сохта ҷа-
зои ўро бидиҳад. Шоҳ зери кӯшк омада, дар баробари
Қуббара истода гуфт:

— Эй мӯниси рӯзгор, аз ин боло фуруд ой, ки ту
ба чон эмин ҳастӣ. Ҳоло сӯҳбати маро барҳам назан
ва ниҳоли айши маро пажмурда насоз.

Қуббара гуфт:

— Эй малик, фармони туро итоат кардан ба дӯстон
фарз аст, аммо ман муддате тааммул намуда, ба сари

¹ Кӯҳл — сурма.

ин андеша расида будам, ки бақияи умри худро дар хизмати ту гузаронам. Аммо пас аз он ки писари ман дар ин чо ҳалок гашт, ман дигар чӣ гуна орзуи зиёрати ин даргоҳ кунам. Малик медонад, ки каси гунаҳгор эмин зиндагӣ карда наметавонад. Агар имрӯз набошад, фардо уқубати он ба он кас мерасад. Агар худӣ вай ба мусоидати бахти баланд аз он ҷазо наҷот ёбад, авлоду насли ӯ талхӣ ранҷи ӯро бояд чашад. Магар малик ҳикояти Донодил ва дуздонро нашунидааст ва расидани мукофот ба дуздон ба гӯши шарифи подшоҳ нарасидааст?

Малик пурсид, ки чӣ гуна будааст он?

Ҳикоят

Қуббара гуфт:

— Овардаанд, ки дар шаҳри Раққа дарвешӣ поки-засират ва хушодобе буд, ки ӯро Донодил мегуфтанд ва аҳолии шаҳр ӯро хеле дӯст медоштанд. Вақте ӯ ба зиёрати Макка рафт ва бе рафиқеву ҳамдаме ба роҳ даромад, ҷамъе дуздон ба вай расиданд ва ба гумони он ки ӯ моли бисёре дорад, қасди куштани вай карданд. Донодил гуфт:

— Ман аз моли дунё ғайр аз он ки тӯшаи роҳи ҳаҷ бошад, чизи дигаре надорам. Агар ғарази шумо ба ин миқдор ҳосил шавад, инак молро бибаред ва маро бигзоред, то ки ин сафари худро ба сар барам.

Дуздони бераҳм ба он сухан илтифот наонамуда ба қатли ӯ шамшер кашиданд. Бечора мутаҳайир ба ҳар тараф менигарист ва чунончи расми фурӯмондагон аст, ёреву мададгоре меҷуст. Дар он майдони пурвахшат ва сахрои бо ҳавлу ҳайбат ҳеҷ ҷондоре ба назари вай дарнаомад. Дар ҳамин вақт аз болои сари онҳо селаи кулангон¹ мепариданд. Донодил овоз дод, ки «эй кулангон, дар ин биёбон ба дасти ин ситамгарон гирифтор шудаам ва касе аз ҳоли ман хабар надорад. Шумо кинаи маро аз ин гурӯҳи дуздон бихоҳед ва хуни ман аз онҳо боз талабед». Дуздон бихандиданд ва гуфтанд: «Чӣ ном дорӣ?» Гуфт: «Донодил». Гуфтанд: «Дили ту аз доноӣ ҳеҷ хабар надорад ва мо донистем, ки ту бе-

¹ Куланг — турна.

ақл ҳастӣ ва ҳар касе ки ақл надорад, дар куштани ӯ зиёда азобе нахоҳад буд».

Донодил гуфт:

— Ман аз ҷазои ин кори шумо андаке ба назаратон биёварам, аммо шумо ки нобиноед, аз ин маънӣ чӣ хабар доред?

Донодил ҳарчанд аз ин суҳанҳо мегуфт, дуздон эътиное накарданд, ӯро бидуштанд ва молашро бидурданд.

Чун хабари куштани ӯ ба аҳли шаҳр расид, ҳама ғамгин гашта, бар вафоти ӯ таассуфҳо хӯрданд ва пайваста толиби он буданд, ки шояд кушандагони ӯро биёбанд. Охир баъд аз муддати зиёд аҳли шаҳр рӯзи ид ба сайргоҳ ҳозир шуда буданд. Куштагони Донодил низ дар ҳамон маҷмаъа гӯшае гирифта менишастанд. Дар он асно гурӯҳи кулангон аз ҳаво даромада болои сари дуздон парвоз мекарданд ва ба навъе овоз медоданд, ки аз ғавғою ғиғои онҳо халқ аз намози худ боз мемонданд. Яке аз он дуздон бихандид ва ба тариқи истеҳзо ба ёри худ гуфт:

— Ҳамоно ки ин кулангон хуни Донодилро металабанд.

Иттифоқо яке аз аҳли шаҳр, ки дар наздикии онҳо буд, ин суҳанро шунид ва ба дигаре хабар дод. Даре нагузашта ин хабарро ба ҳоким расониданд ва онҳоро боздоштанд. Дуздон ба андак пурсише ба кардаи худ иқрор шуданд ва хуни ноҳақ ба онҳо расида ба қасос гирифтор шуданд.

Кӣ кард дар ҳама олам камони зулм ба зех,
Кӣ тири лаънати ҷовидро нишона нашуд.
Кӣ дар замона бе эътибор тарҳи ситам,
Хаёл баст, ки худ ибрати замона нашуд.

* * *

Ин масал барои он овардам, то ба малик маълум шавад, ки ҷуръати ман дар захми шоҳзода барои ҷазо буд, вагарна мурғи шикастаболе барои ин кор аз кучо қувват медошт ва чунин ҳол аз мисли ман мурғе чӣ гуна ба вучуд меомад. Ҳоло ҳукми хирад ин аст, ки ба фармони ту кор накунам ва ба ресмони фиреб дар ҷоҳ наравам.

Он беҳ, ки ҳазар намоям аз хизмати шоҳ.

Малик гуфт:

— Он чӣ гуфтӣ, аз рӯи сидқ ва ҳикмату фазилат аст. Ман медонам, ки гуноҳи писари ман буд, ки бе ҳеҷ ҷурме бачаи туро ба қатл овард ва ту ба тариқи мукофот чунин рафтор кардӣ. Ҳанӯз миннатдорам, ки ўро ба қатл нарасонидӣ ва бо захми чашми ў қаноат намудӣ. Акнун ман ба ту нафрате надорам ва озоре дар дили ман нест. Қавли маро бовар кун ва беҳуда роҳи ҷудой нагир. Бидон, ки ман интиқомро аз айби мардон мешуморам ва афвро аз ҳунарҳои ҷавонмардон мешиносам. Муддаои ман он аст, ки дар ивази бадӣ накӯӣ кунам ва агар аз касе зараре ба ман оид шавад, дар баробари он нафъе ба вай расонам.

Мо одати худ баҳонаҷӯӣ накунем,
Ќуз ростравию некхӯӣ накунем.
Онҳо ки ба ҷои мо бадихо карданд,
Гар даст диҳад, ба ҷуз накӯӣ накунем.

Ќуббара гуфт:

— Боз омадани ман ҳаргиз мумкин нест, чунки хирадмандон аз сӯҳбати ёри рамида дурӣ ҷустаанд. Ба мардуми озурда ҳарчанд лутфу дилҷӯӣ бисъёртар кунанд, бадгумонӣ ва нафрати ў ҳамон қадар бисъёртар мешавад.

Малик гуфт:

— Эй Ќуббара, аз ин суҳанҳо даргузар, ки ту барои ман ба ҷои фарзандӣ, балки азизтар аз фарзандӣ. Дӯстие, ки ман бо ту дорам, бо ҳеҷ кас аз ҳешон ва наздикон надорам. Ҳеҷ кас нисбат ба одамони наздики худ дар мақоми интиқом ва хусумат намеояд.

Ќуббара гуфт:

— Ман ҳаргиз барои ту ба ҷои писар гузашта наметавонам. Бар тақдири он, ки маро ба ҷои фарзанддорӣ, дар вақти балову офат маро аз хотир хоҳӣ баровард. Зеро ҳарчанд касе касеро дӯст дорад ва гӯяд, ки худро бар ту фидо мекунам, лекин вақте ки фитнае бархезад ва кор ба сари фидо кардани ҷон расад, худро аз он хатар ба сӯи саломат хоҳад кашид ва ҳеҷ навъ ҳас-тиро нисори дигаре нахоҳад кард.

Марде бояд, ки аз бало нагрезад,
В-аз баҳри касе аз сари ҷон бархезад.

Магар малик ҳикояти пирзан ва Меҳситиро нашендааст?

Шоҳ фармуд, ки чӣ гуна будааст он?

Ҳикоят

Қуббара гуфт:

— Овардаанд, ки зани куҳансол ва фарсудаҳол Меҳситӣ ном духтаре дошт. Ногоҳ чашми захми рӯзгори носозгор ба он сарви гулғизор расида сар ба бистари беморӣ ниҳод ва дар гулшани ҷамолаш ба ҷои гули арғувон шохи заъфарон руста шуд, сумани тозааш аз тоби ҳарорат бе об ва сунбули бешиканааш аз таби сӯзанда бетоб гашт. Пирзан гирди сари духтар мегашт ва аз рӯи ниёзу зорӣ бо чашми чун абри навбаҳор мегуфт:

— Эй ҷони модар, ҷони модар фидои ту бод! Ва сари ин шикастани дар гӯшаи меҳнат дармонда хоки пои ту! Ман худро садкаи сари ту мекунам ва ин ҷоне ки дорам, барои бақои ту фидо месозам.

Гарат дарди саре бошад, маро бар гирди сар гардон.

Ҳар саҳаргоҳ бо нолаву оҳ мегуфт: «Худоё, бар ин ҷавони ҷаҳоннадида бубахшой ва ин ғартути аз умр сершударо бибардор!»

Аз умри ман он чӣ ҳаст бар ҷой,
Бистону ба умри ӯ дарафзой.
Гарчи шудаам чу мӯй аз ғам,
Як мӯй мабод аз сараш кам.

Алқисса, пирзан аз рӯи меҳри модарӣ рӯзу шаб дар дуою зорӣ мекӯшид ва ҷоне ки дошт, ба фарзанди дилбанд мебахшид.

Иттифоқо модагови пирзан аз саҳро бозомад ва ба ошхона даромада ба бӯи шӯрбо сар дар дег карда, он чӣ буд, бихӯрд. Чун хост, ки сар аз дег берун орад, на-тавонист. Гов бетоқат шуда, ҳамчунон дег дар сар аз ошхона берун омад ва аз ин гӯша ба он гӯша мерафт. Пирзан дар вақти бозомадани Гов дар хона набуд ва аз ин ҳодиса хабар надошт. Чун ба хона даромад, он шаклу ҳайъатро дида тасаввур кард, ки ӯ Азроил аст

ва барои гирифтани ҷони Меҳситӣ омадааст. Пирзан наъра бардошт ва ба зории тамом гуфт:

«Малик-ул-мавт ман на Меҳситиям,
Ман яке пирзоли меҳнатиям,
Гар ту хоҳӣ, ки ҷон-ш бистонӣ,
Андар он хона аст, то донӣ.
Гар туро Меҳситист андар кор,
Инак ўро бибар, маро бигзор!»
Бе бало нозанин шумурд ўро,
Чун бало дид, дарсупурд ўро.
То бидонӣ, ки нест дар хатаре
Ҳеҷ касро зи худ азизтаре.

* * *

— Ман чун аз фарзанди арҷманд барандешам, даръёи таассуф дар мавҷ омада, киштии шикебоиро ба гирдобии изтироб меандозад ва шўълаи оташи таҳайюр боло гирифта, матои сабру бурдбориро ба як бор месўзад.

Андар ҷаҳон манам, ки муҳити ғам маро,
Поён падида нест, чӣ поён? — Канор ҳам!
Гуфтам ба сабр соҳили даръё шавад падида,
Акнун шикаст киштии сабру қарор ҳам.

Бо вучуди ин ба ҷон эмин нестам ва ба ин тавозўъ ва тамаллуқ фирефта шуданро аз равиши хирадмандон дур медонам.

Малик гуфт:

— Он чи ту кардӣ, аз рӯи қасосу интиқом буд ва ин корат аз рӯи адл аст. Пас мўҷиби ҳиҷрат ва сабаби нафрат чӣ метавонад буд? Охир барандеш, пеш аз валодати фарзанд ҳамнишин ва мўниси рўзгори ман ту будӣ ва чун писари ман таваллуд шуд, меҳри падарӣ иқтизои он кард, ки ба дидори вай улфате падида ояд. Ўро бо ту шарик кардам ва ба ҳамнишинии вай умре ба рафоҳият мегузаронидам. Акнун, ки чашми захми замон нуқсоне ба гавҳари босирааш расонид, завқе ки ба дидори ў доштам, халалпазир шуд. Аммо хурсандии гуфтушунид ва хушнудии садои нидои ту боқист. Акнун бақияи умри маро маҳкуми ғаму андўҳ макун. Масали ман бо ту ҳамон масали мутриб аст.

Қуббара аз подшоҳ пурсид, ки чӣ гуна будааст он?

Малик гуфт:

— Овардаанд, ки подшоҳе мутрибе дошт хушовоз ва шириннавоз, ки ба савти дилфиреб пой ақл аз рикоб берун мебурд.

Подшоҳ ўро бағоят дўст медошт ва пайваста ба суруду нағамоти диловез ва дostonҳои нишотангезаш хушвақт буд.

Навои мутрибе бишнав, ки савти роҳатафзоаш
Ба зеру бам чу ноҳид оварад дар чарх кайвонро.

Ин мутриб ғуломи қобилро тарбият мефармуд ва дар созандагиву навозандагӣ таълимҳои мушфиқона медод. Дар андак замоне ин ғулом кор аз хоҷа бигзаронид ва оҳангсозиву нағмапардозӣ ба мақоми балан-де расонид.

Шоҳ аз ғулом огоҳ шуда, ба тарбияти ӯ илтифот намуд, то ба ҳадде ки ҳамнишини хоси ӯ гашт. Шоҳ ҳамеша ба нағмаҳои файзбахши ӯ мафтун буд. Аз ин рағи ҳасад дар дили мутриб ба ҳаракат омада ғуломро бикӯшт ва хабар ба подшоҳ расид. Фармон дод, ки мутрибро ҳозир кунанд. Чун мутриб омад, султон бо ӯ итоб оғоз кард ва гуфт:

— Надонистӣ, ки ман нишотдӯстам ва нишоти ман ба ду қисм буд. Яке дар сӯҳбат аз созандагии ту ва дигар дар хилват аз навозандагии ғуломи ту. Чаро ту ғуломро бикӯштӣ ва нимаи нишоти ман ботил кардӣ? Ҳамин соат бифармоям, то туро низ бикӯшанд, то дигар бора касе чунин қуръат нанамояд.

Мутриб гуфт:

— Шоҳо, ман бад кардаам, ки нимаи нишоти подшоҳро ботил кардам. Аммо он ки подшоҳ маро бикӯшад ва тамоми нишоти худ зоеъ созад, чӣ гуна хоҳад буд?

Подшоҳро ин сухан хуш омад ва ўро навозиш намуда аз куштан озод кард.

* * *

Ғараз аз эроди ин масал он буд, ки поре аз тарабу хушдилии ман ба воситаи фарзанд нуқсон пазируф-

та ва акнун ту, ки аз ман ҷудой мегузинӣ, пушти уме-
дам чун чанг хамида гардад ва синаи ранҷурам ба но-
хуни ҳасрат чун дили уд тарошида шавад. Охиру охи-
рон ёрон аз ҳам ҷудо хоҳанд шуд. Аммо ҳоло ту дар
ҳаҷри ихтиёри макӯш ва домани ҷамъият аз даст ма-
деҳ.

Худ макун бегонагӣ боре, чу медонӣ ки чарх
Ошноёнро зи яқдигар ҷудой медиҳад.

Қуббара гуфт:

— Забону дили ту дар гуфтор як нест.

Сад ҷон фидои он ки забону дилаш якест.

Эй малик, ман қайбати сиёсати туро нағз медонам.
Ман аз он ҷумла нестам, ки табиб ба марде гуфт: «до-
руи чашм ба ту бештар зарур аст, назар ба доруи дар-
ди шикам!».

Малик пурсид, ки чӣ гуна будааст он?

Ҳикоят

Қуббара гуфт:

— Марде назди табиб омад ва аз дарди шикам бе-
қарор гашта дар замин меғалтид ва аз сахтии алам
зор-зор менолиду даво металабид.

Эй табиб, охир илоҷе кун, ки кор аз даст рафт.

Табиб аз вай пурсид, ки «имрӯз чӣ хӯрдаӣ?» Мар-
ди соддадил гуфт: «Пораи нони сӯхта хӯрдаам ва аз
он ғизо, ки мисоли ангишт буд, танӯри меъдаам месӯ-
зад». Табиб ба мулозимон фармуд, ки «дорое, ки ба
чашм равшанӣ диҳад, биёред, то чашми ин касро дору
кашам». Он шахс фаръёд баркашид:

К-охир чӣ маҳалли ҳазлу бозист,
Вақти аҷал асту ҷонгудозист!

— Эй табиб, шӯхиро як тараф мон, ман аз дарди
шикам менолам ва ту ҷавоҳири дору дар чашми ман
мекашӣ. Доруи дидаро бо дарди шикам чӣ нисбат?

Табиб гуфт:

— Меҳоҳам, ки чашми ту равшан шавад ва сиёхро аз сафед фарқ карда тавонӣ, то дигар нени сӯхта нахурӣ. Пас туро илоҷи чашм аз давои шикам лозимтар аст.

* * *

Ғарази ман аз эроди ин масал он аст, то малик тасаввур накунад, ки ман аз ҷумлаи онҳоям, ки сӯхтаро аз сохта нашиносам ва хомро аз пухта фарқ накунам.

Малик гуфт:

— Миёни дӯстон аз ин навъ воқеа ки байни ману ту воқеъ шудааст, бисёр ҳодис мегардад. Аммо чунин хусумат ба тадриҷ аз байн бардошта хоҳад шуд.

Қуббара гуфт:

— Ин масал машҳур аст, ки «ҳар кӣ осон гирад, душвор афтад». Ин кори душворро осон гирифтани мумкин нест. Ман кори ҷаҳон бисёр дидаам ва чунин таҷриба ҳосил кардаам, ки дар пеши ҳайбати подшоҳон аҳду вафо ҳеҷ чизе нест. Он ҷо ки шери ҳайбати шаҳриёрӣ думи интиқом бар замин занад, тамаллуку рӯбоҳбозӣ фоида нахоҳад дод, ҳамоно беҳ, ки худро хоби харгӯш надихам ва аз хӯи палангӣ ҳаросон шуда чун оҳу роҳи биёбон гирам. Чунки ҳасми заиф ҳеҷ вақт бо душмани қавӣ маҷоли муқобилат надорад. Чунончи он подшоҳ барои душмани худ дар ин боб масале гуфтааст.

Малик пурсид:

— Чӣ гуна будааст он?

Ҳикоят

Қуббара гуфт:

— Овардаанд, ки дар диёри Туркистон подшоҳи соҳибшавкат ва адолатпарваре буд. Яке аз арбобони давлати ӯ ба сабабе аз шоҳ гумонбар шуда рӯй аз шоҳ битофт ва яке аз душманони маликро фиреб дода, бар зидди ӯ ба ҷанг хезонд. Чун шоҳ донист, ки душман аз итоат гардан тофтааст, бар ӯ номаи насихатомези мушфиқона фиристод. Аммо ҳасми мағрур аз ғояти такаббур ба он илтифот накард ва ҳар кучо гурӯҳи саргардонро ба ҷониби худ ҷазб мефармуд.

Подшоҳ дид, ки онҳоро ба мулоимат ислоҳ карда наметавонад. Чунин пайгоме фиристод, ки «ману ту ба шишаю санг монандем, хоҳ санг бар шиша зан ва хоҳ шиша бар санг,— дар ҳар ду ҳол шиша хоҳад шикаст ва сангро осебе нахоҳад расид».

* * *

Аз эроди ин масал фоида он аст, ки ман низ ҳукми шиша дорам ва бо ҳашаами султонӣ, ки чун санг пойдор ва хасмшикан аст, мулоқот карда наметавонам.

Ба бутони оҳаниндил нашавӣ, дило, муқобил
Ки ту обгина дориву най ҳарифи сандон.

Ҳарчанд малик меҳрубонӣ мекунад ва мехоҳад, ки ваҳшатро таскин диҳад, аммо касони соҳибхирад ба суханҳои ғаддорон ва ҳасудон эътимод надоранд.

Малик гуфт:

— Ба андак шубҳае, ки ҳаёли ботил аст, рафикро ба сӯзи фироқ мубтало сохтан нашояд.

Вафову аҳди ту ин буду ман надониستم,
Навиди меҳри ту кин буду ман надониستم.
Ҳама сухан чу дили хеш сахт мегӯй,
Дили ту сахт чунин буду ман надониستم.

Охир сифати вафодорӣ дар саге, ки аз ҳама ҷонварон ҳақиртар аст, ёфта мешавад, ту чаро аз арсаи бевафой қадам пас намекашӣ ва паймони сӯҳбату дӯстӣ ба поён намебарӣ.

Қуббара гуфт:

— Ман чӣ гуна бунъеди вафо ниҳам? Ман боварӣ надорам, ки малик дар ҳаққи ман бадӣ намекарда бошад. Ҳоло ки ӯ ба ман ба зӯру қувват даст ёфта наметавонад, мехоҳад, ки маро ба макру ҳила ба қабзаи интиқом кашад.

Малик гуфт:

— Аҷаб ҳолатест, ки ту дар ин боб ба як тараф афтодай ва ҷониби дигарро аз даст додай. Чаро мумкин набошад, ки ин ваҳшат ба улфату ҳамдамӣ мубаддал гардад ва баъд аз кудурат ихлосу дӯстӣ падид ояд?

Қуббара гуфт:

— Мумкин аст, ки ин ваҳшат аз миёна бардошта

шавад, аммо агар ман ба хидмат бозгардам, пайваста дар ҳаросу хавф хоҳам буд. Бинобар ин дигар бо ту дӯстӣ наварзидан авлотар аст.

Малик гуфт:

— Эй Қуббара, ҳарчанд ба ту меҳрубонӣ мекунам ва насиҳатҳои дӯстона медиҳам, ту ҳамчунон насиҳат қабул намекуни. Насиҳат ба касе ки онро қабул намекунад, бефоида аст. Чунон ки он зоҳид Гургро насиҳат мекард.

Қуббара пурсид, ки чӣ гуна будааст он?

Ҳикоят

Малик гуфт:

— Овардаанд, ки зоҳиди нексирате аз сахрое мегузашт. Гургро дид даҳони ҳирс кушода ва дидаи тамаъ ба роҳи талаб ниҳода ва тамоми ҳиммат бар он нигаронида, ки бегуноҳро биёзорад ва ҷонвареро бечон карда, барои хурсандии нафси нофармонаш аз ӯ баҳра бардорад. Зоҳид, ки ӯро ба он ҳол дид, аз сафҳаи пешонии ӯ нақши ҷабру ситам мутолиа фармуд. Аз он ҷо, ки шафқату меҳрубонии зотӣ дошт, ба ӯ панд додан оғоз кард ва гуфт:

— Зинҳор дар паи гӯсфанди мардумон нагард ва қасди мазлумону бечорагон макун, ки оқибати бедодӣ ва ситамгарӣ азобу уқубат аст.

Ҳар кӣ оини зулм пеш ниҳод,
Банд бар дасту пой хеш ниҳод.
Чанд рӯзе агар сар афрозад,
Даҳраш охир зи по дарандозад.

Аз ин гуна суханон мегуфт ва ба тарки ситам бар гӯсфандони мардум тарғиб менамуд. Гург гуфт:

— Насиҳатро камтар гӯй, ки дар паси ин беша рамае мечарад ва метарсам, ки фурсати бурдани гӯсфанд аз даст меравад, он гоҳ ҳасрат фоида надорад.

* * *

Ғараз аз эроди ин масал он аст, ки чандон ки туро панд медиҳам, ту ҳамон бар сари кори худ ҳастӣ ва ба он сухан илтифот намекуни.

Қуббара гуфт:

— Насиҳати ту гӯш кардам, аммо дар он ҷо, ки бими хатар аст, иқомат варзидан дуруст нест, аз ин сабаб ман аз боргоҳи ту сафар ихтиёр кардам.

Агар туро ба ватан нест корҳо ба мурод,
Асири хонаи утлат¹ машав зи беҳавасӣ.
Сафар намоӣ, ки бе дӯсте нахоҳӣ монд
Ба ҳар макон, ки равию ба ҳар замин, ки расӣ!

Малик гуфт:

— Рафтани ту то кай хоҳад буд?

Қуббара гуфт:

— Эӣ малик, аз рафтани ман боз омаданро умед нақун. Ин суолу ҷавоб нек монанд аст ба ҳикояти араб ва нонво.

Малик пурсид, ки чӣ гуна будааст он?

Ҳикоят

Қуббара гуфт:

— Овардаанд, ки араби биёбоннишине ба шаҳри Бағдод даромад ва дӯкони нонвое дид, ки нонҳои сурху хушбӯӣ он ҷо чида мондаанд. Араби бечора, ки ба бӯи нон рамақи ҳаёт меёфт, чун рӯи нон дид, гиребони сабр чок зад ва пеши нонво омада гуфт:

— Эӣ хоҷа, чанд пул мегириӣ, ки маро аз нон сер созиӣ?

Нонво бо худ тааммуле кард, ки «ин кас ба як ман нон сер мешавад, ғояташ ду ман ва аз се ман нахоҳад гузашт».

Нонво гуфт:

— Ним динор бидеҳ ва чандон битавонӣ, нон би-хӯр!

Араб ним динор бидод ва бар лаби Дачла бинишаст. Нонво нон меовард ва араб ба об тар карда мехӯрд. Баҳо аз ним динор бигзашт ва ба чаҳор донг расид. Баъд аз он ҳам гузашта як динор шуд. Нонво дигар сабр карда натавонист ва гуфт:

— Бо ман бигӯӣ, ки то кай нон хоҳӣ хӯрд?

¹ Утлат — бекорӣ.

Араб ҷавоб дод:

— Эй хоҷа бесабрӣ макун, то ин об меравад, ман
низ нон меҳӯрам.

* * *

Ғараз аз ин масал он аст, ки малик маълум фармо-
яд, ки то оби ҳаёт дар бадани ман ҷорист, аз тановули
луқмаи биму ҳарос чора надорам.

Малик ҳарчанд кӯшид, аммо ба Қуббара кор на-
кард ва шоҳро дар ҳасрату надомат гузошта парвоз
карда рафт.

* * *

Ин аст достони ҳазар кардан аз оқибати ғаддорӣ
ва лобаю зории шахсони бадкина ва ба дӯстии макко-
ронаи ҳасмон эътимод нонамудан ва ба макру ҳилае,
ки барои гирифтани интиқом пеш оранд, мағрур но-
шудан.

Хоҳӣ ки набошӣ ба ғаму ранҷ қарин,
Бишнавад сухани поктар аз дурри самин¹.
Аз душмани озурда тағофул манамоӣ,
В-аз соҳиби кибру кина эмин манишин.

¹ Самин — гаронбаҳо.

ҲИКОЯТИ ШЕР ВА ШАҒОЛ

Рои аъзам аз рӯи таъзим бо Бараҳмани соҳибдил фармуд, ки истимоъ афтод масали касе ки дилаш бо навозиши душмани озурдадил оромиш наёфт ва чун осори адоват боқӣ медид, агарчи хасм дар меҳрубонӣ муболиға менамуд, аз роҳи эҳтиёт берун набаромад. Акнун илтимос дорам, ки баён фармояд достони афви подшоҳон ва тағофули онҳо ва бигӯяд, ки чун подшоҳ аз наздикони худ осори ҷурму ҷиноят бубинад, бори дигар онҳоро навозиш кунад ё на; эътимод намудан бар он тоифа дар тоза гардонидани мансаби онҳо гуноҳ аст ё на?

Бараҳман ба нутқи дилкушой ва иборати ҷонфазой ҷавоб дод, ки агар подшоҳон дари афву марҳамат бибанданд ва аз ҳар кучо андак хиёнаате бинанд, ба уқубати он амр фармоянд, нисбат ба онҳо эътиқоди наздикон намомонад ва онҳо дигар ба ӯ бовар намеку-
нанд. Аз ин ҳол ду иллат ба вуқӯъ меояд: яке он, ки корҳо бесоҳиб мемонад, дуюм он, ки гунаҳгорон аз лаззати афв ва марҳамат бенасиб мешаванд. Сирати писан-
дидаи подшоҳон он аст, ки ақлро дар тамоми воқеаҳо ҳокими хеш созанд ва дар ҳеҷ вақт ахлоқи худро аз лутфу дуруштӣ холи нагузоранд. Аммо лутф ба дараҷае бояд кард, ки асари заифӣ надошта бошад. Ҳикояте, ки лоиқи ин муқаддимот бошад, достони Шеру Шағол аст.

Рой пурсид, ки чӣ гуна будааст он?

Ҳикоят

Бараҳман гуфт:

— Овардаанд, ки дар замини Ҳинд шағоле буд Фариса ном, рӯй аз дунё гардонида ва пушт бар болини

қаноат ниҳода, дар миёни ҳамчинсонӣ худ зиндагӣ мекард. Аммо аз хӯрдани гӯшт ва рехтани хуни ҷонварон худдорӣ менамуд.

Лаб ба хуни касон намеолуд,
В-аз бадӣ иҷтиноб мефармуд.

Ёрон бо вай гуфтанд:

— Мо ба ин сирати ту розӣ нестем ва раъйи туро дар ин кор ба хато нисбат медиҳем. Ту ки дар сӯхбати мо ҳастӣ, дар одату сират низ бо мо бояд мувофиқат намой. Умри азизро дар заҳмат гузоштан ва худро дар зиндони риёзат маҳбус доштан чандон фоида надорад. Насиби худро аз лаззатҳои дунё бояд биситонд ва аз хӯрданию нӯшидани, ки моддаи ҳаёт аст, ҳазар набояд кард.

Биё, то як замон имрӯз хуш бошем дар хилват,
Ки дар олам намедонад касе аҳволи фардору.

Шағол ҷавоб дод:

— Шумо аз кучо медонед, ки дирӯз гузашт ва дигар намеояд. Марди оқил ба фардо эътимод намекунад. Пас имрӯз чизе захира кунед, ки тӯшаи роҳи фардо гардад. Аз меваҳои тандурустӣ барои беморӣ захира бардоред ва аз сармои ҷавонӣ барои касоди бозори пирӣ суде ба даст оред.

Ёрон гуфтанд:

— Эй Фариса, ту моро ба тарки неъматҳои дунё мефармой, ҳол он ки неъматҳои ин ҷаҳонӣ аз барои он офарида шудаанд, то аз он фоида гирӣ ва аз лаззати он бархурдорӣ ёбӣ.

Фариса гуфт:

— Неъмати дунё дастовезест, ки хирадманд аз он номи некӯ ва зикри боқӣ ҳосил мекунад. Шумо барои лаззати нафси худ набояд ҷонвареро нобуд созед ва ба он чи ки бе озури ӯ ба даст ояд, қонеъ шавед.

Ёрон чун парҳезгории Фарисаро диданд, аз гуфтаҳои худ пушаймон шуданд ва дари забон ба узрҳои кушоданд. Фариса дар андак вақт ба тақвои диёнати худ қадру манзалат ёфт ва ба камтар фурсате овозаи гӯшанишинӣ ва қаноатпешагии ӯ дар он атроф паҳн шуд.

Наздики он манзил бешае буд, ки наҳрҳои равон ва дарахтони гуногун дошт. Дар миёнаи он марғзоре буд

ва дар он чо ҳайвонҳои гуногун бисъёр чамъ омада, ба сабаби вусъати фазо ва латофати ҳаво он чо ором гирифта буданд. Малики онҳо шери бо ҳавлу ҳайбате буд, ки тамоми сокинони он беша ба ӯ итоат менамуданд ва дар паноҳи ҳашамат ва ҳурмати ӯ рӯзгор мегузарониданд. Номи он шер Қомҷӯй буд ва ба ин лақаб овозаи ӯ дар атрофи мамлакат рафта буд.

Рӯзе Қомҷӯй бо арбоби давлат аз ҳар боб сухан дар пайваста буд ва дар аснои сӯхбат ҳикояти Фариса дар миён омад. Чандон сифати ҳусни маишати ӯ аз ҳар тараф ба гӯши малик расониданд, ки ба қону дил қӯёи сӯхбати ӯ шуд.

Рухсоран ӯ надида чун мардуми чашм,
Филҳол даруни дида қояш доданд.

Алқисса шавқи Қомҷӯй ба мулоқоти Фариса аз ҳад таъовуз намуда ба талаби вай кас фиристод. Фариса низ фармони шоҳаншоҳиро итоат фармуда ба даргоҳи шоҳ омад. Малик шартӣ эҳтиромро риоят намуда, дар ҳаққи ӯ анвои одоби тариқат зоҳир намуд. Аз сӯхбатҳое, ки ба миён омад, Фариса ба шер хеле маъқул шуд. Пас аз чанд рӯз бо вай хилват карда гуфт:

— Эй Фариса, мамлакати мо басо васеъ ва кору муҳиммоти он бисъёр аст. Хабарӣ гӯшанишинӣ ва покизасиратии турс ба ман расонида буданд. Ин замон, ки турс дидам, хислати ту аз шунида ҳам беҳтар ба ман аён шуд.

Шунидам он ки дар офоқ нестат сонӣ,
Чу дидамат, ба ҳақиқат ҳазор чандонӣ!

Ин замон бар ту боварӣ хоҳам намуд ва тамоми қорҳои мулкро ба ӯҳдаи ту хоҳам гузошт. Ту аз имрӯз дар зумраи хосон ва наздикон дохил шудай.

Бар остони давлати мо ҳар кӣ сар бинҳод,
Нагзашт ҳафта, ки зи аҳли сарир¹ нашуд.

Фариса ҷавоб дод:

— Подшоҳон бояд барои иҷрои қорҳои давлат мардонӣ шоиста ва ходимони боистаро ихтиёр кунанд ва ҳеҷ касро бар қабули амале маҷбур насозанд. Ғараз аз ин сухан он аст, ки ман ба амалҳои подшоҳона майле

¹ Сарир — тахт.

надорам ва аз он беҳабарам. Ту подшоҳи соҳибшавкатӣ, дар хидмати ту ҳайвонот ва ҷонварон бисъёранд. Дар байни онҳо ба чунин амалҳо талабгорон низ ҳастанд. Агар нисбат ба онҳо иноятеву илтифоте намоӣ ва ба тӯҳфаю ҳадъе шодмон созӣ, айни мамнунияти онҳо хоҳад шуд.

Қомчӯй ба ин розӣ нашуду гуфт:

— Ман, албатта, туро аз хидмати худ дур нахоҳам дошт. Хоҳу нохоҳ иҷрои ин кор дар гардани эҳтимоми ту хоҳам афканд.

Фариса гуфт:

— Малик бояд аз сари ин андеша бархезад ва маро аз бардоштани бори машаққат озод кунад. Зеро муддатест, ки дидаи ҳирси шӯхчашро ба сӯзани қаноат бардӯхтаам. Малик бори дигар маро ба тааллуқи дунё олуда гардонад, вагарна ба ман ҳамон хоҳад расид, ки ба он магасони табақи асал расида буд.

Шер пурсид, ки чӣ гуна будааст он?

Ҳикоят

Фариса гуфт:

— Овардаанд, ки рӯзе яке аз дарвешон ба бозоре мегузашт. Дарвешӣ ҳалвогаре он азизро илтимос кард, ки замоне бар дари дӯкони ӯ қарор гирад. Марди дарвеш аз рӯи дилнавозӣ он ҷо нишаст ва устои ҳалвой тосе пур аз асали гудохта пеши дарвеш ниҳод. Магасон ба як бор бар тоси асал фурӯ рехтанд. Баъзе барканораи тос нишастанд ва гурӯҳе худро дар миён андохтанд. Марди ҳалвой дид, ки ҳучуми магасон аз ҳада гузаштааст, бодбизанро бичунбонид, онҳо, ки бар канори тос буданд, ба осонӣ парвоз намуда рафтанд ва онҳо, ки дар миёнаҷо ором доштанд, пойҳои онҳо ба асал фурӯ монда буд, чун хоستانд бипаранд, парҳояшон низ ба асал олуда шуда ба доми ҳалок афтоданд.

* * *

Эроди ин масал ба ҷиҳати он буд, то малик паруболи бахти маро ба асали дунёи дурушт олуда насозад.

Комҷӯй гуфт:

— Агар касе ба сӯи ҳақиқат назар дошта бошад ва дар роҳи адолат истода дақиқае аз ростӣ фурӯ нагузорад, шарару зарари ситамгорон аз мазлумон боздорад, сухани меҳнаткашидагон ба дили хушу тозарӯй бупазирад, дар дунёе давлати ӯ ҳамеша пайдор хоҳад буд.

Фариса гуфт:

— Ҳар гоҳ касе ба подшоҳ наздик шуд, дӯстон бо ӯ душман шаванд ва душманон ҷони ӯро нишонаи тирӣ боло созанд. Чунин кас ҳеҷ гоҳ хушдил зиста наметавонад.

Шер фармуд:

— Чун ту ба хидмати мо омадӣ, мо роҳи макру ҳилаи душманонро баста гардонем ва туро ба ниҳояти ҳиммат ва ғояти амният расонем.

Фариса гуфт:

— Агар мақсади малик аз ин тарбият дар ҳаққи ман эҳсон кардан бошад, ба меҳрубониҳои хусравона бигузорад, ки ман дар ин саҳро эмину фориг бигардам ва аз неъматҳои дунёе ба обу гиёҳе хурсанд бошам.

Даме фароғати дил беҳтар аст аз он, ки касе
Ҳазор сол на бар вафқи орзу бизияд.¹

Комҷӯй гуфт:

— Ту дағдағии тарсро аз замир дур бояд бикунӣ.

Фариса гуфт:

— Агар ҳол ҳамин бошад ва нею нестони ман ғойае набахшад, малик бояд ба ман амонӣ диҳад, ки агар зердастони дигар ба қасди ман бархезанд, малик ба макру фиреби онҳо нисбат ба ман дигаргун нашавад ва аз рӯи тааммулу тафаккур кор кунад.

Ба ҳар тӯҳмат намебояд зи мо хотир гарон кардан,
Ба қавли душманон саҳл аст тарки дӯстон кардан.

Шер бо ӯ паймон баста молу хазинаи худро ба ӯ сурд ва аз тамоми зердастон нисбат ба ӯ бештар эҳтирому меҳрубонӣ зоҳир намуд. Машваратҳои кори худро танҳо бо вай мекард ва асрори мулкро фақат бо ӯ ошкор менамуд. Эътиқоди ӯ ҳар рӯз ба Фариса зиёд мешуд ва қадру манзалати ӯ наздики шер меафзуд.

¹ Вафқ — мувофиқ; бизияд — зиндагӣ кунад.

Дӯстии онҳо то ба ҳадде расид, ки на Фариса як нафас бе мулозимати Шер буд ва на Комҷӯй бе ҳамнишинии ӯ ором дошт.

Ин ҳол ба наздикони Шер гарон омад ва тамоми арбоби давлат ба душмании ӯ паймон бастанд. Охир-уламр раъйи ҳама ба он қарор гирифт, ки ӯро ба хиёнате муттаҳам созанд, то мизоҷи Комҷӯй дар бораи вай дигаргун гардад.

Пас якеро фармуданд, то қадре гӯшт, ки барои чошти шер ниҳода буданд, бидуздид ва дар ҳучраи Фариса пинҳон кард. Рӯзи дигар пагоҳии барвақт умарову вузаро сафи хидмат баркашиданд ва ашрофу аъён ба боргоҳи малик ҳозир шуданд. Фариса барои кори муҳимме ба тарафе рафта буд. Шер интизори омадани ӯ мекашид ва ғайр аз таърифи ақлу фаросати ӯ ҳарфе ба вабон намеронд.

Вирди забону мӯниси қон аст номи ёр,
Як дам намеравад, ки муқаррар¹ намешавад.

Вақти чошти малик расид ва қувваи гуруснагӣ дар ҳаракат омада қуввати иштиҳо ғалаба кард. Чандон ки гӯшти маликро талабиданд, наёфтанд. Шер бағоят дар ғазаб шуд. Дар ин маҳал Фариса ғойб буд ва ҳасмон ҳозир. Чун диданд, ки оташи гуруснагӣ ва ҳарорати ғазаб ба ҳам пайваст, оғози фасод карданд. Яке аз онҳо гуфт, ки «мо ҳар чиро ки аз манфиату зарари ин ҳазрат медонем, бояд ба малик бозгӯем, ҳарчанд мувофиқи баъзе касон наҷфтад».

Комҷӯй гуфт:

— Мулозимони якдил бояд дар ҳеҷ вақт шарти насиҳат фурӯ нагузоранд ва он чӣ донанд, бояд хабар диҳанд. Биёр, то чӣ шундаӣ ва бигӯй, то чӣ дидаӣ.

Яке аз он фасодкорони нобакор ҷавоб дод:

— Ба ман гуфтанд, ки Фариса он гӯштро ба сӯи хонаи худ бурд.

Дигаре аз роҳи бадгумонӣ шубҳае афканда гуфт:

— Ман ба ин бовар надорам, зеро ӯ қонвари кам-озор ва амонатшиор аст.

Дигаре оғози ҳиласозӣ карда гуфт:

— Дар ин кор эҳтиёт бояд кард, зеро ҳар кас дӯс-

¹ *Муқаррар* — такрор.

ту душман дорад ва аз рӯи ғараз суханҳои дурӯғ гуфта ӯро бадном мекунанд.

Дигаре дар сухан далертар омада гуфт:

— Гапи ту рост аст, лекин агар гӯшт дар манзили ӯ ёфт шавад, ҳар чӣ ки аз хиёнати ӯ дар забони мардум афтодааст, рост хоҳад буд.

Комҷӯй дар ин маҳал инони ихтиёр аз даст дода гуфт:

— Мардум дар бораи ӯ чӣ мегӯянд ва ба хиёнати ӯ чӣ далел меоранд?

Яке аз ҳозирон гуфт:

— Эй малик, дар миёни аҳли ин беша хабари ғаддорӣ ва маккории ӯ интишор ёфтааст. Агар ӯ ғаддор бошад, ҳаргиз аз ин варта ҷон ба саломат берун намебарад.

Дигаре аз соҳибғаразон гуфт:

— Дар ҳақиқи ӯ ҳар кас хабаре мерасонид, аммо ман бовар намекардам. Акнун, ки ин сухан мешунавам, наздик аст, ки зулмати гумони ман ба нури яқин мубаддал шавад.

Дигаре гуфт:

— Аҷаб аст, ки бо вучуди даъвии факру покитинаи ва хирқаи сӯфиёнаву некниятӣ шарм намедорад, ки хиёнат кунад.

Дигаре аз роҳи ваъзу насихат ба сухан даромад ва гуфт:

— Эй ёрон, дандони ғайбат ба гӯшти бародари худ нарасонед, шояд ки Фариса хиёнате надошта бошад. Агар малик ин соат бифармояд, манзили ӯро бичӯянд ва гарди иштибоҳ аз роҳи ҳақиқат бардошта шавад. Агар гӯшт дар хонаи ӯ бошад, далели суханҳо зоҳир гардад ва агар гӯшти гумшуда дар он кошона падид наояд, дӯстон бояд аз ӯ узрхоҳӣ кунанд.

Алқисса, дар ин ҳол, ки шер гурусна ва хашмолуда буд, аз ин суханон чандоне бигуфтанд, ки аз Фариса дар дили шер нафрате роҳ ёфт. Андешаҳо бар хаёлаш гузашта фармуд, ки Фарисаро ҳозир кунанд. Бечора Фариса аз макри душманон беҳабар рӯй ба роҳ овард ва пеши Комҷӯй омад. Комҷӯй пурсид, ки «он гӯшт, ки дирӯз ба ту супурдам, чӣ кардӣ?» Фариса ҷавоб дод, ки «ба матбах¹ расонидам, то ба вақти чошт

¹ Матбах — хонаи ошпазӣ.

назди малик оранд». Ошпаз низ каси нобакоре буд, пеш омада гуфт: «Аз ин кору ҳол хабар надорам ва ҳеҷ гӯште ба ман надодай».

Шер гурӯҳеро фиристод, гӯштро дар манзили Фариса бичустанд ва чун худ пинҳон карда буданд, ошкор бардошта наздики Шер оварданд. Фариса донист, ки душманон кори худ сохтаанд. Бо худ гуфт:

Офтоби тарабам бар сари девор расид,
Солҳо буд, ки аз рӯзе чунин тарсидам.

Аз ҷумлаи вазирон Гурге буд то он соат айб ногуфта ва худро аз ҷумлаи касони одил шумурда мегашт ва ҳамеша лофи дӯстии Фариса мезад. Пас аз вуқӯи ин ҳодиса пештар рафт ва дили худро ошкоро карда гуфт:

— Эй малик, пасти ин нобакор маълум шуд, салоҳи малик дар он аст, ки ҳарчи зудтар дар ҳаққи ӯ ҳукми сиёсат фармояд. Зеро агар дар ин боб сустӣ кунад, гунаҳкорони дигар аз насихат дигар натарсанд ва соат ба соат далертар гарданд.

Шер фармуд, то Шағолро боздоштанд. Шер ба андешаи дуру дароз фурӯ шуд. Сияҳгӯше аз хосони малик сухан оғоз кард:

— Ман аз раъйи равшани подшоҳ ҳайрон мондаам. То ин муддат кори ин ғаддори маккор чӣ гуна бар вай пӯшида шудааст ва аз зишти замири нопоки ҳилаангези ӯ чаро ғофил мондааст? Чаро бо вучуди чунин гуноҳи азим қатли ӯро дар таваққуф меандозад?

Комҷӯй ба тарафи Сияҳгӯш нигариста фармуд, ки «сухани ту чист?» Сияҳгӯш ҷавоб дод:

— Эй малик, ҳукамо фармудаанд, ки сиёсат сабаби давоми раёсат аст. Ҳар кӣ салоҳи мулкро хоҳад, бар гунаҳгорон сиёсат бояд ронад. Чунон ки султони Бағдод барои маслиҳати умум маҳбуби хоси худро сиёсат кард.

Комҷӯй гуфт, ки чӣ гуна будааст он?

Ҳикоят

Сияҳгӯш гуфт:

— Овардаанд, ки султони Бағдод канизаке дошт, ки дар зебой ягонаи даҳр буд. Султон бо ин канизак

тарҳи муҳаббат афканда ба якборагӣ аз ғамхории раи-
ят ва кори мамлакат даст бозгирифт. Чанд рӯз бар ин
ҳол гузашт. Арбоби давлат аз бепарвоии малик ба танг
омада, ҳоли шахру вилоятро парешон диданд ва ҳа-
магӣ дасти ниёз кушода, рӯй ба гӯшанишинон ва со-
ҳибдилон оварданд, то ки онҳо подшоҳро ба дуои хайр
ба роҳи дуруст дароранд. Шабонгоҳ малик дар хоб
дид, ки ояндае ба вай мегӯяд:

— Ин чӣ корест, ки дар даст гирифтаӣ ва даст аз
кори мазлумон боздоштаӣ. Наздик шуд, ки кор аз даст
биравад ва давлат аз пой дарояд. Бархез ва аз паи ко-
ри худ бирав.

Шоҳ аз ҳайбати ин воқеа аз хоб бархоста забони
узрхоҳӣ бикушод ва фармуд, ки он канизак дигар ба
пеши ӯ наояд. Агарчи бе ӯ ороме надошт ва дилаш бе
дидори ҳаёли ҷамолаш қарор намегирифт, лекин аз
бими заволи подшоҳӣ чунин ҳукм фармуд.

Канизак ду-се рӯз сабр кард ва шабе худро дар бор-
гоҳи подшоҳ андохт. Подшоҳ бори дигар аз дидани ҷа-
моли ӯ ҳуш ба ғорат дод. Чанд рӯзи дигар шефтаи ҷа-
мол ва фирефтаи зулфу холи ӯ шуда ба ишрат гуза-
ронид.

Бори дигар ӯро ба роҳи салоҳ хонданд. Шоҳ ба худ
омад ва гуфт: «Ба ҷуз дафни ин фитна дарди маро
дармоне нест». Пас посбонро амр кард, ки ин кани-
зак нофармонӣ карда бе иҷозат ба боргоҳ даромада-
аст. ӯро бибар ва дар Дачла андоз». Ҳоҷиб канизакро
берун овард ва бо худ андешид, ки «ин маҳбубаи ма-
лик аст, шояд ки фардо пушаймон гашта ӯро аз ман
талабад, чун ҳалок карда бошам, дигар илоҷи пайдо
кардани он нест». Пас ӯро дар хонае пинҳон кард.

Шоҳ аз ин кардаи худ андӯҳгин шуда ва орзуи ди-
дори ёр ғалаба карда, музтариб мешуд ва боз худро
маломат карда таскин меод.

Шабе барои дафъи малол аз бодаи зулол қадаҳе
нӯш карда, насихатҳои ақлро фаромӯш намуда, ҳаёли
ёри дилфиреб ӯро бешикеб сохт ва посбонро талабида,
аз дилдор пурсон шуд ва ба таҳдиде тамом гуфт:
«Агар имшаб ӯро ҳозир нагардонӣ, туро ба ҷазо расо-
нам!»

Чандон ки посбон узрхоҳӣ мекард, ба ҷое нарасид.
Дар охир он моҳро ба боргоҳ расонид. Подшоҳ бори

дигар асбоби айшро омода намуда кори мулкро фаромӯш кард.

Алқисса, подшоҳ се навбат ба куштани ӯ ҳукм кард ва посбон мулоҳиза намуда ӯро нигоҳ дошт. Ба ин сабаб кори мамлакат тамоман хароб шуд. Султон донист, ки чораи ин балоро танҳо худ сохта метавонад. Чунки ҳар киро ба куштани канизак фармояд, он кас мулоҳиза карда канизакро нигоҳ хоҳад дошт. Оқибат рӯзе бар боми қаср истода ба Дачла менигарист ва канизак аз дур камари хидмат баста ба султон нигоҳ мекард. Султон аз хавфи оқибат андешида донист, ки вақт аст ва бо худ гуфт: «Агар хуни бегуноҳе ба гардан мекунам, аммо сад ҳазор дил, ки аз бепарвоии ман ғарқи хун шудааст, дармон меёбад. Ҳарчанд ин духтар маро ба ҷои ҷон аст, лекин мулоҳизаи кори озурдагони раият зиёда аз он аст». Пас фармуд, ки «наздиктар ой, то ин киштиро тамошо кунӣ». Канизак чун наздик расид, малик даст ба ӯ зад ва дар Дачла афканд. Пас ҳукм кард, ки ӯро аз об берун оварда дафн карданд ва барои ислоҳи мулк ҷононаи худро ба дасти худ бечон кард.

* * *

Ин масал барои он овардам, то малик донад, ки салоҳи мамлакат риоят кардан аз он беҳтар аст, ки бо шахси хоин дӯстиву ҳамнишинӣ намудан.

Аз ин дамдама оташи ғазаби шер барафрӯхта гашт ва ба наздики Фариса пайғом дод, ки «агар ба ин гуноҳ узре дорӣ, боз намой!». Фариса чун бегуноҳ буд ва гуфтаанд, ки «ҳар киро даст кӯтоҳ бошад, забонаш дароз аст», — ҷавоби дурушт фиристод. Суханони саҳти ӯ бо хушомадҳои фитнаангези душманон ёр шуда, оташи хашми Комҷӯй боло гирифт ва аҳду паймонро яксӯ ниҳода ба куштани Фариса ҳукм кард. Он хабарро ба модари Шер бурданд. Ӯ донист, ки писараш таъчил кардааст. Бо худ андешид, ки зудтар бояд рафт ва фарзанди худро аз васваса раҳой бояд дод. Аввал пеши ҷаллод кас фиристод, ки «дар куштани шағол таваққуф кун, то ман бо шер сухан гӯям». Пас худ наздики Комҷӯй омада гуфт:

— Эй фарзанд, шунидам, ки ба куштани Фариса фармон додаӣ. Гуноҳи ӯ чӣ будааст?

Шер сурати ҳол боз гуфт. Модари Шер гуфт:

— Эй писар, ту худро дар бодияи ҳайрат саргардон масоз ва аз шарбати адлу инсоф бебаҳра мабош.

Шер гуфт:

— Ман дар ҳақи Фариса ба қавли касе ҳукм накардаам. То хиёнати ӯ бар ман зоҳир нашуд, мизоҷи ман дигаргун нагашт.

Модари Шер гуфт:

— Тағбири мизоҷи подшоҳон бе далели дуруст раво набошад ва он чӣ гуфти, ки аз ӯ хиёнате сар задааст, ҳанӯз дар пардаи шубҳа аст. Вақте ки парда аз рӯи ин кор барафтад, ҳақиқати он зоҳир хоҳад шуд. Барои ин гуноҳе, ки ба Фариса нисбат медиҳанд, ту бояд хидматҳои гузаштаи ӯро ба назар гирифта ба ҳашм наоӣ ва сухани беҳунарони ноозмударо дар бораи ҳунармандони комил бояд қабул накуӣ. Фариса дар давлати ту мақому манзалати баланде дорад. Ту дар маҷлисҳо ӯро ситоиш менамудӣ. Акнун бар ту лозим аст, ки ҳам худро ва ҳам ӯро аз шумии ҳасмон ва шодкомии ҳасудон ниғаҳ дорӣ. Гуноҳе ки ба ӯ нисбат медиҳанд, ҳақиқатар аз он аст, ки монанди ӯ хирадманде ба чунин роҳи хиёнат биравад. Дар ин муддате ки Фариса дар хидмати ин остона буд, гӯшт нахӯрдааст ва пеш аз ин ҳам чунин одат надошт. Ин одати вайро ҳама медонанд. Гумони ғолиб он аст, ки душманон гӯштро дар манзили Фариса ниҳода бошанд ва ин кор аз кирдори ҳасудон дур нест. Зеро каси ҳасуд барои он ки ба каси дигар озоре расад, ба қатли худ ҳам розӣ мешавад. Чунончи он хоҷаи бодавлат ғуломро ба куштани худ фармуд.

Шер дархост намуд, ки баён фармояд, ки чӣ гуна будааст он?

Ҳикоят

Модари Шер гуфт:

— Овардаанд, ки дар Бағдод марде буд ҳасуд ва ҳамсояе дошт марди пок ва порсо. Мардуми Бағдод он азизро хеле эҳтиром мекарданд ва дар маҷлису маҳ-

филҳо аз ӯ зикри хайр менамуданд. Ҳамсои ҳасуд аз ин ҷиҳат бар он некмард ҳасад мебурд ва дар ҳақиқӣ вай ҳамеша қасдҳо мекард. Аммо ҳар тире, ки аз қамони гумон меафканд, ба ин мард намерасид. Охир аз ин муомила ба танг омада бағоят дармонд. Ғуломе харид ва дар бораи ӯ хеле ғамхориву меҳрубониҳо кард ва борҳо ба ӯ мегуфт, ки «туро барои маслиҳате ва кори муҳимме тарбият мекунам, умедворам, ки дили маро аз зери он бор берун оӣ ва хоҳири парешони маро аз он машғули фориф соӣ».

Чун муддате аз ин бигзашт ва ғулом чанд навбат ба забони ниёз илтимос намуда гуфт:

— Анвои навозиш ва марҳамат дар бораи ин бечора фармудай, ки ба қуввати иборат шарҳ додан мумкин нест. Меҳоҳам, ки дар ивази ин кирдор ман низ ҷонсупорӣ кунам.

Хоҷа чун дид, ки ғулом хоҳиши ҳақгузорӣ ва таманнои ҳаводорӣ дорад, парда аз рӯи кор бардошт ва фармуд:

— Бидон ва огоҳ бош, ки ман аз дасти ин ҳамсо ба ҷон омадаам, меҳоҳам, ки ба ӯ нақбате расонам, аммо то ҳол ин маро муяссар нашуд ва оташи ҳасад ҳар соат дар дили ман шӯъла мекашад. Туро дар ин муддат аз ҷиҳати ин парвардаам, ки имшаб маро бар бодми ҳамсоя бикушӣ ва ҳамон ҷо бигузорӣ. Чун бомдод маро он ҷо кушта бинанд, албатта ӯро ба тӯҳмати хуни ман бигиранд ва молу ҷони ӯро талаф созанд, эътиқоди мардум дар ҳақиқӣ вай ба фасод анҷомад.

Ғулом гуфт:

— Эй хоҷа, аз ин фикр даргузар ва ҷораи ин кор ба навъи дигаре пеш гир. Агар муроиди ту дафъӣ зоҳид бошад, ман ӯро ба қатл расонам.

Хоҷа гуфт:

— Он андешаи дуру дароз аст, шояд ту ба ин зудӣ ӯро кушта натавонӣ. Ман дигар қуввати тоқат надорам, барҳез ва ин хидмат ба ҷо ору маро аз худ хушнуд гардон. Инак, ба ту хати озодӣ медиҳам ва ҳамёнӣ зар низ ҳаҷья менамоям, то аз шаҳр биравӣ ва ба вилояти дигар маскан соӣ.

Ғулом гуфт:

— Эй хоҷа, ҳеҷ оқил ин фикр накунад, ки ту кардаӣ. Чун ту худ бимири, аз куштани ӯ ва аз шиканҷаву ҳабси ӯ чӣ лаззат мебардорӣ?

талабид ва сурати ҳолро бипурсид ва қавл дод, ки агар сурати воқеаро баён намоянд, аз гунаҳи онҳо мегузарад. Охир баъзе аз онҳо эътироф намуданд ва дигарон низ ба зарурат иқрор карда, сурати воқеаро ба ростӣ гуфта доданд. Офтоби садоқати Фариса аз зери абри шубҳа берун омад.

Модари Шер гуфт:

— Эй писар, ту дар ин боб таҷриба ҳосил кардӣ, ки аз он бояд ибрат гирифт. Минбаъд ба сухани ҳеч хонне набояд гӯш кард, то далелу бурҳони қавӣ дар даст набошад, ба беҳудагӯиҳои аҳли ғараз набояд гӯш дод.

Комҷӯй гуфт:

— Ин насиҳатро қабул кардам. Донистам, ки бе далели равшан касеро муттаҳам сохтан нақӯ нест. Ба баракати насиҳат ва меҳрубониҳои ту кордони бофариосати худро аз вартаи тӯҳмат берун овардам ва ба ин восита аз ҳоли ҳар як хидматгорони худ хабардор шудам.

Пас боварии ӯ ба Фариса биафзуд ва анвои узрҳои меҳрубониҳо арзонӣ дошта ӯро пеш хонд ва гуфт:

— Ин тӯҳматро мӯҷиби афзудани эътиқод ва сабаби зиёдании эътимод бояд пиндошт.

Фариса гуфт:

— Ин дуруст нест ва бо ин илтифотҳо гиреҳ аз кори ман кушода намешавад. Малик аҳду паймони собикро фурӯ гузошт ва ба сухани душманон бовар кард.

Эй он ки дил аз вафо бипардохтай,
Бо душмани ман тамом дарсохтай,
Гар бо ҳама кас ишқ чунин бохтай,
Ҳаргиз ҳақи ҳеч кас ту нашнохтай!

Комҷӯй гуфт:

— Аз ин фикрҳо ҳеч чиз пеши хотир набояд овард. Қавидил бош ва бо эътимоди тамом рӯй ба муҳимми худ ор.

Фариса ҷавоб дод:

— Ин карат халос ёфтам, аммо ҷаҳон аз ҳасадхӯрону бадгӯён холӣ нест, онҳо ҳар соат фитнак дигар бармеангезанд. Агар раъйи малик савоб бинад, ман узри қабул нокардани амалро ба як сухан равшан гардонам.

Малик фармуд:

— Бигӯй.

Фариса гуфт:

— Агарчи подшоҳ дар ҳаққи ман тараҳҳум кард, аммо баробари шунидани сухани ҳасудон ба ҳашм омада хидматҳои собиқи маро ба ёд наовард ва афвро тамоман фаромӯш кард. Ҳол он ки подшоҳи Яман бо вучуди гуноҳи бисъёре ҳаҷиб¹ худро расво накард.

Комчӯй пурсид, ки чӣ гуна будааст он?

Ҳикоят

Фариса гуфт:

— Овардаанд, ки дар мулки Яман подшоҳи одиле буд. Рӯзе бар ҳаҷиб¹ ҳашм гирифт ва ўро дар хоназиндонӣ кард. Бечора ҳаҷиб тоби назари подшоҳ надошт ва аз он шаҳр рафтаниро низ маслиҳати рӯзгори худ намедид. Ночор дар гӯшаи кошона нишаста гоҳе бар изтироби кори худ гирьяҳо мекард ва замоне аз булаҷабиҳои рӯзгор меҳандид.

Ҳар шаб аз сӯзи дарун бар ҳоли зори хештан
Гоҳ мегириям чу шамъу гаҳ табассум мекунам.

Оқибат аз бечорагӣ ва аёлмандӣ ба танг омада андеша кард, ки худро ба назари подшоҳ бояд расонид, — ё гардан ба теги сиёсат расад ё сар ба тоҷи қабул музайян гардад.

Рӯзе, ки шоҳ меҳмонии калон дошт, ҳаҷиб ба наздики ҳар кас аз дӯстони худ одам фиристода, аспеву ҷомае ба орият гирифта пӯшид ва ба даргоҳи подшоҳ омад. Дарбонон ва ҳаҷибон гумон бурданд, ки шоҳ бо ў дар мақоми иноят аст ва ин маркабу либосро ба фармуди султон ба ў доданд, — касе ўро манъ накард. Ҳаҷиб далервор ба боргоҳ даромад ва ба ҷои лоиқ биистод. Шоҳ ба базми шароб нишаста бо меҳмонон хурсандиҳо мекард. Чун ҳаҷибро дид, оташи ғазабаш шӯъла зад, аммо тааммул фармуда нахост, ки айши ҳозиронро талх созад ва гуноҳи ўро афв намуд. Чун ҳаҷиб аз башараи шоҳ осори хурсандӣ ва тозарӯй дид, гарм ба кор даромада ба хидмат камар баст. Дар зимни ин фурсати некӯ ёфта табақи заррин, ки вазни он ҳазор мис-

¹ Ҳаҷиб — посбони хоси шоҳ

қол буд, дар зери қома пинҳон кард. Шоҳ он ҳаракатро дида донист, ки тангии зиндагӣ ва дармондагии ҳолӯро ба ин маҷбур кардааст. Шоҳ худро ба ҳодонӣ зад. Дар охири маҷлис ҳама ба ташвиш омада табақро ҷус-тучӯ мекарданд. Шоҳ яке аз хидматгоронро пурсид, ки «ин ҷамоатро чӣ расидааст, ки бағоят музтарибанд?». Он хидматгор гӯм шудани табақчаро ба арз расонид. Подшоҳ гуфт:

— Ин мардумонро бигзоред, ки табақ дар онҳо нест. Он кас, ки дорад, боз нахоҳад дод ва он кас, ки дидааст, боз нахоҳад гуфт.

Ҳоҷиб берун омад ва як сол ба пули он табақ маишат бигзаронид. Соли дигар дар ҳамон вақт ҷашни подшоҳона буд. Ҳоҷиб боз худро ба он ҷашн расонид. Подшоҳ ўро пеш талабида оҳиста ба ў гуфт:

— Магар пули табақ тамои харҷ шудааст?

Ҳоҷиб бо тазарруъ рӯй бар замин ниҳоду гуфт:

— Он чӣ кардам, аз рӯи хато набуд, мефаҳмидам, ки шояд подшоҳ бубинад ё дигаре аз он хабардор гардад, маро ба сиёсат расонад, ки аз меҳнати гуруснагӣ аз ҷон сер омадаам. Агар аз ин пай набаранд, хӯроки чандрӯза ба даст афтад. Ҳоли ман ин буд ва медонам, ки сидқи суханҳои ман ба оинаи замири шоҳ пӯшида нахоҳад монд.

Подшоҳ гуфт:

— Рост мегӯӣ ва ба ту тарахҳум бояд кард.

Пас ўро навозиш намуд ва ҳамон мартабаи пештараашро ба ў дод.

* * *

Ғараз аз эроди ин масал он аст, ки дили подшоҳ бояд ки чун даръёи пурмавҷ бошад, то ки ба ҳасу хошоки айб тира нагардад ва маркази ҳилми ў чун кӯҳ босубот бошад, то ки тундбоди ҳашм онро дар ҳаракат наёрад.

Бо дили некон набувад ҳашм ёр,
Ҳеҷ гаҳе гарм набошад хиёр.¹
Ҳас ба ғуборе равад аз ҷои хеш,
Кӯҳ зи доман накашад пойи пеш.

¹ Хиёр — бодиринг.

Фариса ҳарчанд майли тарки хидмат менамуд,
аммо Комҷӯй ӯро ба илтифоту дилҷӯиҳо ба кор дил-
гарм мекард. Ниҳоят ӯ ба кори худ иқдом намуд ва
рӯз то рӯз мартабаи ӯ зиёд мешуд.

* * *

Ин аст достони подшоҳон ва он ки миёни онҳо ва
касони поксират ба вуқӯъ ояд ва подшоҳон пас аз из-
ҳори ҳашм ба мақоми ризо ва мӯлоимат оянд.

ҲИКОЯТИ МАРДИ ТИРАФГАН ВА ШЕРИ САФШИКАН

Рои аъзам ба ҳаками донишманд фармуд, ки шунидам достони Фариса ва Ҷомҷӯй ва он барои хирадмандон масалест дар боби он чи миёни подшоҳон ва хидматгорон аз хилофи хиёнат ва афву уқубат ба вуқӯъ ояд ва аз нав инояту марҳамат нисбат ба шахсон поквичдон ва самимӣ барқарор шавад. Акнун баён фармой достони касе ки барои муҳофизати ҳол ва риояти нафси худ аз ранҷонидани дигарон ва расонидани зарар ба ҷонварон бознаистад.

Ҳаками донишманд фармуд:

— Ҳеҷ кас ғайр аз каси ҷоҳил ба ранҷонидани ҳайвонот иқдом наменамояд. Азбаски ҷоҳил аст, аз оқибати кирдори хеш ғофил аст. Аммо он касе, ки дидаи ақлаш бино бошад, ҳар чӣ ба худ написандад, дар боби дигарон чӣ гуна раво дорад.

Мапсанд ба кас он чи ба худ напсандӣ.

Бояд донист, ки ҳар кирдореро ҷазое муқаррар аст. Ҳар тухме, ки дар киштзори амал бикоранд, бе самар наёяд. Пас ҳар кӣ талаби некӯӣ дорад, бояд ки ба ҷуз тухми некӣ нақорад.

Хоҳӣ, ки туро ҳеҷ бадӣ н-ояд пеш,
То битвонӣ бадӣ макун аз каму беш.
Чун неку бади ту бо ту мегардад боз,
Бингар, ки чӣ кор мекунӣ дар ҳақи хеш.

Агар касе хоҳад, ки бадкирдории худро ба макру фиреб пӯшида гардонад, ба ҳадде ки мардумон ўро ситоиш намоянд, дере нагузашта ахлоқи баду кирдори зишти ў намудор мегардад. Касе, ки оқибати кирдори бадро фаҳмид, бояд ки аз бадихо дурӣ ҷуста сӯи на-

кӯй гиroyд¹. Аз ситамгорӣ ва дилозорӣ таъба карда, роҳи шафқату марҳамат пеш гирад. Аз қабилӣ ин су-ханон ва амсоли ин мақолот достони Шери Сафшикан ва Марди Тирафкан аст.

Рой пурсид, ки чӣ гуна будааст он?

Ҳикоят

Бараҳман гуфт:

— Овардаанд, ки дар вилояти Ҳалаб бешае буд, ки дарахтони бисъёр ва чаману марғзори беҳадду канор дошт. Дар он беша Шери модае буд, ки ҳамеша ба ҷангу пархош омода ва ҳамвора ба хун рехтан машғул буд ва панҷаю даҳон ба хуни ҷонварон меолуд. Сиёҳгӯш, ки хидматгори ӯ буд, ин ҳолро дида аз натиҷаи ситамгорӣ ва самараи хунхорӣ ӯ битарсид ва мехост, ки тарки мулозимат гирад.

Битарс аз сӯхбати он кас, ки ӯ халқе биёзорад,
Ба оташ ҳар кӣ шуд наздик, бими сӯхтан дорад.

Дар ин фикр рӯй ба саҳро ниҳод ва дар канори беша Муше дид, ки ба ҷаҳли тамом беҳи дарахте мебурад ва ба дандони аррасифат рағҳои онро ҷудо месозад. Дарахт ба забони ҳол бо ӯ мегӯяд: «Эй ситамгори дилозор, чаро ба табари озор бунъеди ҳаёти маро зеру забар месозӣ ва мардумро аз роҳати сояву манфиати мевай ман маҳрум мегардонӣ?»

Макун бадӣ, ки бадиро ҷазо бадӣ бошад,
Ба кеши аҳли мурувват бадӣ дадӣ² бошад.

Муш ба зорӣ ӯ илтифот наонамуда, ба ҳамон ҷафкорӣ машғул буд, ки ногоҳ Море даҳон кушода, аз камин берун омад ва ба як дам ӯро фурӯ бурд. Сиёҳгӯш аз ин сурат таҷрибаи дигар бардошт ва донист, ки озоранда ҷуз озор набинад ва нишонандаи хор гули му-род начинад.

Бад мекуниву нек тамаъ медорӣ,
Ҷуз бад набувад сазои бадкирдорӣ.

¹ Гиroyдан — майл намудан.

² Дадӣ — даррандагӣ.

Дар ҳамин ҳол, ки Мор аз хӯрдани Муш фориғ шуда, дар сояи дарахт ҳалқа зад, Хорпуште даромад ва думи Мор ба даҳан гирифта, сар даркашид. Мор аз ғојати изтироб худро бар вай мезад, то ҳама аъзояш ба нӯғи хори ӯ сӯрох шуда ҷон дод. Чун Мор аз кор биафтод, Хорпушт сар берун оварда, рӯдаҳои ӯро бихӯрд ва сар дар пардаи пинҳонӣ кашида, дар рӯи саҳро монанди тӯбе биафтод. Ногоҳ Рӯбоҳе гурусна ба он ҷо расида, Хорпуштро дид ва ӯро бар пушт афканда, қатрае чанд аз пешоби худ дар шиками вай рехт. Хорпушт ба ҳаёли он ки ин борон аст, сар берун овард. Рӯбоҳ дарҷаст ва ҳалқаш гирифту сараш барканд ва боқии аҷзоро¹ ба иштиҳои тамои бихӯрд. Дар ин асно Сағиҷаҳандае аз гӯша даромада Рӯбоҳро аз ҳам бардарид ва поре аз ӯ хӯрда дар гӯшае бихуфт. Ногоҳ Паланге дид, ки аз як гӯшаи беша берун давид. То Сағро ҳабар шуд, ба неши ҷоншикор дилашро аз сина берун кашид. Иттифоқо Паланг аз камингоҳи сайёде берун ҷаста буд ва сайёд бо тири дар камонкашида дар паи ӯ нишаста буд. Чун Палангро машғули хӯрдани Сағ дид, ба ҷониби ӯ тир афканд ва ӯро бикӯшт. Ҳанӯз Паланг ба тамои аз пой дарнаомада, сайёд пӯсти ӯро даркашид. Дар ин вақт саворе ба он мавзеъ расида, ба пӯсти Паланг тамаъ дарбаст. Онҳо ҳар ду ба муқотилаю мучодила даромаданд. Савор шамшери обдор кашида, бар сари сайёд тохт ва сари ӯро бурида, пӯсти Палангро аз замин даррабуд ва рӯй ба роҳ овард. Ҳанӯз қариб сад қадам нарафта буд, ки аспаш пешпо хӯрд ва савор нагунсор афтода гарданаи шикаст.

Сиёҳгӯш ин воқеахоро дид, ба хидмати Шер омад ва иҷозати рафтан аз он беша талабид. Шер гуфт:

— Дар сояи давлати ман осоише дорӣ ва аз хони эҳсони ман баҳрае меёбӣ. Сабаби рафтан аз ин манзил чист?

Сиёҳгӯш ҷавоб дод:

— Эй малик, маро андешае ба дил роҳ ёфтааст, ки онро ниҳон доштан ҳам мушкил ва гуфтан ҳам душвор аст. Агар Шер бифармояд, сурати ҳол ба ростӣ гӯям.

Шер ӯро амон дода, ба он маънӣ аҳд карда, ба савгандҳо таъкид сохт.

Сиёҳгӯш гуфт:

¹ Аҷзо — аъзои бадан.

— Мебинам, ки нияти малик озор дондани халқ аст, дилҳо ба неши ҷафои ӯ реш гаштаанд ва ман бағоят аз ин сурат тарсонам.

Шер гуфт:

— Чун ба ту ситаме аз ман намерасад, канора кардан чӣ ваҷҳ дорад?

Сиёҳгӯш гуфт:

— Ин ду сабаб дорад: яке он ки ҳеҷ соҳибмуруват қувваи дидани зулм надорад ва тоқати шунидани нолаи мазлум наорад; дуюм он ки мабодо ки шумии ин кирдор ба ту расад ва ман низ ба воситаи ҳамсӯҳбатӣ дар оташи уқубат сӯхта гардам.

Шер гуфт:

— Ту шумии феъли бад аз куҷо донистай ва шарофати амали нек аз кӣ омӯхтай?

Сиёҳгӯш ҷавоб дод:

— Ҳар киро бӯе аз гулзори хирад ба машоми дил расида бошад, донанд, ки ҳар кӣ тухми озор корад, ҷуз маҳсули ранҷу бало набардорад. Ман имрӯз чӣ гуна ба ҷазо расидани амали бадро ба чашми худ дидам.

Пас ӯ сурати воқеаҳои дидаашро як ба як нақл намуд. Шер ба қуввати худ чунон мағрур буд, ки сухани Сиёҳгӯшро афсонае мепиндошт ва насихатҳои ӯро бозичае тасаввур мекард. Сиёҳгӯш ҳарчанд гуфт, ба Шер таъсире накард. Сиёҳгӯш Шерро бигзошт ва ба гӯшае берун рафт. Шер аз кирдори Сиёҳгӯш хашмолуд шуда аз паи ӯ равон гашт. Сиёҳгӯш худро дар буттаи хоре ниҳон кард. Шер аз ӯ бигзашт ва ду оҳубаррае дид, ки дар фазои он саҳро чарокунон мегаштанд ва модарри меҳрубон ба расми ниғаҳбон он ҷо меистод. Шер қасди гирифтани онҳо кард. Оҳу фаръёд баркашида гуфт:

— Эй малик, аз сайд кардани ин ду наврасида чӣ ояд? Дидаи маро ба фироқи фарзандон гирьён масоз ва дили маро ба оташи ҳичрони ҷигаргӯшаҳо бирьён макун. Охир ту низ фарзанд дорӣ, аз онҳо барандеш, ки ба онҳо низ ҳамин ранҷ хоҳад расид.

Шер низ ду бача дошт, ки ҷаҳони равшанро аз рӯи онҳо медид. Дар он вақт, ки ӯ ин ҷо қасди оҳубаррагон карда буд, сайёде дар беша ба гирифтани шербачагон машғулӣ дошт. Ин ҷо Шер ба зории Оҳу илтифот наонамуда бачагонашро бидушт ва он ҷо сайёд ҳар ду бачаи ӯро бидушт ва пӯст бикашид.

Магар душмани хонадони худӣ,
Ки бар хонадонҳо писандӣ бадӣ?

Оҳу аз пеши Шер рамида дар фироқи фарзандони нозанин ба ҳар тараф саросема медавид. Ногоҳ Сиёҳгӯш ба ӯ расида ҳоли ӯ пурсид. Чун аз аҳволи ӯ хабардор шуд, дилаш ба зории Оҳу бисӯхт ва бо ҳамроҳии ӯ оғози нола кард:

Ҳар гаҳ ки дилам аз ғами дилдор бинолад,
Аз нолаи зораш дару девор бинолад.

Баъд Сиёҳгӯш ӯро тасалли доду гуфт:

— Ғам махӯр, ки фурсате нагузашта ӯ низ ҷазои худро хоҳад дид.

Аз он ҷониб Шер ба беша боз омад ва бачагони худро кушта дида фаръёду нафир ба осмон расониду гуфт:

Дарде ба дил расид, ки ороми ҷон бирафт!

Шер чунон нолаву фиғон мекард, ки ваҳшиёни он беша аз нолаи ӯ зорӣ мекарданд ва ба сифате мезорид, ки мурғони ҳаво аз сӯзи гирьяи ӯ дар нола меомаданд.

Дар ҳамсоягии Шер Шағоле буд, ки дар гӯшаи узлату қаноат менишаст. Ба расми таъзият наздики Шер омаду гуфт:

— Мӯчиби ин ҳама фаръёду фиғон чист?

Шер сурати ҳол боз намуд. Шағол гуфт:

— Сабр пеша кун ва шикебой пеш ор, ки ду-се нукта аз дафтари ҳикмат ба ту фурӯ хонам ва ҳақиқати кору бори дунёи ғаддорро бо ту боз намоям.

Даръёи ботини Шер аз ҷӯшу хурӯш фурӯ нишаста ба насихатҳои Шағол гӯш дод. Шағол гуфт:

— Эй малик, ҳар ибтидое интиҳое ва оғози ҳар коре анҷоме дорад. Ҳар гоҳ ки муддати умр сипарӣ шуд, ҳангоми аҷал мерасад.

Шер гуфт:

— Ин бало ба бачагони ман аз куҷо расида бошад?

Шағол гуфт:

— Ин мукофоти амали туст, ки рӯй ба ту овардааст. Қиссаи ту ба қиссаи он ҳезумфурӯш хеле монанд аст, ки мегуфт: «Ин оташ аз куҷо дар ҳезуми ман афтод?»

Шер гуфт, ки чӣ гуна будааст он?

Шағол гуфт:

— Овардаанд, ки дар замони пешин ситамгоре буд, ки ҳезуми дарвешонро ба зулму ситам меҳарид ва дар баҳои он ҷабри бисъёр намуда аз қиматашон кам пул меод ва дар зимистон ба тавонгарон ба нархи зиёд мефурӯхт. Ҳам дарвешон аз ҷабри ӯ ба ҷон омада буданд ва ҳам тавонгарон аз ҷафои ӯ ба фиргон. Рӯзе ҳезуми дарвеше ба зӯр бикашид ва нимаи нархи он ба фақир дод. Дарвеш дасти дуо ба осмон бардошта гуфт:

Эй лозим, аз дуои бад эмин машав, ки шаб
Гиръён дуо кунанд, ки хун аз дуо ҷакад!

Дар ин вақт соҳибдиле бирасид ва забони маломат ба он золим кушода гуфт:

— Ба ин бечорагон ин тариқа рафтор макун ва бар дардмандон ба ин гуна ситам раво мадор. Хонаи сини ғарибонро ба осеби бедод ғайрон масоз ва хуниди ятимонро ба ҷои шароби лаъл дар ҷоми интиқом мarez!

Он ситамгари пурғурур аз ин суҳанҳо биранҷид ва рӯй дарҳам кашиду гуфт:

Бирав, эй шайх, аз ин беш мадеҳ дарди сарам,
Ки дусад хирмани афсона ба як ҷав нахарам!

Дарвеш рӯй аз вай битофт ва ба гӯшаи хилвати худ шитофт. Иттифоқо ҳамон шаб оташе дар анбори ҳезумаш афтод ва аз он ҷо ба хонаву манзил гузашта ҳар матое ки дошт, пок бисӯхт ва он бедодгарро аз бистари нарм ба хокистари гарм нишонд. Бомдод ҳамон дарвеш, ки рӯзи гузашта насихат мекард, ба сари маҳалла расид. Золимо дид, ки бо ҷокарони худ мегӯяд: «Надонам, ки ин оташ аз кучо дар сарои ман афтод?» Он азиз фармуд, ки «аз дарди дили дарвешон ва сӯзи сини дилрешон!

Ҳазар кун зи дуди дарунҳои реш,
Ки реши дарун оқибат сар кашад».

Золим сар дар пеш афганд ва бо худ гуфт: «Аз маҷоми инсоф набояд гузашт, тухми ҷафое, ки мо коштаем, беҳтар аз ин мева нахоҳад дод».

Ин масал барои он овардам, то бидонӣ, он чи ба фарзандони ту расидааст, дар мукофоти он аст, ки бо бачагони дигар кардай.

Шер гуфт:

— Ин суханро ба ҳуҷҷату далел таъкид намуда хотирнишони ман кун.

Шағол гуфт:

— Умри ту чанд аст?

Шер ҷавоб дод:

— Чиҳил сол.

Шағол фармуд:

— Дар ин муддати дароз қути ту аз чӣ чиз будааст?

Шер гуфт:

— Аз гӯшти ҷонварон ва одамиён, ки шикор мекардам.

Шағол гуфт:

— Пас он ҷонварон, ки ту чандин сол аз гӯшти онҳо ғизо сохтай, падару модар надоштанд ва наздикони онҳо ба дарди ҷудоиву ҳичрон насӯхта буданд? Агар ту он рӯзҳо оқибати инро дида аз хунрезӣ худдорӣ мекардӣ, ин ҳодиса ба ту пеш намеомад. Агар боз аз ҳамин роҳ биравӣ, омода бош, ки аз инҳо бисъёр хоҳӣ дид.

Чун Шер ин сухан бишнид ва ҳақиқати ҳол бар вай равшан шуд, донист, ки натиҷаи амале, ки бинои он бар озор бошад, танҳо нокомию бадфарҷомӣ хоҳад буд. Бо худ андешид, ки ҳоло ки пир шудааст, тарки озор ва ҷафокорӣ гирифта, ба андаке хӯрок қаноат кунад. Пас аз хӯрдани хуну гӯшт бозистод ва ба меваҳо қаноат карда тариқи хурсандӣ пеш гирифт.

Шағол чун дид, ки Шер ба мева хӯрдан даромад ва агар ба он давом диҳад, он чи хӯроки яқсолаи Шағол аст, ба даҳ рӯз хӯрда мешавад. Бори дигар пеши Шер омад ва гуфт:

— Малик ба чӣ машғул аст?

Шер ҷавоб дод:

— Аз дунё канора гирифтаам ва қаноатмандӣ пеша намудаам.

Шағол гуфт:

— Ҳоло зарари халқ аз вай бештар аз пештар аст.

Шер гуфт:

— Ба чӣ сабаб касе аз ман зарар бинад? Ман на даҳан ба хун меолоям ва на панча ба озори шахсе мекушоям.

В-арам ба ханчари бедод пора-пора кунанд,
Ба ҳеҷ кас нарасонам ба ҳеҷ навъ харош.

Шағол гуфт:

— Ту даст аз рӯзии худ боз гирифтаӣ ва аз ризқи дигар ҷонварон меҳурӣ. Меваи ин беша ба хӯроки даҳ-рӯзаи ту вафо намекунад ва қасоне, ки хӯроки онҳо ба ин меваҳо вобаста аст, зуд ҳалок хоҳанд шуд ва гуноҳи он дар гардани ту бимонад. Ман метарсам, ки ҳоли ту ҳамчу ҳоли он Хук нашавад, ки меваи Бӯзинаро ба зӯрӣ гирифт.

Шер гуфт: — баён кун, ки чӣ гуна будааст он?

Ҳикоят

Шағол гуфт:

— Овардаанд, ки вақте Бӯзинае аз ҳамчинсони худ канора гирифта ба гӯшаи беша маскан гирифт, дар он беша чанд дарахти анҷир буд. Бо худ андешид, ки «дар ин беша ҷуз анҷир хӯрдани ёфт намешавад, агар тамоми анҷирҳоро дар тариву тозагӣ бихӯрам, зимистон бебаргу наво мемонам. Беҳтар он аст, ки ҳар рӯз як дарахти анҷир афшонам ва каме аз он тановул намуда боқимондари хушк созам, то ки ҳам тобистон ба фарогат гузарад ва ҳам зимистон ба рафоҳият бошад».

Зи баҳри тӯшае бояд кашидан ранҷи тобистон,
Агар хоҳад касе, к-осоише бошад зимистонаш!

Рӯзе болои дарахти анҷир баромада мисли ҳаррӯза баъзе аз он меҳӯрд ва баъзеро барои хушк кардан мечид. Ногоҳ Хуке аз леши сайёде гурехта худро дар он беша афканд ва ба ҳар дарахт, ки мерасид, бар он мева намедид. Охир ба пойи он дарахт омад, ки Бӯзина болои он буд ва анҷир мечид. Чун чашми Бӯзина ба Хук афтод, дилаш бипечиду гуфт:

Аз кучо пайдо шуд оё ин балои ногаҳон?!
З-ин балои ногаҳон моро, худоё, вораҳон!

Хук Бӯзинаро дида салом доду гуфт:

— Меҳмон меҳоҳӣ?

Бӯзина низ ҷавоби мунофиқона дода гуфт:

Боғи умеди маро сарви хиромоне расид,
Кулбаи дарвешро аз ғайб меҳмоне расид.

Қадами ту муборак бод, агар пештар қосиде мефиристодӣ, мувофиқи ҳол шароити зиёфат тақдим менамудам.

Хук гуфт:

— Ҳоло аз роҳ мерасам ва ба он чизе ки дорӣ, иштиёқи тамом дорам.

Бӯзина дарахти анҷир бияфшонд ва Хук ба иштиҳои кулӣ меҳӯрд, то бар дарахту замин чизе намонд. Рӯй ба Бӯзина овард, ки «Эй мизбони гиромӣ, ҳанӯз оташи иштиҳо болост, дарахти дигаре бияфшон». Бӯзина бо дили хоҳам-нахоҳам дарахти дигар бияфшонд ва ба андак фурсате аз меваи он низ асаре намонд. Хук ба дарахти дигар ишора кард. Бӯзина гуфт:

— Эй меҳмони азиз, раҳм кун, он чи ба ту додам, якмоҳа хӯроки ман буд, ман дигар қуввати эҳсон кардан надорам.

Хук дар ғазаб шуд ва гуфт:

— Ин беша чанд муддат аз онӣ ту буд ва акнун аз онӣ ман аст.

Бӯзина ҷавоб дод:

— Мулки касеро ба зӯрӣ гирифтани хуб нест. Аз сари ҷафо баргузар ва даст аз зулму ситам боз дор. Озурдани заифон натиҷаи хуб намедихад.

Хук аз ин суханон дар ҳашм омада гуфт:

— Ман ҳоло туро аз ин дарахт ба зер орам ва туро ба ҷазо расонам.

Пас ба дарахт баромад, то Бӯзинаро ба зер афканад. Ҳанӯз бар шохи аввал қарор ногирифта, шох бишикаст ва сарнагун дарафтода рӯй ба қаъри дӯзах ниҳод.

* * *

Ин масал барои он овардам, ки ту низ меваи дигаронро ба зӯрӣ мегири ва ризқи онҳоро тӯъмаи худ месозӣ.

Чун Шер ин суханҳо бишнид, аз хӯрдани мева низ даст кашида ба обу гиёҳе қаноат кард.

Ин аст достони бадкирдори пурзӯр, ки ҷаҳониёро мусаххари азоби худ дорад ва аз оқибати он наандешад, то охир-ул-амр ба он бало, ки аз ӯ ба халқ мерасид, мубтало гардад. Монанди Шер, ки то ҳар ду ҷигаргӯшаи худро бар оташи ҳасрат кабоб надид, дил аз хунхорӣ ва бадкирдорӣ набардошт.

ҲИКОЯТИ ЗОҲИД ВА МАРДИ МЕҲМОН

Рои оламгир гуфт:

— Боз намудӣ масали бадкирдоре, ки бе андешаю оқибат дар озори халқ муболиға намояд ва чун ўро ба мисли он уқубате мубтало созанд, ба паноҳи тавба дарояд. Акнун илтимос менамоям, ки ҳақиқати он касро, ки ба коре, ки мувофиқи тавру муносибати ҳоли ў набошад, майл мекунад, чун бинад, ки дар он кор қобилият надорад, дигар ба кори худ баргаштан низ муяссар нагардад.

Бараҳман фармуд:

— Эй шоҳи олампаноҳ, ҳар кӣ пешаи худ бигзорад ва ба коре, ки муносиби ў набошад, ручўъ намояд, бе шак дар мақоми ҳайрат гирифта ояд ва аз роҳе ки пеш гирифтааст, ба манзил нарасад, бозгаштан ба ҳамон сари роҳи аввала низ муяссар нагардад. Миёни ину он саросемаҳол ва саргардон бимонад. Пас мард бояд ки дар тариқи амали ҳеш қадами устувор ниҳад ва ба орзу даст дар ҳар шоҳи ҳавасе назанад. Ҳар кореро, ки аз он нафъе дида ва натиҷае ёфтааст, ба зудиву осонӣ аз даст надихад. Аз ҳикоятҳое, ки лоиқи ин мавзўъ аст, ҳикояти он Зоҳиди ибаризабон¹ ва Меҳмони ҳаваспеша, ки хоҳиши таълими забони ибарӣ дошт. Рой пурсид, ки чӣ гуна будааст он?

Ҳикоят

Бараҳман гуфт:

— Овардаанд, ки дар замини Қунавваҷ марди парҳезгор ва тақводоре буд. Бо вучуди зўҳду гўшанишинӣ, он чи аз хизонаи дунёе насиби вай мешуд, ба меҳ-

¹ Ибарӣ — забони яҳудӣ.

монон нисор мекард. Рӯзе мусофире ба хонаи ӯ меҳмон уфтод. Зоҳид чунончи расми мизбонони дасткушод бошад, ба рӯи тоза ва абрӯи кушода пеш омада, бо хурсандиву фараҳмандӣ ӯро пешвоз гирифт. Баъд аз тақдими салом ва тартиби таом Зоҳид аз меҳмон пурсид, ки «аз кучо меоӣ ва мақсад кадом диёр аст?» Меҳмон ҷавоб дод:

— Қиссаи ман, қиссаи дуру дароз аст. Агар хотири муборак ба шунидани он майл дошта бошад, мухтасар метавон нақл намуд.

Зоҳид гуфт:

— Ҳар кӣ гӯши ҳуш дошта бошад, аз ҳар қиссае қиссае тавонад гирифт.

Зи ҳар бозича рамзе метавон хонд,
Зи ҳар афсона файзе метавон ёфт.

Ту бе даҳшат саргузашти худро гӯӣ ва он чӣ аз манфиату зарари ин сафар дарёфтаӣ, боз намоӣ.

Меҳмон гуфт:

— Эӣ зоҳиди замона ва обиди ягона, бидон, ки асли ман аз диёри Фаранг¹ аст. Ман он ҷо бо нонпазӣ машғул будам ва ба ҳазор меҳнат аз моддаи рӯзгор якто нон меёфтам. Ман бо деҳқоне дӯстӣ доштам ва ҳамеша миёни мо тариқи сӯхбату расми рафоқат барқарор буд. Деҳқон аз роҳи ёриву мададгорӣ барои ман ғалла мефиристонд ва дар адои баҳои он мӯҳлатеву фурсате медод. Рӯзе маро ба яке аз боғҳои худ ба меҳмонӣ бурд ва шароити мизбонӣ риоят намуд. Баъд аз он ки аз тановули хӯрок фориғ шудем, пурсид, ки «манфиати касби ту чӣ миқдор аст?». Шаммае аз ҳоли худ боз намудам ва гуфтам:

— Мояи дӯкони ман бист хирвор гандум аст ва суде, ки аз он мебарам, ҳамон қадар аст, ки ба хӯриши аҳлу аёли ман вафо кунад.

Деҳқон гуфт:

— Ҳайҳот, ман хаёл мекардам, ки касби ту суди бисёр дорад.

Ман гуфтам:

— Эӣ хоҷа, кори ту чӣ гуна аст ва суди мояи он чист?

¹ *Фаранг* — дар мамлакатҳои Шарқ кишварҳои ғарбӣ аз ҷумла Аврупоро низ Фаранг ё Фарангистон мегуфтанд.

Дехқон ҷавоб дод:

— Кори ман мояи андак ва суди фаровон дорад. Ба андак тухме зироат мекунам ва маҳсули бисъёре мегирам.

Чун ин суханон аз деҳқон шунидам, савдои суди деҳқонӣ дар сар афтода дари дӯкон бастам ва ба тайёрии асбоби зироат машғул шудам. Дар маҳаллаи ман дарвешӣ некӯсирате буд, чун донист, ки ман касби худ тарк мекунам ва ба кори дигар машғул мегардам, маро талабида, забони маломат кушода, аз ин кор манъам фармуд.

Гуфтам:

— Эй шайх, аз ин касби ман чандон фоидае намерасад ва донистаам, ки манфиати деҳқонӣ бисъёр аст. Хаёл дорам, ки шояд аз он шугл манфиатбардор гардам ва зиндагии ман ба осонӣ гузарад.

Он пир гуфт:

— Муддатҳои дароз асбоби маишати ту ба ҳамин касбу пеша муҳайё буд. Ин амал, ки ҳоло ба он азм кардаӣ, кори пурмашғала аст. Шояд ки аз ўҳдаи он набароӣ. Ҳар чӣ ки аз ниҳонхонаи орзу сар барзанад, на ҳамеша мувофиқи мақсад ба даст меояд.

Донанд рафиқон, ки раҳи дуру дароз аст,
Аз кӯчаи мақсуд ба бозори таманно!

Хаёли хом бигзор ва аз кори худ даст боз мадор, ҳар кӣ пешаи худ бигзорад ва ба коре, ки мувофиқи ў набошад, азм намояд, ба ў он расад, ки ба ҳамон Куланг расид.

Ман пурсидам, ки чӣ гуна будааст он?

Ҳикоят

Марди ибарӣ гуфт:

— Овардаанд, ки козуре¹ бар канораи рӯде ба кори худ машғул шуд. Ҳар рӯз Куланге медид, ки бар канораи рӯд нишаста, ҳайвоне, ки дар миёнаи лой бошад, мегирифт ва ба он қаноат намуда, ба ошъёнаи худ бозмерафт. Рӯзе ногоҳ Бошаи тезпар пайдо шуд ва каб-ки фарбеҳ сайд карда, поре хӯрд ва боқиро бигузош-

¹ Козур — шустагар, либосшӯй.

ту бирафт. Куланг бо худ андеша кард, ки «ин чонвар бо чунон чуссаи хурд чонварони бузургро сайд мекунад ва ман бо чунин ҳайкали бузург ба чизи ҳақиरे қаноат менамоям. Баъд аз ин ба чунин чизҳои ҳақир сарфуруд наёварам ва каманди қасд танҳо ба кунгураи сипехри баланд биафганам». Пас тарки шикори кирмон кард ва мунтазири сайди Кабӯтару Кабк истод. Козур аз дур тамошои ҳоли Боша ва Кабк карда буд. Чун ғайрати Куланг ва тарки шуғли худ гирифтани ӯро дид, дар ҳайрат монд ва мунтазири оқибати коршуд. Иттифоқо Кабӯтаре дар он фазо падид омад. Куланг парида қасди Кабӯтар кард. Кабӯтар майл ба канораи об намуда аз пеши вай даргузашт. Куланг аз ақибии ӯ фуруд омада бар лаби рӯд биафтод ва пояш дар лой бимонд, ҳарчанд ҷаҳд мекард, бар пару пояш лой бештар ғўта меҳурд ва пару болаш ба гил олудатар мешуд. Козур биёмад ва ӯро бигирифтӣ рӯй ба хона ниҳод. Дар роҳ дӯсте пеш омад ва пурсид, ки «ин чист?» Козур гуфт:

— Ин Кулангест, ки мехост кори Боша кунад, аммо худро низ ба бод дод.

* * *

Ин масал барои он овардам, то маълум кунӣ, ки ҳар кас бояд ба кори худ машғул шавад ва касбе ки лоиқи ӯ нест, бояд тарк кунад.

Чун пири обид ин масалро гуфт, дағдағии ҳирси ман зиёдтар шуд ва он суҳанро дар гӯши ҳуш роҳ навода, дар ҳамон ҳаёл биистодам ва тарки нонвой намуда, ба сармои ночизе асбоби зироат сохтам. Маблағе тухм кошта, дидаи интизор ба ҳосил бастам. Дар ин ҳол маишати ман ва оилаам ба тангӣ расид, зеро аз дӯкони нонвой рӯз ба рӯз барои харҷ падид меомад, ҳоло як сол мунтазир мебоист буд, то фоидае бирасад. Бо худ гуфтам: «сахв кардӣ, ки сухани пирон ва бузургон нашонидӣ ва акнун ба хароҷоти ҳаррӯза дармондаӣ. Салоҳ дар он аст, ки маблағе қарз гирӣ ва боз дӯкони нонвой кушода ба сари кори худ равӣ».

Пас ба яке аз хоҷагони шаҳр рӯҷӯъ намудам ва маблағе қарз гирифта, бори дигар дӯкон кушодам ва яке аз хидматгоронро ба сари он кор гузошта, худ гоҳ

барои зироат ба сахро мерафтам ва гоҳ барои дӯкон ба бозор меомадам. Чун ба ин ҳол ду-се моҳ гузашт, он хизматгор хиёнатҳо варзида дар дӯкон аз мояву суд чизе намонд. Боз ба ҳамон ҳамсоя рӯчӯ намудам ва ҳоли худ ба тафсил боз гуфтам. Пири обид бихандид ва гуфт:

— Ҳоли ту ба ҳоли он марди думӯй¹, ки риши худро қурбони занон кард, хеле монанд аст.

Ман пурсидам, ки чӣ гуна будааст он?

Ҳикоят

Пири обид гуфт:

— Овардаанд, ки шахсе ду зан дошт, яке пир ва дигаре ҷавон ва худӣ ӯ думӯй буд. Мард ҳар ду занро дӯст медошт ва бо навбат ба хонаи ҳар яки онҳо рафта меҳобид. Рӯзе ба хонаи пирзан даромада хоб кард. Пирзан ба рӯю мӯи вай нигарист ва бо худ гуфт: «беҳтар он аст, ки мӯйҳои сиёҳи риши ин мардро барканам, то ки ришаш тамоман сафед намояд ва он зани ҷавон ба ӯ рағбат нанамояд ва илтифоти ӯ ба сӯи ман шавад». Пас он қадар, ки тавонист, мӯи сиёҳ аз риши ӯ барканд. Рӯзи дигар он шахс ба хонаи зани ҷавон шуд ва он ҷо хоб кард. Зани ҷавон дар риши ӯ чанд мӯи сафед дид. Бо худ андешид, ки «ин мӯйҳои сафедро кандан лозим аст, то тамоми риши ӯ сиёҳ намояд, чун худро сиёҳмӯй бинад, аз сӯҳбати пирзан нафрат гирифта ба ман майл намояд». Пас ӯ низ ҳар қадар тавонист, мӯйҳои сафеди риши ӯро барканд. Чун бар ин чанд вақт бигзашт, рӯзе он шахс даст ба риши худ зада буд, ки он ҷо ҳеҷ мӯе намонда ва хирмани риш ба тамомӣ бод бурдааст. Фаръёд баркашид ва ба ҳеҷ ваҷҳ нарасид.

* * *

Ҳоли ту низ ба ҳамин минвол аст. Андаке аз мояву суд ба дӯкони нонвой сарф кардӣ ва қисме дар кори

¹ Думӯй — касе, ки мӯй ва рише дорад, ки ба он сафедӣ афтодааст.

деҳқонӣ талаф сохтӣ ва ҳоло на дар танӯри маишат нони пухтае дорӣ ва на дар мазрааи¹ зиндагонӣ хир-мани андӯхта.

Чун ин ҳикоят шунидам, дониستم, ки пири обид рост мегӯяд ва ман аз ин амал ҷуз ҳасрату надомат ҳосиле набардоштаам. Пас маслиҳат дар он дидам, ки аз он шахр бигреҳтам ва манзил ба манзил тарсону ҳаросон мерафтам. То масофати дуру дароз қатъ карда шуд ва баъд аз муддате шунидам, ки аёлонӣ ман мурдаанд ва асбоби маро қарзхоҳон ба ҳисоби қарзи худ гирифтаанд. Ман аз бозгашт ба ватан ноумед гашта марҳилаю манзилро тай менамоям ва дарди дили худро ба мулоқоти ҳар соҳибдил даво мекунам. Ин буд шаммае аз саргузашти ман, ки ба арз расонида шуд.

Зоҳид гуфт:

— Аз суханони ту бӯи сидқ меояд, агар чанд рӯзе заҳмату машаққат дидӣ, аммо таҷрибаҳои некӯ ҳосил намудай. Минбаъд ба ҷамъияти хотир ва фароғати дил хоҳӣ гузаронид.

Шоми ғам охир шуду субҳи тараб хоҳад дамид.

Меҳмону мизбон бо ҳам дӯст баромада, оғози хушнудиву хурсандӣ карданд. Зоҳид марди яҳудӣ буд ва забони ибарӣ хуб медонист. Агарчи забонҳои дигарро низ бисёр медонист, аммо ба забони худ хеле бофасоҳат ҳарф мезад. Меҳмони фарангӣ агарчи ба луғати ибарӣ доно набуд, аммо сухан гуфтани зоҳид ба он забон ўро хуш меомад ва бисёр вақт хоҳиш менамуд, ки зоҳид ба он забон сухан гӯяд. Меҳмон ошиқи он забон шуд, хост ки луғати ибариро биомӯзад. Чанд рӯз гузашт, меҳмон ба зоҳид гуфт:

— Ин ҷӣ суханронӣ ва шеваи иборапардозист, ки дидаи ақли соҳибназарон аз ин комилтар фасоҳате надидааст. Умед дорам, ки ин забонро ба ман биомӯзӣ ва таълими ин луғат ба ман дарег надорӣ.

Зоҳид гуфт:

— Маро аз ин омӯзгорӣ сарафрозӣ ҳосил хоҳад шуд. Аммо ба хотир мегузарад, ки миёни луғати ибарӣ ва калимаҳои фарангӣ фарқи бешумор аст. Мабо-до, ки аз фаҳму ҳифзи он очиз оӣ.

¹ Мазраа — ҷои зироат, кишт.

Меҳмон гуфт:

— Ҳар кӣ қадам дар талаби коре ниҳад, ба душ-
вориҳои он низ розӣ мешавад. Ман дар ин ният ба ан-
дозае содиқам, ки агар ҳар мӯй бар сари ман теге гар-
дад, аз ин кор рӯй натобам ва агар ҳар мижа дар ди-
даи ман синоне шавад, назар ба кори дигар наҷфка-
нам. Ҳар меҳнате, ки дар талаби илм кашанд, охири
он ба роҳат меанҷомад. Чунончи он сайёд ба воситаи
андак заҳмате, ки барои илм кашид, неъматҳои кулӣ
ёфт ва аз эҳтиёҷ озод гардид.

Зоҳид пурсид, ки чӣ гуна будааст он?

Ҳикоят

Меҳмон гуфт:

— Овардаанд, ки марди дарвеше сайёдӣ мекард ва
ба шикори мурғу моҳӣ рӯз мегузаронид. Рӯзе дом ни-
ҳода буд ва ба ҳазор заҳмат се мурғро ба наздики дом
оварда худ дар камин мунтазир нишаст. Дар аснои ин
ҳол овози арбадаомезе шунид ва аз тарси он ки ногоҳ
мурғон бираманд, аз камингоҳ берун омада, ду толи-
би илмро дид, ки дар масъалаи илмӣ баҳс мекарданд.
Сайёд хоҳиш намуд, ки «фаръёд накунад, то ин ки мур-
ғон рам нахӯранд ва ранҷи ман зоеъ нагардад». Онҳо
гуфтанд: «Моро агар дар сайд шарик сози ва ба ҳар
яки мо мурғе диҳӣ, мо чизе нахоҳем гуфт». Сайёд
гуфт:

— Эй азизон, ман фақири аёлмандам ва хӯроки
чандин кас вобастаи ин мурғон аст. Баъд аз он ки шу-
мо ду мурғ бибаред, ман чӣ гуна ба хона равам ва чӣ
сон ба як мурғ даҳ танро тасалли диҳам.

Онҳо гуфтанд:

— То мурғе надиҳӣ, мо аз арбада боз наистем.

Сайёд охир ба онҳо ваъдаи мурғ дод ва расан дар-
кашида мурғонро ба дом овард. Сайёд ночор ҳар якро
мурғе дод ва гуфт:

— Ман ки барои ин тӯҳфа заҳмат кашидам, акнун
он лафзеро, ки бар он баҳс мекардед, ба ман омӯзед,
шояд ки рӯзе маро фоида диҳад.

Онҳо гуфтанд:

— Мо дар лафзи муханнас баҳс мекардем ва дар
мероси хунасо¹ низоъ доштем.

¹ Муханнас, хунасо — чинсе миёнаи занона ва мардона.

Сайёд пурсид:

— Хунасо чӣ маъно дорад?

Онҳо гуфтанд:

— Хунасо он аст, ки на музаккар аст, на муаннас¹.

Сайёд он лафзро ёд гирифта, бо малоли бисъёр ба хона омад ва сурати ҳол бо аёл бар миён овард. Он шаб ба андак хӯроке қаноат карда гузаронид.

Рӯзи дигар пагоҳӣ сайёд дом бардошта рӯй ба лаби даръё ниҳод ва дом ба даръё фурӯ гузошт. Иттифоқо моҳие ба дом афтод, ки зебосурат ва ширинхайъат буд. Сайёд аз шаклу ҳайъати ӯ дар ҳайрат монда, бо худ андешид, ки «ман дар ҳама умрҳо ба ин ҳайъат моҳие надида будам. Савоб он аст, ки ўро зинда ҳамчун тӯҳфа назди султон барам».

Пас он моҳиро дар зарфи об афканда рӯй ба даргоҳи подшоҳ ниҳод. Султон фармуда буд, дар пеши қасре, ки ҷои нишасти вай буд, аз мармар ҳавзе сохта буданд ва моҳиёни рангоранг дар он андохта ва завраке ба шакли ҳилол ба рӯи он ҳавз равон карда буданд. Ҳар рӯз шоҳ бар лаби ҳавз ба тамошо ҳозир мешуд ва ба шинобозии моҳиён ва ҳаракати заврақ дилхуш мекард. Ногоҳ сайёд даромад ва он моҳии зебо-ҳайъатро ба назари шоҳ расонид. Шоҳ аз дидани он моҳӣ бисъёр хурсанд шуд ва фармуд, то ҳазор динар ба сайёд диҳанд. Яке аз вазирон забони насихат кушода оҳиста ба подшоҳ гуфт:

— Сайёдон бисъёранд ва даръё пури моҳист. Агар шоҳ ба моҳӣ ҳазор динар иноят фармояд, зари хизона ба он вафо намекунад.

Шоҳ фармуд:

— Ман ўро ҳазор динар ваъда додам, ин замон хилофи ваъда чӣ гуна раво бошад?

Вазир ҷавоб дод:

— Ман ҳилае дорам, ки ваъдаи шумо хилоф нашавад. Шумо аз вай суол кунед, ки ин моҳӣ музаккар аст ё муаннас. Агар гӯяд, ки нар аст, гӯем, ки модаи ўро биёр, то ҳазор динар бидиҳем. Агар гӯяд мода аст, гӯем музаккари ўро ҳозир гардон. Он замон ба андак чизе ўро розӣ хоҳем кард.

Пас шоҳ рӯй ба сайёд оварда суоли вазирро такрор кард. Пири сайёд марди соҳибтаҷриба ва зирак буд,

¹ Муаннас — ҷинси занона; музаккар — ҷинси мардона.

даръёфт, ки мурод аз ин суол чист. Пас аз андешае ҳа-
мон лафз, ки рӯзи гузашта аз толибони илм ёд гириф-
та буд, ба хотираш гузашт ва ҷавоб дод:

— Эй шоҳи ҷаҳонпаноҳ, ин моҳӣ хунасо аст, яъне
на музаккар ва на муаннас.

Ин сухан ба султон хуш омад ва вазирро сарзаниш
намуда як ҳазори дигар бар он илова намуд ва ду ҳа-
зор динор ба сайёд дод. Ёро аз махсусон ва надимони
худ гардонид.

* * *

Ғоиди ин масал он аст, ки сайёд ба як лафз, ки ёд
гирифт ва ба ду мурғ, ки ба олимон дод, ду ҳазор ди-
нор ёфта, ба инояти султон сарафроз шуд. Пас ба ранҷи
илм ва хидмати олимон ҳеҷ зиёне нест.

Зоҳид гуфт:

— Ин замон, ки муболиға менамоям, ман низ он чӣ
муяссар гардад, ба ту таъзим диҳам.

Меҳмон рӯй ба он кор овард ва муддати дароз ба
таълими луғати ибарӣ ба сар бурд. Табиати ӯ ба ҳеҷ
навъ бо он луғат мувофиқ наафтад ва калимаҳои он-
ро дарк карда наметавонист. Рӯзе зоҳид ба ӯ гуфт:

— Кори душворе гирифтаӣ ва ранҷи азиме бар ди-
ли худ ниҳодаӣ. Забони ту бар ин луғат ҷорӣ намегар-
дад. Тарки ин кор гир ва ба майдоне, ки лоиқи ҷавло-
ни ту нест, қадам манеҳ.

Дар ҳар чӣ наметавон ба даст овардан,
Ҳайф аст ба ҳарза умр зоеъ кардан.
Панди ҳукамо бишнаву дар пеш магир
Роҳе, ки ба поён натавонӣ бурдан.

Ҳоло ту ба забони худ калимае метавонӣ гуфт.
Мумкин аст, ки чун аксари вақт калимаҳои ибариро
такрор кунӣ, ҳам забони худ фаромӯш кунӣ ва ҳам
луғати ибариро ёд нагирӣ. Ҳоли ту монанди он Зоғ бо-
шад, ки рафтори Қабк меомӯхт ва равиши худ фаро-
мӯш кард.

Меҳмон пурсид, ки чӣ гуна будааст он?

Зоҳид гуфт:

— Овардаанд, ки рӯзе Зоғе дар парвоз буд. Кабкери дид, ки дар рӯи замин мехиромид ва ба он рафтори ширину хиромидани зебо дили наззорагӣ сайд мекард.

Ба як навбат, ки сӯи ман хиромидӣ, дилам бурдӣ,
Хиромон навбати дигар биё, то ҷон бияфшонам.

Зоғро хиромидани Кабк хуш омад ва орзуи рафтани ӯ дар замири дилаш ҷой гирифт. Пас ба хидмати Кабк камар баста, тарки хобу хӯрд гирифта, дар паи он такопӯй пайваста аз паси Кабк медавид ва тамошои ҷилваҳои ӯ мекард.

Эй кабки дарӣ, ҷилвакунон мегузарӣ,
Лангон-лангон ман аз ақиб меоям.

Рӯзе Кабк гуфт:

— Эй девдидори тирарухсор, мебинамат, ки ҳамвора гирди ман мегардӣ, мақсуди ту чист?

Зоғ гуфт:

— Эй зебохӯи хандонрӯй,

Рафтори ту дил бурду ман акнун зи паят
Фаръёдкунон дар паи дил мегардам.

Бидон, ки маро хоҳиши рафтори ту дар сар афтода муддатест, ки аз паси ту мегардам, ки он рафторро омӯзам ва пеши ҳамсарони худ фахр кунам.

Кабк қаҳ-қаҳа зад ва гуфт:

— Ҳайҳот-хайҳот, оё ту кучову мо кучоём. Роҳи ман бар вазъи дигар аст ва равиши ту бар вазъи дигар.

Бубин тафовути раҳ аз кучост то ба кучо?!

Аз ин хаёл бигзар ва ин андешаро аз даст бидор.

Зоғ ҷавоб дод:

— Ман, ки ба коре азм кардаам, ба афсуну афсона тарк нахоҳам кард.

Бечора Зоғ муддате дар ақибӣ Кабк бидавид ва рафтани ӯ наомӯхта рафтори худ низ фаромӯш кард.

Ин масал ба он овардам, то бидонӣ, ки ранҷи беҳуда пеш гирифтаӣ ва саъйи ботил менамоӣ. Гуфтаанд, ки ҷоҳилтарини халоиқ он аст, ки худро дар коре афканад, ки лоиқи пеша ва муносиби нисбати ӯ набошад. Ин қиссаи ту биайниҳӣ ҳамон аст, ки нонвоиро гузошта ба деҳқонӣ машғул шудӣ ва оқибат сарриштаи ҳарду кор аз даст рафта ба ранҷу ғурбат ва балои бекасии дармондӣ.

Гуфтам бидиҳам ҷону ба васлаш бирасидам,
 Ҷон додаму охир ба висоле нарасидам.

Меҳмон насиҳати зоҳидро қабул нафармуда, дар андак замоне забони падарони худ фаромӯш кард ва луғати ибарӣ ёд нагирифт.

Ин аст достони касе ки касби худро бигузорад ва коре, ки лоиқи ӯ набошад, пеш гирад.

ҲИКОЯТИ БАЛОР-ВАЗИР ВА БАРАҲМАНОН

Рои аъзам гуфт:

— Баён кардӣ достони касе, ки касбу пешаи худро тарк карда ба ҳунаре, ки лоиқи ҳоли ӯ набошад рӯй овард ва мақсудаш аз даст рафта дигар ба кори аслиаш ҳам бозгашта натавонист. Акнун бигӯй, ки аз хислатҳои подшоҳон кадом писандидатар ва ба салоҳи кори мулку раият наздиктар аст: ҳилм¹ беҳтар бошад ё шуҷоат?

Бараҳман гуфт:

— Барои подшоҳон хислати писандидатарин ҳилм аст, ки он ҳам ба кори лашкар, ҳам ба кори раият манфиат мебахшад. Аз саховат як тоифа манфиат мегиранд, шуҷоат на ҳамеша ба кор меояд, аммо ҳилм дар тамоми корҳо лозим ва зарур аст. Барои он ки подшоҳ мабодо ба роҳи ҳавохоҳӣ рафта аз ҷодаи ҳилм ва бурдборӣ берун равад, вазире лозим аст, ки ӯро ба роҳи дурӯст оварад ва ба нӯшдоруи насихат ба сӯи саломат равона кунад. Ба воситаи чунин вазири комгор дар ҳама корҳо зафар ёбад. Чунончи дар хусумати подшоҳи Ҳинд ва бараҳманон чунон воқеъ шуда буд.

Рой пурсид, ки чӣ гуна будааст он?

Ҳикоят

Бараҳман гуфт:

— Овардаанд, ки дар яке аз билоди Ҳинд Салор ном подшоҳе қавишавкат ва давлатманде буд. Ӯ ду писари зебо дошт, ки якеро Сухайли Яманӣ ва дигареро Моҳи Хутанӣ мегуфтанд. Модари онҳо Эрондухт ном зани моҳпайкар ва хушманзаре буд. Подшоҳ Балор

¹ Ҳилм — ҳалимӣ, вазнинӣ.

ном вазири бофаросат ва соҳибкаёсат¹ дошт. Дабири девони ўро, ки Камол меғуфтанд, котиби хушнавис ва нектақрир² буд.

Подшоҳ аз савориҳои хосса пили сафед дошт, ки дар майдони ҷанг чун боди ҷаҳонпаймо мешитофт ва ба дандони хорошикан синаи кӯҳи сангиндилро мешикофт. Дигар, ду пили бағоят шукӯҳманд дошт, ки ба хартуми чавгонмисол сарҳои гарданкашонро гӯи майдон месохтанд. Дигар, ду шутуре дошт, ки ба шабе иқлимеро тай мекарданд. Дигар, аспи саманде дошт, ки агар инони ў раҳо кунанд, бар боди ҷаҳонпаймо пешӣ мегирифт ва шамоли гетинавард ба гирди гарди вай намерасид. Дигар теге дошт гавҳарнигор, ки ба марворидҳои пурқимат ороста ва ба дурҳои шоҳвор музайян гашта. Малик ба инҳо, ки мазкур шуд, дилбастагии тамом дошт ва ҳамвора ба подшоҳони дигари Ҳинд бо ин чизҳои худ ифтихор менамуд.

Дар вилояти ў ҷамъе бараҳманон буданд, ки ба пайгамбарии Барамҳо мӯътариф буданд. Чандончи малик онҳоро аз ин дин манъ мекард, онҳо боз ба таассуби дини худ давом медоданд. Пас малик қариб дувоздаҳ ҳазор тан аз онҳоро бикӯшт ва хонаҳояшонро ба яғмо дода зану фарзанди онҳоро ба асирӣ бибурд. Аз он ҷамоа чорсад танро, ки ба ғанну илми гуногун ороста буданд, мулозими пояи тахти худ гардонид. Онҳо ночор камари хидмат баста фурсати интиқом ва маҳалли кинахоҳиро интизор мебуданд.

Шабе малик бар сарири ишрат ба истироҳат машғул буд. Ногоҳ ҳафт овози боҳайбат шунид ва аз ҳавли он бедор шуда мутафаккир гашт. Дар аснои ин ҳол бори дигар хоб бар вай ғалаба кард ва дар хоб дид, ки ду моҳии сурх, ки аз нури онҳо ҷашм хира мешуд, бар дум истода ба ў салом медоданд. Малик бори дигар бедор шуд ва ба андешаи дуру дароз афтада ба хоб фуру рафт. Бори дуюм дид, ки ду мурғобии рангин ва қози бузурге аз ақибаш мепариданд ва ба охир пеши вай фуруд омада, оғози дуогӯй карданд. Малик боз аз хоб бедор шуд ва аз сурати воқеа ҳайрон монда дигар бора хоб рафт. Дид, ки мори сабзранге бо холҳои зарду сафед ба гирди пой ў печидааст. Малик аз тарс бедор

¹ *Каёсат* — хушфаҳмӣ.

² *Тақрир* — суҳангӯй.

шуд ва аз он бозиҳо, ки дар пардаи хаёл мулоҳиза ме-
намуд, андӯхгин гашт. Каррати дигар хоб рафта буд,
дид, ки сар то пой ӯ мисоли шохи марҷон ба хун олу-
да аст.

Малик бедор гашта изтироб оғоз кард ва хост, ки аз
маҳрамони ҳарам касеро овоз диҳад. Ногоҳ хоб бар ӯ
ғолиб шуд ва чунон дид, ки бар маркаби сафед нишас-
тааст ва ба сӯи машриқ танҳо меравад. Ҳарчанд ба
атроф нигоҳ мекунад, аз мулозимон ҷуз ду фаррош ка-
си дигаре намебинад. Боз аз хавфи ин воқеа аз хоб би-
ҷаст. Каррати шашум ба хоб фурӯ рафта оташе дид,
ки бар фарқи вай афрӯхта шудааст ва нурҳои он ат-
рофро ихота кардааст. Малик ҳаросон бедор шуд. Ҳаф-
тум бор аз шароби хоб беҳуд афтода, мурғе дид, ки бо-
лои сари вай нишаста, бар фарқаш минқор мезанад.
Ин навбат шоҳ наърае зад, ки мулозимони боргоҳ ба
фаръёд омаданд ва баъзе саросема худро ба пояи тахт
расониданд. Малик онҳоро таскин дода бозгардонид ва
аз ҳайбати он хобҳои пурдаҳшат чун мори думбурида
ва мардуми моргазида бар худ мепечид.

Бақияи шабро ба ҳазор ғусса ба рӯз овард ва паго-
ҳӣ бараҳманонро даъват намуда бе он ки аз оқибати
корҳо тааммуле кунад, тамоми хобҳои худро ба онҳо
гуфта дод. Бараҳманон гуфтанд:

— Ин хобҳои вазнин аст ва дар ин муддат касе ба
ин ҳавлноқӣ хобе надидааст. Мо дар ин боб китобҳо
мутолиа намуда пас мулоҳизаи худро ба арз расонем.

Шоҳ ба онҳо иҷозат дод. Бараҳманон аз пеши ма-
лик берун омада бо якдигар гуфтанд:

— Ин золими ҷафокор дар ин наздиқӣ аз қавми
мо чандин ҳазорро кушта ва молу матои мо ба боди то-
роҷ бардода буд. Имрӯз сарриштаи ӯ ба дасти мо аф-
тодааст. Акнун кинаи худро боз тавон хост. Тариқи са-
воб он аст, ки ӯро битарсонем ва гӯем, ки ин хобҳо да-
лели он аст, ки ҳафт хатари бузург пеш ояд ва онро ба
воситаи он дафъ кардан мумкин аст, ки тоифае аз ар-
боби давлат ва аъёни ҳазратро ба шамшери гавҳарни-
гор бикушад. Ба ин восита аз наздикони ӯ, ки ҳалос
ёфтем, худӣ ӯро ба ҳалок расонидан душвор нест.

Пас ба ин ҳила пеши шоҳ рафтанд ва гуфтанд:

— Таъбири ин хобҳо ҳуҷуми бало ва дарду меҳнат
аст. Мо дафъи зарари ин балоҳоро ба ҳубӣ андешида-

ем. Агар шоҳ сухани моро ба гӯши ризо қабул фармо-
яд, шарри ин балоро дафъ хоҳем кард.

Малик битарсид ва дар доираи ҳайрат афтода аз ҷо-
яш бирафту гуфт:

— Тафсили ин суханро бозгӯед.

Онҳо гуфтанд:

— Он ду моҳии бар дум истода фарвандони шо-
ҳанд. Он мор, ки бар пой малик печида буд, Эрондухт
аст. Он ду мурғобии рангин пилони бошукӯҳанд: қози
бузург — пили сафед аст. Он астари роҳвор саманди
хушрафтори шахриёр аст. Ду фарроши пиёда шутурон
ва он оташ, ки бар фарқ равшан буд, Балор-вазир аст.
Он мурғ, ки минқор бар сари шоҳ мезад, Камол-дабир
аст. Он хун, ки бадани султон ба он олуда шуда буд,
асари шамшери гавҳарнигор аст, ки бар фарқи малик
ронанд ва тани ӯро ба он рангин созанд. Мо тадбири
ин хобро чунон сохтаем, ки ҳар ду писар, модарашон,
дабир, вазир, филон, асп ва шутуронро ба он шамшер
бикушанд ва аз хуни ҳар як қадре гирифта як ҷо ҷамъ
кунанд ва шамшерро шикаста бо он куштагон дар зе-
ри хок дафн созанд, он хунро ба оби дарёё омехта, дар
обзане резем ва барои малик доруе тайёр карда, аф-
сунҳо бихонем. Бори дигар аз он хун ба пешонаи шоҳ
тилисмот нависем ва китфу синаи ӯро ба он хун олуда
сохта се соат бигузorem. Пас ба оби чашма сару тани
маликро шуста, хушк сохта, ба рағани зайтуни софӣ
мулоим кунем, то ки тамоми болоҳо дафъ гардад.

Шоҳ аз ин суханҳо дар ҳайрат монда хирмани ша-
кебоию ҳилмаш ба бод рафт ва гуфт:

— Эй душманони дӯстрӯй, марг аз ин тадбири шу-
мо беҳтар аст. Чун ин касонро, ки баъзе ҳамнафаси ман
ва ҷамъе мадори мулку молу сабаби зинати ҷоҳу ҷа-
лоланд, бикушам, маро аз ҳаёт чӣ роҳат ва аз зинда-
гонӣ чӣ фоида бошад?

Маро умр аз барои васли ёри нозанин бояд,
Гар-он давлат набошад, зиндагӣ дигар чӣ кор ояд?

Ман бе ин ҷамоат зиндагонӣ намехоҳам. Чаро ба
дасти худ бунёди давлат ва асоси ишрати худро вай-
рон созам?! Агар тавонед ҳилаи дигар ангезед.

Бараҳманон гуфтанд:

— Маликро бақо бод, сухани ҳақ талх мешавад.
Аҷаб аз раъйи мулкорои малик, ки дигаронро бо нафсу

зоти худ баробар медорад. Насихати мушфиқонро шунидан лозим аст, дар ин кор, ки мӯчиби фараҳи тамом ва сабаби осоиши хосу ом аст, бе тараддуд шурӯъ бо-яд кард.

Малик далерии онҳоро дида, бағоят ранчида, аз боргоҳ ба хилватхона хиромид ва рӯи ниёз бар хок ниҳода, оби ҳасрат аз дида мекушод ва мегуфт: «Ин абри фитна, ки борони бало меборад, аз кучо пайдо шуд?

Ман будаму кунчеву ҳарифею суруде,
Ғамро кӣ нишон доду балоро. кӣ хабар кард?!»

Малик як шабонарӯз дар даръёи фикр ғаввосӣ намуд, аммо гавҳари тадбир наёфт. Ғамгинӣ ва андешамандии шоҳ ба арбоби давлат маълум шуд. Балор-вазир андешид, ки «агар ман худ аввал аз ҳоли ӯ пурсон шавам, аз рӯи ҳурмату адаб дур бошад. Агар дар ин кор тааммулу таъхир кунам, аз рӯи ихлос набошад». Пас ба наздики Эрондухт рафт ва гуфт:

— Аз он рӯз, ки дар хизмати ин боргоҳ шарафъёб шудаам, то ин соат маликро ҳеҷ чиз аз ман махфӣ набуд ва дар ҳеҷ кор бе машварати ман иқдом намекард. Дирӯз як-ду бор бараҳманонро талабида бо онҳо машваратҳо намуда ва имрӯз хилвате кардааст ва дар баҳри фикру андеша фарқ гашта ранҷур нишастааст. Ту маликаи рӯзгорӣ ва мӯниси дили шахриёрӣ, салоҳ он аст, ки пеши малик равӣ ва сурати воқеа маълум кунӣ, то зудтар чорае бубинем. Зеро бараҳманони ғаддор мабодо ки аз рӯи ҳила ӯро ба коре водор кунанд, ки охири он ба ҳасрату надомат кашад. Баъд аз вуқӯи воқеа таассуфу таҳайюр суд надорад.

Эрондухт ҷавоб дод:

— Миёни ману малик итобе рафтааст. Шарм медорам, ки бо чунон ҳоле ба хилвати малик дароям ва забон ба ҳолпурсӣ бикшоям.

Вазир гуфт:

— Эй маликаи ҷаҳон, дар ин вақт итоб бартараф бояд ниҳод, зеро ҷуз ту каси дигар ба кушоиши ин кор қодир нест.

Ниҳоят Эрондухт назди малик омада шартӣ хидмат ба ҷо овард ва гуфт:

Ғамат мабоду газандат мабоду ранҷ мабод,
Кӣ роҳати дилу ороми ҷону дафъи ғамӣ!

— Мӯчиби ҳайрат ва сабаби фикрат чист? Агар аз бараҳманон чизе шундаӣ, бандагонро аз он хабардор бояд гардонид.

Малик гуфт:

— Аз он чизе ки ҷавоби он сабаби ранҷиш бошад, суол набояд кард.

Эрондухт гуфт:

— Агар ин ранҷ ба ҷамъе аз наздикон бозгардад, ғам нест.

Малик гуфт:

— Аз он чӣ бараҳманон ишорат кардаанд, агар ҳарфе ба гӯши кӯҳ фуру хонанд, кӯҳ аз ҳам пош хӯрад. Дар пурсиши он исроф манамоӣ, на ман қуввати гуфтан дорам ва на ту тоқати шундан.

Эрондухт дигар бора муболиға намуд ва малик барои ризои хотир он чӣ ки дар хоб дида ва пас миёни ӯ ва бараҳманон ба вуқӯъ омада буд, ҳикоят намуд. Эрондухт чун ин сухан бишнид, ҳасрати ин ғуссаи ҷонгудодро фуру хӯрда дил аз ҷой набурд ва гуфт:

Ман ар ба ишқи ту фонӣ шавам, бақои ту бод,
Ҳазор ҷони ману сад чу ман фидои ту бод!

Подшоҳ барои ин кор набояд андӯхнок шавад, ки ҷонҳои бандагон агар барои салоҳи шоҳ лозим набошад, дигар ба чӣ кор ояд? Аммо малик бе тааммул ба сухани онҳо гӯш карда, хуни ноҳақ нарезад, ки оқибати он бад хоҳад буд ва пушаймонию ҳасрат дар он ғоида нахоҳад кард. Зеро гузаштаре боз овардан ва мурдари зинда кардан аз қудрати инсонӣ берун аст. Малик бояд донанд, ки бараҳманон ӯро дӯст намедоранд. Ғарази онҳо дар ин таъбир он аст, ки фурсати интиқом ғавт нашавад ва захмҳое, ки аз сиёсати шоҳона дар дилҳои онҳо роҳ ёфтааст, ба ин ишорати ҳилаомез марҳам ёбад. Бо ин ҳама агар дар он ҷи ки бараҳманон савоб дидаанд, барои шоҳ хурсандие ва кушоише бошад, албатта таъхир набояд кард. Агар дар ин ҷо таъхир мумкин бошад, як эҳтиёти дигар ҳаст, ки мазмуни онро ба фармони малик гуфтан мумкин аст.

Малик пурсид, ки «он эҳтиёт чист?»

Эрондухт гуфт:

— Коридун-ҳаким, ки донишманди бузургест, ҳоло дар кӯҳи Ҳазро дар гӯшаи ғоре умр ба сар мебарад. Агарчи асли ӯ ба бараҳманон наздик аст, аммо дар

сидку вафо аз онҳо бартар аст. Малик агар хоҳад, чигунагии аҳволро аз ӯ бипурсад. Агар таъбири ӯ мувофиқи қавли бараҳманон бошад, шубҳа бардошта мешавад. Агар ба хилофи он ишора бифармояд, малик насихат аз хиёнат фарқ хоҳад кард.

Ин сухан ба малик мувофиқ афтод ва филҳол савор шуда наздики Коридун-ҳаким рафт. Ҳаким ба шоҳ шароити таъзим тақдим намуда гуфт:

Кулбаи мо равза шуд чун мақдами ризвон расид,
Дида равшан шуд чу бӯи Юсуфи Канъон расид.

— Сабаби қадам ранча фармудани шоҳи оламгир чист? Ман аз башараи мубораки ӯ асари ғаму андӯх мебинам.

Малик воқеаи хоб ва таъбири бараҳманонро бозгуфт. Коридун сари таҳайюр ҷунбонида ва ангушти тааҷҷуб ба дандон газида фармуд:

— Малик дар ин кор сахве кардааст, ки ин сирро ба онҳо гуфтааст. Малик бояд аз ин хобҳо шодмонӣ кунад, ки онҳо ба саодат ва иззату азамат далолат мекунанд. Аввалан, он ду моҳии сурх, ки бар дум истода буданд, элчие бошад, ки аз ҷониби Сарандеб биёяд ва ду пири қавипайкар бо чорсад ратли қут пеши шоҳ ба хидмат боздорад. Он ду мурғобӣ ва қозе, ки аз ақиб малик pariда пеши вай фуруд омаданд, ду асп ва астаре бошад, ки шоҳи Дехлӣ ба тариқи ҳадья ба ҳазрат фириштад. Он мор, ки бар пой малик мепечид, шамшер бошад. Он хун, ки малик худро бо он олуда ёфт, ҷомаи арғувонӣ бошад, ки аз Ғазна ба тариқи тӯҳфа ба малик оранд. Он астари сафед, ки малик савор буд, пили сафеде бошад, ки султони Биҷонгар ба хидмати малик фириштад. Он ҷӣ бар фарқи мубораки подшоҳ ҷуноташ медурахшид, тоҷе буд, ки малики Сайлон ба ҳадья фириштад. Мурғе ки минқор бар сари шоҳ мезад, дар он таваққӯи андак ранҷе ҳаст, аммо чандон асаре ва зараре надорад, ғояташ он, ки чанд рӯз аз ёри меҳрубоне ранҷида ва охири он ба некӣ анҷомад.

Малик ҷун ин суханҳо шунид, дили мурдаашро ҳаёти тоза ва синаи пажмурдаашро нишоти беандоза падид омад. Узрҳо хосту гуфт:

— Ба шарофати нафаси мубораки ту сахтии меҳнат ба фараҳмандии роҳат мубаддал гашт.

Пас малик бо дили шодмон ба тахти давлат нишаст

ва ҳафт рӯз пай дар пай элчиён бо ҳадъяву тӯҳфаҳо меомаданд. Рӯзи ҳафтум малик фармуд:

— Чун хотири азизон ба сабаби ин воқеаҳо ранҷур гашта буд, лозим он аст, ки ин ҳадъяхоро ба онҳо тақсим кунем.

Балор-вазир гуфт:

— Маликаи замона дар ин бобат саъйи бисъёр намудаанд. Бояд, ки аз ин ҳадъяхо тоҷи мурассаъ ё чомаи аргувониро ба ӯ тақдим намоем, ҳар кадом ки мақбул бошад, бигирад.

Дар ҳарамсарои шоҳ канизаки дигаре буд, ки ӯро Базмафрӯз мегуфтанд ва шоҳ ба ин канизак дилбастагӣ дошт. Малик фармуд, ки Базмафрӯзро низ биёранд. Пас тоҷу чома ҳозир гардониданд. Малик фармон дод, ки «ҳар кадом, ки Эрондухт ихтиёр кунад, они дигар ҳиссаи Базмафрӯз бошад». Эрондухт тоҷро бигрифт ва чомаи аргувонӣ ба Базмафрӯз расид.

Иттифоқо шабе малик бо Эрондухт дар ҳучра менишаст, ки аз пеши онҳо Базмафрӯз ба чомаи аргувонӣ хиромон гузашт. Малик аз ҳусни оламгири ӯ дил аз даст бидод. Пас ба Эрондухт гуфт:

— Ин тоҷ лоиқи фарқи Базмафрӯз буд, ки ту бардошти.

Ғайрати ишқи Эрондухт шӯъла гирифта аз ин суҳан хиҷолат кашид ва беҳудвор табақи биринҷ бар сари шоҳ зад. Рӯю мӯи малик аз он олуда гашт. Он таъбире, ки ҳаким пешгӯӣ карда буд, ба вуқӯъ омад.

Оташи ғазаби малик фурӯзон гашт. Балор-вазирро талабид ва гуфт:

— Ин нодонро аз пеши ман берун бар ва гардан бизан, то бидонад, ки ӯ чунин мартабае надорад, ки ин хел далерӣ кунад.

Балор-вазир маликаро берун овард ва бо худ андешид, ки «дар ин кор шитобзадагӣ шарт нест, зеро ин зан дар зебой бемисл ва дар ақлу фаросат беназир аст. Беҳтар он аст, ки дар ин кор тааммул намоям, то ба вақти суолу ҷавоб шармсор нашавам». Пас ӯро бо тоифаи маҳрамон ба хонаи худ бурд ва фармуд, ки ба эҳтиёти ҳар чи тамомтар нигоҳдоранд, худ бо шамшери хунолуда ба боргоҳ даромад ва гуфт:

— Фармони малик ба ҷо овардам.

Дар ин вақт ғазаби малик таскин ёфта буд ва чун ин суҳан бишунид, бағоят ранҷур гашт, шарм дошт ва

хештанро маломат кардан гирифта гуфт: «Ин гуноҳи туст, ки ҳилму таанниро¹ бартараф ниҳодӣ ва маҳбуби худро ба андак гуноҳе арзаи талаф сохтӣ!»

Аммо чун вазир аломати надомат бар пешонаи подшоҳ мушоҳида намуд, гуфт:

— Малик набояд ғамнок бошад, ки тири аз шаст часта боз наояд. Малик мебоист дар ин кор шитобзадагӣ намекард ва ҳилму тааммулро пеша менамуд. Подшоҳон набояд дар коре таъҷил намоянд ва бе тааммулу тафаккур ба ҳукме имзо намоянд.

Малик гуфт:

— Ман дар ҳукм хатое намуда, дар ҳоли ҳашм калимае бар забони ман рафтааст. Аммо ту мебоист, ки дар ин кор тааннӣ менамудӣ. Вазир ҷавоб дод:

— Малик аз ҷиҳати як зан набояд ба замири муборак чандин фикрат роҳ диҳад ва набояд аз лаззати сӯхбати хизматгорони дигар, ки дар ҳарамсароянд, боз монад.

Малик аз мазмуни суханони вазир фаҳмид, ки Эрондухт дар воқеъ кушта шудааст. Оҳ аз ниҳоди вай баромад ва дар гирдобии андӯҳ афтода бо худ мегуфт:

Сарви болои ту дар хок дарег асту дарег,
Зери хок он гухари пок дарег асту дарег!
Чои он буд, ки ҷони ту бувад дидаи ман,
Доштӣ чой ту дар хок, дарег асту дарег!

Вазир гуфт:

— Дар ин воқеа пушаймонӣ суд надорад ва ҳар кӣ наандешида ба коре азм намояд ва амалеро, ки надомат дар он нафъе надорад, ба зимма гирад, ба ӯ он расад, ки ба он Кабӯтар расида буд.

Малик фармуд, ки чӣ гуна будааст он?

Ҳикоят

Балор-вазир гуфт:

— Овардаанд, ки ҷуфте Кабӯтар дар аввали тобистон донаи чанд фароҳам оварданд ва дар гӯшае барои зимистон захира ниҳоданд. Он донаҳо нам дошт, чун

¹ Тааннӣ — вазнинӣ.

тобистон ба охир расид, ҳаво асар карда донаҳо хушк шуд ва аз будаш камтар менамуд. Кабӯтари нар дар ин вақтҳо аз хона ғоиб буд.

Чун боз омад, донаро андак дид. Ҷуфти худро маломат намуда гуфт:

— Ин донаҳо барои хӯроки зимистон ниҳода будем, ки чун шиддати сармо падид ояд ва аз касрати барф дона дар сахро намонад, ба он рӯз гузаронем. Дар ин вақт ки дар кӯҳу дашт чина ёфт шавад, ту захира-ро чаро хӯрдӣ? Охир шундаӣ, ки ҳукамо гуфтаанд:

Кунун ки баргу навоет ҳаст, ҷаҳде кун,
Захирае бинеҳ аз баҳри бенавоии хеш.

Кабӯтари мода гуфт:

— Аз ин донаҳо ман нахӯрдаам.

Кабӯтари нар чун донаро камтар медид, ба гапи мода бовар надошт ва ўро мезад, то ки бимурд.

Пас дар фасли зимистон, ки боронҳо борида осори рутубат ба дару девор зоҳир шуд, дона нам кашида ба ҳоли асл боз омад. Кабӯтари нар донист, ки сабаби нуқсон чӣ будааст.

Пас дар фироқи ёри ғамгусор нолидан оғоз кард ва ба зорӣ мегиристу мегуфт:

— Ҷудоии дӯст саҳт аст ва саҳттар он ки пушаймонӣ суд нахоҳад дошт.

Ба кори хеш тааммул намоӣ, к-аз таъҷил
Зиён куниву касеро зиён надорад суд!

* * *

Ҷоидаи ин масал он аст, ки марди оқил бояд, ки дар уқубат шитоб нанамояд, то чун Кабӯтар ба сӯзи ҳаҷр мубтало нагардад.

Охир вазир ғаму андӯҳи маликро дида, ба кардаи худ иқрор шуд ва узр хост, ки фармони шоҳонаро мавқуф гузошта, Эрондухтро накуштааст. Малик аз ин хабар шод гашта наъраи хурсандӣ ба сипеҳр расонида гуфт:

Мужда эй бахт, ки мақсуд зи дар боз омад,
Ба тани хастадилонаи ҷони дигар боз омад,
Он ки чун ғунча ба бўяш лаби ҷон механдид,
Руҳи давлат зи гул афрӯхтатар боз омад.

Баъд Балор аз наздики малик берун омад ва ба Эрондухт ишорати наҷот ва башорати висол расонид.

Дило, чу ғунча шикоят зи кори баста макун,
Ки боди субҳ насими гиреҳкушо овард.

Эрондухт фармони подшоҳро шунида ба хидмати ӯ шитофт ва забони миннатдорӣ ва шукргузорӣ баркушод.

Рӯзи дигар малик зиёфат ораста бар тахти адолат қарор гирифт. Балор-вазир шартӣ хидмат ба ҷой оварда, барои худ ва аҳду авлоди малик аз бараҳманон дод талабид ва таъбири хобҳое, ки ба тарзи мазкур тақрир карда буданд, такрор кард. Султон фармуд, ки Коридун-ҳакимро ҳозир гардониданд ва ҳукми бараҳманонро ба ихтиёри Коридун гузошт. Коридун салоҳ чунон дид, ки баъзеро ба дор кашида ва ҷамъеро дар пой фил афканда бо хоки раҳгузор яксон сохтанд.

* * *

Ин аст, достони фазилати ҳилм ва субот ва афзалияти он бар дигар ахлоқ.

Бо ҳилму бо тавозӯъ агар ҳамнишин шавӣ,
Ағъери ту шавад ба вафо ёри ғори ту.
Бо ҳеҷ кас зи халқи ҷаҳон душманӣ макун,
То бар муроди дӯст равад рӯзгори ту.

ҲИКОЯТИ МАРДИ САӢЁҲ ВА ЗАРГАР

Рой гуфт:

— Шунидам сифати манфиати ҳилму бурдборӣ ва мазаррати шитобу сабуксорӣ. Акнун бозгӯй достони подшоҳон ва мулозимони мӯътамад ва тариқи нигоҳ доштани онҳо, баён фармой, ки кадом гурӯҳ қадри тарбияти шоҳро некӯтар мешиносад ва шукри неъматро комилтар медонад?

Бараҳман гуфт:

— Подшоҳ бояд, ки мулозимони худро ба анвои имтиҳон озмоиш намояд ва ихлосу насиҳати ҳар яке-ро маълум гардонад ва ба парҳезгорӣ, салоҳият ва амонатдории онҳо ӓтимод ҳосил кунад, чунки сармояи хидмати подшоҳон ростӣ аст. Дурӯғгӯй ва норостро аз хидмат маҳрум бояд намуд, то ки бар сирру асрори мулк мудохила наёбад. Подшоҳ на ба ҳусни зоҳирӣ, баяки ба зебоии ақл ва ахлоқи чокарони худ бояд назар фармояд. Подшоҳ дар тарбияи зердастони худ бояд чун табиби ҳозиқ бошад, ки табиб то дардро муайян накунад, ба муолиҷа напардозад. Аз қабилӣ ин суханҳо ҳикояти Заргар ва СаӢёҳ хеле пандомӯз аст.

Рой пурсид, ки чӣ гуна будааст он?

Ҳикоят

Бараҳман гуфт:

— Овардаанд, ки дар шаҳри Ҳалаб подшоҳи номдор ва фармондеҳи комгор буд. Ин подшоҳ духтари меҳрпайкар ва моҳманзаре дошт. Подшоҳ ин гавҳари якдонро аз дидаи ағъёр ниҳон медошт. Рӯзе барои ин духтар пирояе¹ тартиб менамуданд ва ба устоди зар-

¹ Пироя — асбоби зебу зинат.

гар, ки дар санъати худ камоле дошта бошад, эҳтиёҷ афтод. Дар он шахр Заргари пурҳунаре буд ва малик овозаи ӯ шунида, баъзе аз маснуоти зебо ва корҳои аълои ӯро дида буд. ӯро ба ҳарам талабиданд ва дар боби тартиби пироя бо ӯ гуфтушуниде рафт.

Марди Заргар ҷавони зарифрӯй ва ширинзабон буд. Дили подшоҳ дар аснои сӯҳбат ба мақолоти ӯ моил шуд ва хост, ки ӯро ҳамсӯҳбати худ гардонад. Заргар рӯз ба рӯз ба ҳунароҳои ғариб ва суҳанҳои аҷиб подшоҳро шефта месохт ва малик низ соат ба соат дар эҳтироми ӯ меафзуд, то маҳрами ҳарими¹ салтанат шуд.

Ин подшоҳ вазире дошт, ки ба матонати ақл машҳур буд. Чун вазир дид, ки подшоҳ дар тарбияти Заргар аз сарҳади эътидол даргузаштааст, фурсати муносиб ёфта гуфт:

— Малик ин шахсро маҳрами ҳарам сохта ва пеш аз ин қобилияти ӯро чунончи бояду шояд нашинохтааст. Ба хоҳири ман чунон мерасад, ки ин шахс асли қарим ва унсури пок надорад. Зеро суҳанони ӯ ҳамеша бар озори халқ нигаронида шудааст. Ман мушоҳида кардам, ки малик ҳар гоҳ ба шахсе инъом кунад, ӯ дар оташи ҳасрат месӯзад.

Малик гуфт:

— Ин ҷавон сурати некӯ дорад ва некӯии сурат бар зебоии маънӣ далел аст.

Вазир гуфт:

— Ҳусни сурат далели ахлоқи писандида нест. Ҳар чӣ зудтар аз сӯҳбати ӯ дур шудан лозим аст.

Шоҳ ба суҳанони вазир илтифот нанамуд. Вазир дид, ки шоҳ дар тарбияти ӯ собитқадам аст, дам даркашид ва дигар дар ҳақи он шахс суҳане нагуфт. Аммо чун рӯзе чанд гузашт, Заргар дасти ихтиёр кушода дид, пой аз маркази эътидол берун ниҳода, дар моли мардумон дастдарозӣ оғоз кард.

Рӯзе барои пирояи духтари шоҳ ба чанде ҷавҳари гаронбаҳо эҳтиёҷ афтод. Аммо он ҷавҳар дар хизонаи подшоҳ пайдо нашуд. Заргар хабар ёфт, ки духтари бозургоне чунин ҷавҳари қиматбаҳо дорад. Ба амри Заргар духтари бозургонро ҳозир намуданд. Заргар ба духтари шоҳ хабар дод, ки падари ин духтар ҷавоҳиру дурру ёкути гаронбаҳое дорад, ки мисли он дар хизонаи

¹ Ҳарим — ҳарам, боргоҳ.

ҳеҷ подшоҳе нест. Малика бояд амр кунад, ки ин духтар ҷавоҳирро ҳозир гардонида ба қимати вақт ба мо фурӯшад.

Малика бозургонзодаро ба овардани ҷавоҳир таклиф намуд. Духтар савгандҳо ёд кард, ки «ман чунин ҷавоҳир надорам» ва хӯрдаю резе ки дошт, онро бар миён овард. Заргар онро написандид ва маликаро барангехт, ки бозургонзодаро ба азобу шиканча кашад. Духтари шоҳ ба дамдамаи Заргар фирефта шуда, ба шиканчаи бозургонзода фармон дод ва дар андаке замоне он аҷузаи бечора ба захми чанголи уқоби уқубат дар панҷаи ҳалок афтод.

Вазири покзамир ин суратро ба шоҳ хабар дод. Аз дуди бадномии чунин воқеа зовияи синаи малик тира шуд ва ба тариқи меҳрубонӣ ворисони бозургонзодаро навозишҳо кард ва моли бисёре дода, онҳоро хушнуд гардонид. Пас духтарро аз назари илтифот берун афканда, тарки тарбияти Заргар намуд.

Заргари беоқибат аз ин интиқоми подшоҳ тарсида гурехт. Модари духтар салоҳ дар он дид, ки духтар чанд рӯзе аз шаҳр берун рафта, дар чорбоғи малик зиндагӣ кунад, вақте ки хашми подшоҳ таскин ёбад, ба шафоати баъзе аз арбобони давлат боз ба ҳарам ояд.

Заргар ноумед аз шаҳр берун омад ва рӯй бар биёбон ниҳода саросемаву парешонҳол мерафт. Шаб даромад. Бечора Заргар беҳудвор қадам мегузорид. Иттифоқо дар он саҳро барои шикори даррандагон ҷоҳе канда буданд, дар он ҷоҳ Бабре, Бӯзинае ва Море афтада буданд. Заргар, ки ба роҳи мардумон аз ҷафо ҷоҳ меканд, аз паи ҷонварон дар ҷоҳ афтод.

Эй ки ту аз зулм ҷоҳе меканӣ,
Аз барои хеш ҷоҳе меканӣ.
Гирди худ чун кирми пилла барматан,
Баҳри худ ҷаҳ меканӣ, андоза кан.

Бабру Бӯзиनावу Мор, ки худ гирифтори ранҷ буданд, ба ҷафои дигаре напардохтанд ва рӯзҳо ба ҳамон қарор дар таги ҷоҳ бимонданд. Рӯзе Сайёҳе аз аҳли шаҳр азимати сафар намуда аз пеши онҳо гузашт ва он ҳолро дида парешонхотир гашт. Бо худ андешид, ки «охир ин мард аз фарзандони одам аст ва дар ин вартаи саҳт гирифтор омадааст. Аз рӯи мурувват бояд ба ҳар ваҷҳ, ки муяссар гардад, ўро ҳалос диҳам».

Пас ресмоне фурӯ гузошт, Бӯзина дар он овехта ба сари чоҳ расид. Каррати дигар Мор баромад. Дафъаи сеюм Бабр панча дар расан зад. Чун ин ҳар се ба боло баромаданд, Сайёхро дуо карда гуфтанд:

Кори давлат бошад он, не саъйи мо, гар гоҳ-гоҳ
Чун ту матлубе ба сарвақти талабгорон расад.

Бидон, ки ба ҳар яке аз мо миннати бузург ва неъмат тамоме аз ту расид, аммо ҳоло мукофоти ин некии ту муяссар намегардад.

Бӯзина гуфт:

— Ман дар домани он кӯҳ зиндагӣ мекунам, агар илтифот намуда ба манзили ман оӣ, тариқи ҳақгузорӣ риоя хоҳам кард.

Бабр гуфт:

— Ман дар наздикии шаҳр ба фалон беша ватан гирифтаам ва мумкин аст, ки ба он мавзеъ гузаре фармой, ҳар он чӣ, ки аз дастам ояд, расми хидмат ба ҷой орам.

Мор гуфт:

— Ман дар қалъаи шаҳр маскан кардам. Чун он ҷо ташриф оӣ, ба қадри имкон узри ин эҳсон бихоҳам. Ҳоло насихате дорам, ки бояд ту онро гӯш кунӣ. Ин мардро аз чоҳ берун наёр, ки одами бадахд аст. Ин мард рӯзҳо рафиқи мо буд ва хӯю хислати ўро нағз шинохтаем. Дар башараи ў аломати мурувват надидаем ва аз гулшани сифоташ бӯи вафо нашунидаем.

Вафо маҷӯй зи хубон, ки ҳеҷ кас нашунид
Ба ҳеҷ давр зи гулзори даҳр бӯи вафо.

Агар ба қавли мо кор набандӣ, рӯзе аз карда пушаймон шавӣ.

Сайёҳ ба сухани онҳо илтифот наонамуда ресмон фурӯ гузошт ва Заргарро ба сари чоҳ овард. Марди Заргар Сайёхро узрҳо хост ва шаммае аз аҳволи худ ва беиноятии шоҳ бозгуфт. Бо ин ҳама илтимос намуд, ки рӯзе ба манзили ў ояд, шояд ки мукофоте ба ҷой оварда таванад. Ба ин муоҳида якдигарро видоъ карданд ва ҳар кас ба ҷои худ бозгашт.

Сайёҳ рӯй ба роҳ овард ва Заргар ба шаҳр боз омада дар гӯшае хилват гузид. Подшоҳ аз тарбияти Заргар пушаймон ва аз ношунидани насихатҳои вазир ҳиҷолатманд шуда ба ҷониби духтар илтифот намекард.

Аз ин воқеа як сол гузашт. Сайёҳ шахру кишвар-хоро тамошо карда аз гурбат рӯй ба маскан ниҳод. Ҳангоми шаб ба домани он кӯҳе ки мавзеи Бӯзина буд, расида, он ҷо манзил гузид. Қадре аз шаб гузашта буд, ки дуздони хунрезӣ фитнаангез ба болини вай омаданд ва нақду заре ки дошт, гирифта дасту пояшро маҳкам барбастанд. Ҳангоми саҳар Сайёҳ аз дарди дасту по бетокат шуда фаръёд оғоз кард, ашки ҳасрат аз дида меборид ва ба сӯзи синаи ғамандӯз менолид. Дар ин вақт Бӯзина ба талаби тӯъма берун омада аз дур овози дарднок шунид ва аз он садо бӯи ошное эҳсос карда назди Сайёҳ омад. Чун ёри худро бастаи банди боло дид, селоби хунин аз чашмаи чашм бикшод ва гуфт:

— Эй дӯсти азиз, ба ин ҷо чун афтодай ва аҳволи ту ба чӣ минвол аст?

Сайёҳ қиссаи дуздон ва зар бурдан ва ўро баста он ҷо афкандани онҳоро ба тамоми бознамуд. Бӯзина гуфт:

— Хушдил бош, ки

Дар навмедӣ бисе умед аст,
Поёни шаби сияҳ сафед аст!

Пас бандҳои Сайёҳро бурид ва ўро ба хонае, ки ҳасу хошук фароҳам оварда буд, расонида меваҳои тару хушк ҳозир гардонид ва илтимос кард, ки «имрӯз аз ин манзил берун наё ва бо дили фориғ сар бар бистари осоиш неҳ, ман зуд меоям». Пас аз пеши Сайёҳ берун омада пай дуздон гирифт ва бар ақби онҳо равон шуд.

Дуздон рахту зар бардошта ҳама шаб роҳ рафтанд ва пагоҳӣ кӯфтаву монда ба сарчашмае расиданд. Хоб ба онҳо ғалаба карда рахтҳои Сайёҳро аз пушт гирифтанд ва хоб рафтанд. Чоштгоҳӣ Бӯзина ба сари онҳо расид ва онҳоро ғофил ёфта халтаи зар ва рахтҳои дигарро бурда ҳар ҷо-ҳар ҷо зерӣ хок пинҳон кард. Чун замоне гузашт дуздон бедор шуданд ва аз рахтҳо чизе наёфтанд, ноумед аз ин ҷо бадар рафтанд.

Бӯзина ба хона бозгашт ва ба Сайёҳ сурати ҳолро боз гуфт. Рӯзи дигар Сайёҳро ба он сарчашма бурд ва зару либос пеш овард. Сайёҳ ҳақиқӣ худ гирифта рӯй ба шаҳр ниҳод. Иттифоқо гузараш ба он беша, ки маскани Бабр буд, афтод. Аз дур Бабри ғуррон чун шери жаён намудор гашт. Сайёҳ аз ў тарсида хост, ки пин-

ҳон шавад. Бабр овоз дод, ки «эмин бош, моро ҳаққи неъматӣ ту ҳанӯз дар ёд аст». Пас пеш омад ва узрхоҳии бисъёр намуда илтимос кард, ки як соат таваққуф фармояд. Сайёҳ барои хотири ӯ чанде таваққуф намуд. Бабр барои тӯҳфаи лоиқ ҳар тараф мегашт, то ба дари қасри чорбоғи шоҳ расид. Он ҷо даромад, духтареро дид, ки бар лаби ҳавз нишаста, пирояи қимате дар гардан дорад. Бабр ба як сарпанча ӯро нобуд сохт ва пирояро наздики Сайёҳ оварда, бо узрхоҳии бисъёр ба ӯ пешкаш намуд. Сайёҳ низ тӯҳфаро қабул фармуда, рӯй ба шаҳр овард ва ошноии Заргарро ба хотир оварда андешид, ки ба дидани ӯ равад ва ба воситаи ӯ ин пирояи пурқиматро ба баҳои ҳар чӣ тамомтар бифурӯшад.

Саҳаргоҳӣ буд, ки Сайёҳ ба шаҳр расид. Дар он вақт овозаи қатли духтари шоҳ дар шаҳр афтода буд ва халқ саросема рӯй ба боргоҳи султон ниҳода буданд. Заргар низ барои тафтиши он ҳол аз гӯшаи хилват берун омада меҳост, ки яке аз ёронро бубинад ва чигунагии он суратро бипурсад. Ногоҳ Сайёҳро дид ва хурсандии тамом намуда ӯро ба манзили худ бурд. Баъд аз расми пурсиш дигар бора воқеаи худ ва тангдастии рӯзгорро ба Сайёҳ бозронд. Сайёҳ гуфт:

— Ғам махӯр, ки ман чанде зар ва пирояе низ дорам, ки ҷавоҳири бисъёре дорад. Ту зару гавҳарро хуб мешиносӣ, аз рӯи шафқат онро бифурӯш ва ҳар чӣ бихоҳӣ, бардор.

Заргар пирояро талабид ва чун нигоҳ кард, пирояи духтари маликро дид. Тозарӯй оғоз ниҳода ба Сайёҳ гуфт:

— Қимати ин ҷавоҳир аз сарҳади ҳисоб берун аст. Дил хуш дор, ки ҳамин соат хотири туро шод гардонам. Ту ин ҷо ба саломат бинишин, то ман зуд биёям.

Заргар бо худ андешид, ки «фурсати хуб ёфтам, агар сустӣ кунам, аз ғайдаву манфиат бебаҳра хоҳам монд. Пеш аз ин мизочи подшоҳ бо ман дигаргун буд ва дар ин маҳал, ки қотили духтарро металабад, ҳеч василае беҳтар аз он нест, ки Сайёҳро ба дастӣ шоҳ супорам, то ба қасос расонад. Шояд ки малик аз ман хушнуд гашта боз ба мартабаи худ тараққӣ намоям». Он гоҳ ба даргоҳи подшоҳ рафт ва хабар дод, ки «кушандаи духтарро бо пироя дастгир намудам». Шоҳ ӯро талабида пирояро дид ва кас фиристод то Сайёҳро ҳозир гардонанд. Сайёҳи бечора омад ва Заргарро диду гуфт:

Куштӣ маро ба дӯстиву кас накушта буд
З-ин зортар касеро ҳаргиз ба душманӣ.

— Ин сазои ман аст ва ҳазор чандин ҷазои ман!

Малик бифармуд то ӯро гирди шаҳр бигардонанд ва маҳбус сохта рӯзи дигар ба қасос расонанд. Дар ин вақт ки ӯро ба гирди шаҳр мегардониданд, Мор аз бо-лои қалъа дидаи наззора кушода буд. Чун ёри худро ба он ҳол дид, дар паи ӯ афтод. Баъд аз он ки ӯро ба зиндон боздоштанд, наздики вай омад ва ба сурати во-қеъ хабар ёфта бихурӯшиду гуфт:

— Туро нагуфта будам, ки одами бадгавҳар вафо надорад.

Сайёҳ гуфт:

— Эй дӯсти меҳрубон, чаро ҳоло намаки маломат бар ҷароҳати ман мерезӣ? Маро ҳамин ранҷ бас, ки аз ношунидани насихат:

Бадноми шаҳр гаштаму расои мардумон ҳам.

Акнун чорае андеш, ки ба он ин балоро дафъ тавон кард.

Мор гуфт:

— Дирӯз модари шоҳро захме зада будам ва ҳама шаҳр дар муолиҷаи он оҷизанд. Ин гиёҳро нигоҳ дор ва пагоҳӣ, ки назди ту оянд ва чигунагии илоҷро пурсанд, ба хидмати малик рав ва ин гиёҳро ба ӯ деҳ, то модараш бихӯрад ва шифо ёбад. Шояд ки ба ин навъ халосӣ даст диҳад.

Сайёҳ узрҳо хост ва Мор ба сӯроҳи худ бозгашт.

Саҳар ба боми кӯшкӣ подшоҳ баромада аз равзана овоз дод, ки «илоҷи моргазида назди Сайёҳи бегуноҳ аст, ки малик дирӯз ӯро дар зиндон карда буд». Дар он вақт малик ба болини модар нишаста буд ва дар илоҷи захри Мор бо табибон машварат мекард. Чун овоз ба гӯши шоҳ расид, фармуд, ки Сайёҳро аз зиндон наздики малик оранд. Пас ба таҳқиқи воқеаи илоҷ машғул гаштанд. Сайёҳ гуфт:

— Илоҷи ин захр назди ман аст ва ҳамин дам маликаи ҷаҳон сиҳати комил хоҳад ёфт. Аммо тамаъ дорам, ки малик нахуст ҳоли парешони маро гӯш кунад.

Дили малик ба ростии қавли Сайёҳ гувоҳӣ дод ва

ба тариқи лутф фармуд, ки «ҳоли худро аз аввал то охир бозгӯй ва бе ваҳшати тамом ҳикояти худ тақдир кун». Сайёҳ аз рӯи ҷуръате, ки ростгӯёнро бошад, далервор қиссаи худро фурӯ хонд ва покии ӯ аз он гуноҳ бар замири мунири подшоҳ равшан шуд.

Пас он гиёҳро бо шир изофа карда ба малика хӯрониданд, филҳол асари сиҳат падид омад. Малик Сайёҳро муносиби ҳиммати подшоҳона хилъате пӯшонид.

Заргар дар пой дор интизори Сайёҳ мекашид, то зудтар кушта гардад ва халтаҳои зар ба ӯ монаду назди подшоҳ ба мартабаи баланд расад. Ногоҳ фармони малик расид, ки ба ивази Сайёҳ Заргарро ба дор кашанд. Ба ҳамин тариқ, арсаи вучудро аз олудагии шахси нопоки ӯ пок сохтанд ва ӯ ба мукофоти феълӣ ҷазои амали худ расид.

Дар ин дорулмукофот он кӣ бад кард,
На бо ҷони касон, бо ҷони худ кард.
Агар хоҳӣ накӯ бошӣ, накӯ бош,
Ҳамеша росткору ростхӯ бош.

* * *

Ин аст масали подшоҳон дар интиҳоб намудани наздикон ва хидматгорон ва тафтиш намудани аҳволи зердастон. Агар малики Ҳалаб он бадасли беадабро тарбият намекард, духтараш бегуноҳ хуни бозургонзода ро намерехт ва духтари ӯ низ ба тариқи ҷазо ба сарпанҷаи Бабр кушта намешуд. Агар ба қавли мазлуми ситамдида гӯш намекард, ҳақро аз ботил ва ростро аз дурӯғ ҷудо карда наметавонист.

МУНДАРИЧА

Ҳикояти «Калила ва Димна»	5
<i>Боби якум</i>	
Ҳикояти Шер ва Гов	20
<i>Боби дуюм</i>	
Ҳикояти оқибати кори Димна	89
<i>Боби сеюм</i>	
Ҳикояти кабӯтар Мутаваққа	123
<i>Боби чорум</i>	
Ҳикояти Зоғ ва Бумон	148
<i>Боби панҷум</i>	
Ҳикояти Бӯзина ва Сангпушт	185
<i>Боби шашум</i>	
Ҳикояти марди Зоҳид ва Росу	208
<i>Боби ҳафтум</i>	
Ҳикояти Гурба ва Муш	216
<i>Боби ҳаштум</i>	
Ҳикояти Мурғ ва Шоҳзода	229
<i>Боби нӯҳум</i>	
Ҳикояти Шер ва Шағол	244
<i>Боби даҳум</i>	
Ҳикояти Марди тирафган ва Шери сафшикан	262
<i>Боби ёздаҳум</i>	
Ҳикояти Зоҳид ва марди меҳмон	272

Боби дувоздахум

Ҳикояти Балор-вазир ва бараҳманон 283

Боби сездахум

Ҳикояти Марди Сайёҳ ва Заргар 294

Барои бачагони синни калони мактабӣ

КАЛИЛА И ДИМНА

(на таджикском языке)

Переиздание по выпуску Душанбе, «Ирфон», 1966 г.

Муҳаррир Бобо Ҳоҷӣ
Муҳаррири расмҳо В. Будный
Муҳаррири техникӣ Т. Любичкая
Мусахҳаҳ Ҳ. Неъматов

ИБ № 453

Ба матбаа 19.10.77 супурда шуд. Ба чопаш 19.10.78 имзо карда шуд. Формати $84 \times 108^{1/32}$. Қоғози типографии № 1. Гар. мактабӣ. Чопи баланд. Чузъи чопӣ 9,5 (15,96). Чузъи нашрию ҳисобӣ 14,31. Адади нашр 25000. Нархаш 60 тин. Супориши № 2413.

Душанбе, нашриёти «Маориф»-и Комитети давлатии РСС Тоҷикистон оид ба корҳои нашриёт, полиграфия ва савдон китоб, кӯчаи Айний, 126.

Комбинати полиграфии Комитети давлатии РСС Тоҷикистон оид ба корҳои нашриёт, полиграфия ва савдон китоб.

Димна гуфт:

— Овардаанд, ки марзбоне¹ буд ба бузургӣ маъруф ва ба шарафи зоту ҳусни сифот мавсуму мавсуф ва ин марзбон зани зебое дошт. Дар даргоҳи ӯ ғуломи балхӣ буд бе шарму ҳаё ва бебок. Ӯ дар мулозимати марзбон ба боздорӣ номзад ва ба сайёдии мурғон таъин гардида буд. Рӯзе ин ғулом зани марзбонро дида мурғи дилаш ба доми ишқи ӯ асир гашт. Ғулом дил аз даст дода, чандончи ҳалқаи висол бичунбонид, дари мулоқот кушода нашуд, ҳарчанд афсуну афсона ба кор бурд, фоида набахшид.

Дар намегирад ниёзу нози мо бо ҳусни дӯст,
Эй хуш-он, к-аз нозанине бахти бархурдор дошт!

Баъд аз ноумедӣ хост, ки дар ҳаққи ӯ қасде андешида ва барои бадномии ӯ макре ба кор барад. Пас аз сайёде ду тӯти бихарид ва ба забони балхӣ яке аз онҳоро омӯхт, ки «ман дарбонро дар хонаи кадбону хуфта дидам» ва дигареро таълим дод, ки «ман ҳеҷ чиз намегӯям». Дар муддати як ҳафта тӯтиён ин ду калима ёд гирифтанд. Рӯзе марзбон базми шароб ороста ва ба фароғат бар маснади ишрат нишаста буд. Боздор даромад ва ҳамчун ҳадья мурғонро пеш овард. Тӯтиёни ширинкалом шаккарфишонӣ оғоз намуда ҳамон ду калимаро ба ҳукми одат такрор мекарданд. Марзбон забони балхиро намедонист, аммо ба хушовозии онҳоро хурсанд шуда мурғонро ба зан супурд, то ниғаҳбонии онҳоро ба ӯҳда гирад. Зани бечора низ ба забони мурғон доно набуд, онҳоро парвариш меод ва душманони дӯстрӯйро навозиш мекард.

Нафсро парвардаму охир шудам расво аз ӯ,
Ман чӣ дониستم, ки ҳасми хешро мебарварам?!

Алқисса, марзбон бо тӯтиён чунон одат кард, ки беилҳомии дилпазир ва нағамоти беназири онҳо дар базми шароб наменишаст ва бо садои рӯҳафзои онҳо аз нағмаи дилсӯзи уд ва замзамаи шӯрангези чанг гӯш фуру баст.

¹ Марзбон — ҳокими як вилоят.

Рӯзе тоифае аз аҳли Балх ба меҳмони Марзбон омаданд. Марзбон дар маҷлисе, ки барои онҳо тартиб дода буд, тӯтиёнро ҳозир гардонид. Онҳо аз рӯи одати худ ҳамон ду калима сароидан гирифтанд. Меҳмонон баъд аз шунидани ин калимаҳо ба якдигар нигаристанд ва охир сари хиҷолат дар пеш афканда аз он ҳол мутаҳайир гаштанд. Марзбон дид, ки оташи нишоти ёрон фурӯ нишаст ва наштаи хушдилии меҳмонон ба ҳайрату тааммул мубаддал шуд. Аз кайфияти он ҳол пурсид. Меҳмонон узрҳо гуфтанд, аммо ӯ қабул накард. Яке аз он, ки ҷуръати зиёда дошт, гуфт:

— Эй Марзбон, магар ту аз хониши ин мурғон чизе намефаҳмӣ?

Марзбон гуфт:

— Ман маънии ин суҳанон фаҳм намекунам, аммо ба овози дилкушои онҳо хурсандие дар дил мушоҳида меравад. Шумо маро аз маънии суҳанони онҳо воқиф гардонед.

Ман надидам шабе Сулаймонро,
Чӣ шиносам забони мурғонро?

Онҳо мазмуни калимаҳои тӯтиёнро ба Марзбон баён карданд. Марзбон даст аз шароб боз кашида гуфт:

— Эй азизон, маъзур доред, ки ман аз ин маънӣ хабаре надоштам ва баъд аз он ки ба ҳақиқати ҳол доно шудам, дигар узр намонд. Дар шаҳри мо расм нест, ки дар он хона, ки зан парешонкор бошад, чизе хӯранд.

Дар аснои ин гуфтушунид ғуломи боздор овоз дод, ки «ман борҳо дидаам ва гувоҳӣ медиҳам». Марзбон аз ҷой бишуд ва ба куштани зан ҳукм фармуд. Зан назди ӯ кас фиристод ва пайғом дод, ки «эй амири комгор

Агар ҳалок писандӣ, в-агар бақо бахшӣ,
Ба ҳарчӣ ҳукм кунӣ — нофиз¹ аст фармонат.

Аммо дар ин кор андеша ба ҷо ор ва таъҷил манамоӣ.

Маштоб ба қатли ман, ки дар дасти туам».

¹ Нофиз — таъсирдор, бонуфуз.

Марзбон фармуд, ки занро ба он маҷлис оварда дар паси парда боздоштанд ва сурати ҳол бо вай боз гуфт ва фармуд, ки «Тӯтиён аз ҷинси инсон нестанд, ки сухани онҳо бо ғаразе омехта бошад, онҳо он ҷӣ дидаанд, мегӯянд».

Зан ҷавоб дод:

— Ҳоли маро дурусттар бисанҷ. Ҳар вақте ки сурати ҳол ба ростӣ маълум шавад, агар сазовори куштан бошам, ба як лаҳза куштан мумкин аст.

Марзбон гуфт:

— Ин корро ҷӣ гуна таҳқиқ кардан мумкин аст?

Зан гуфт:

— Аз мардумони Балх бипурс, ки ин мурғон ғайр аз ин ду калима ба луғати Балх чизи дигаре медонанд ё на. Чун маълум шавад, ки ба ғайри ин ду сухан ба забони онҳо чизи дигаре намегузарад, ба хотир хоҳад расид, ки он ғуломи бешарм, ки муроди ӯ аз ман ҳосил нашуд, ба онҳо ин суханҳо омӯзондааст. Агар ба он забон чизи дигар гуфта тавонанд, хуни ман ба ту ҳалол аст ва ҳаёти ман бар ман ҳаром.

Марзбон шартӣ эҳтиёт ба ҷой овард. Ду-се меҳмонон санҷиданд, ки аз забони тӯтиён ҷуз ин ду калима шунида нашуд. Чун муқаррар шуд, ки зан гуноҳе надорад, аз сари қатли ӯ баргузашт ва фармуд «боздорро биёред». Боздор бозе дар даст гирифта аз дар даромад. Зан пурсид, ки «эй ситамгари ғаддор, ту дидаӣ, ки ман кори ношоистае мекардам?». Гуфт: «оре, ман дидам».

Ҳамин ки ин калима бар забон ронд, бозе ки бар даст дошт, қасди рӯи ӯ карда минқор дар чашмаш зад ва барканд. Зан гуфт:

— Сазои чашме, ки нодидаро дида пиндорад, ин аст!

Барканда беҳ он чашм, ки бадбин бошад,
Бадбин ҳама ҷо дархури нафрин бошад.

* * *

Ин масал ба он овардам то бидонед, ки бар тӯҳмат далерӣ намудан ва нодида гувоҳе додан мӯҷиби хиҷолат аст.

Чун сухани Димна тамом шуд, ҳамаи ин суханро

бар чое навишта наздики Шер фиристоданд. Шер модароро ба Модараш гуфт. Модари Шер бар он ҳол хабардор шуда гуфт:

— Эй малик, фоидаи саъю кӯшиши ман дар ин кор ҳамин буд, ки ин малъун бадгумон шуд ва имрӯз мақру ҳилаи ӯ ба муқобили малик нигаронида шудааст. Ӯ зиёда аз онро ки дар ҳаққи Шанзаба раво дида буд, акнун дар ҳаққи дигар арбобони давлат ба ҷой меоварад. Чунки аз нафси бад ҷуз феъли бад наёяд ва аз тинати нопок ғайри фасоду бебоки назояд.

Ин суханҳо дар дили Шер хеле таъсир кард ва ӯ ба андешаҳои дуру дароз фурӯ рафт. Пас гуфт:

— Эй модар, бигӯй, ки қиссаи Димна аз кӣ шунидӣ, то дар куштани Димна баҳонае дошта бошам.

Модари Шер гуфт:

— Эй малик, гуфтани сирри касе, ки ӯ ба ман бовар кардааст, аз рӯи мурувват нест. Ман ҳамин қадар метавонам, ки аз он кас иҷозат гирам ва пас бигӯям.

Шер ба он ризо дод ва модари Шер аз наздики вай берун омада ба боргоҳи худ нишаст ва Палангро талабидида гуфт:

— Анвои тарбияту меҳрубониҳое, ки малик дар ҳаққи ту мекунад, маълум аст. Аз ин сабаб ту бояд ҳаққи неъматӣ ӯро шукргузорӣ бикунӣ, то ки меҳрубонии шоҳ нисбат ба ту рӯз ба рӯз зиёд шавад.

Паланг гуфт:

— Эй малик, он навозиши подшоҳона ва марҳамати хусравона, ки малики рӯзгор дар бораи ин банди хоксор арзонӣ медорад, аз ӯҳдаи шукрони он ба воситаи ҷӣ иборат баромадан мумкин аст.

Ту фарз кун, ки чу савсан ҳама забон гардам,
Кучо зи ӯҳдаи тақрири он шавам озод!

Ман то охир дар ҳаводории ӯ содиқ хоҳам монд ва ҳоло низ ба ҳар ҷӣ маликаи замон ишорат фармоям, итоат хоҳам намуд.

Модари Шер гуфт:

— Шер дар аввали ҳол рози дили худро бо ту гуфта буд. Ту аҳд карда будӣ, ки дар интиқоми Шанзаба аз ҳасми ғаддор, аз он ҷӣ имкони саъй бошад, ба ҷо орий.

Имрӯз ба он ваъда вафо бояд кард.

Салоҳ дар он аст, ки ба хидмати малик оӣ ва он ҷӣ

дидаву шунидаї, ба ростї бозгӯї, вагарна фиреби Димна ба он расидааст, ки Шер аз сари қатли ӯ дармегузарад. Дар он сурат ҳеҷ кас дигар бар даргоҳи Шер аз шарри ӯ эмин буда наметавонад ва ба афсуну афсонаҳои худ ҳамаи умаро ва арбоби давлатро ҳалок хоҳад кард. Ҳоло хабаркашї ва ғаразнокии ӯро маълум сохта, ӯро нест бояд кард.

Паланг гуфт:

— Эї малика, ин кор бар зиммаи ман аст. То ҳол ман ин гувоҳиро нухуфта медоштам, то ки малик аз ҳақиқати ҳоли Димна бидонад ва аз ҳилаву макрҳои ӯ огоҳ шавад. Агар ин корро пеш аз ин мекардам, чун малик аз фиреби Димна ва бадтинатии ӯ хабаре надошт, мумкин аст, ки дар ҳаққи ман гумони бад барад. Акнун, ки кор ба ин дараҷа расид, маслиҳати маликро фурӯ намегузорам, агар маро ҳазор қон бошад, фидои як соати фароғати хотири малик месозам.

Агар ба ҳар ду ҷаҳонаш баҳо кунам мӯе,
Ҳанӯз дар ду ҷаҳон шармсор мебошам.

Паланг пас аз мулозимати модари Шер наздики Шер омад ва мочарои Калилаву Димнаро чунончи шуда буд, боз намуд ва дар маҷлиси даррандагон он гувоҳї адо кард. Ин сухан бар забон афтода, он марди дигар ки дар зиндон аз гуфтушуниди онҳо хабар ёфта буд, кас фиристод, ки «ман ҳам гувоҳї дорам». Шер фармон дод, то ҳозир ояд ва он чи дар ҳабс миёни онҳо рафта буд, ба ваҷҳи шаҳодат адо намуд. Аз ӯ пурсиданд, ки чаро ҳамон рӯз ба арз нарасонидї. Ҷавоб дод, ки «ба як гувоҳ ҳукм исбот намешавад ва ман бе манфиате раво надоштам, ки ҳайвоне ба шиканча дучор шавад». Шер сухани ӯро писандид ва аз рӯи ду гувоҳї ҳукми сиёсат бар Димна воҷиб гашт. Имзои қозиён ба он пайваста тамоми ҳайвонҳо бар қатли ӯ иттифоқ намуданд.

Ҳар беҳираде ки тухми озор бикошт,
Ҳангоми дарав бари уқубат бардошт.

Шер фармуд, то ўро баста, ба эҳтиёт боздоштанд ва
ғизо аз ў боз гирифта, ба анвои азобу уқубат гирифтор
карданд, то дар ҳабс аз гуруснагиву ташнагӣ бимурд,
то маълум шавад, ки оқибати макркунандагон ин ва
анҷоми кори ғадддорон чунин бошад.

Ҳар кӣ дар роҳи халқ дом ниҳод,
Оқибат ҳам худаш ба дом афтод.
Шохи некӣ саодат орад бор.
Гул бичинад касе ки корад хор,
Чун яқин шуд ҷазои нафъу зафар,
Некӯй кун, ки некӯй беҳтар!

ҲИКОЯТИ КАБЎТАР МУТАВАҚҚА

Рой ба Бараҳман гуфт:

— Достони дӯстонеро, ки ба саъю кӯшиши ғаммозе дар байни онҳо адоват пайдо шуд, шундаман. Акнун фурсат бошад, аз ҳолати дӯстони якдил, ки аз ниҳоли муҳаббату дӯстӣ баҳрае доранд ва дар дафъи душман ба ҳамдигар ҳампуштӣ мекунанд ва ризои дигареро аз ризои худ муқаддам медонанд, ба ман баён фармод.

Бараҳман гуфт:

— Эй подшоҳ, бидон ки барои хирадмандон аз дӯстони мухлис дида нақде гаронмоятар нест. Фоидаи дӯстон бисёр ва манфиати онҳо бешумор аст. Чунончи, онҳо дар вақти бахту давлат сабаби хурсандиву хушнудӣ, дар вақти баргаштагии бахт ҳамроҳ ва ҳамдами ту ҳастанд.

Ёр ба даст ор, ки бас бекас аст,
Ҳар ки мар-ӯро ба ҷаҳон ёр нест.
Зин ҳама неъмат, ки дар ин олам аст,
Ҳеҷ беҳ аз ёри вафодор нест.

Ва аз ҷумлаи ҳикоятҳое, ки дар боби ёрони якдил ва дӯстони ҳампушт дар саҳифаҳои таърих сабт кардаанд, ҳикояти Зоғ, Муш, Кабӯтар, Сангпушт ва Оҳу ба ғоят масали равшан ва қиссаи ширин аст.

Рой пурсид, ки чӣ гуна будааст он?

Ҳикоят

Бараҳман гуфт:

— Овардаанд, ки дар ноҳияи Кашмир мавзее дилпазир ва марғзоре беназир буд.

Зи ҳар сӯ чашмае чун оби ҳайвон,
Чароғи лола ҳар ҷониб фурӯзон,
Бунафша раставу сунбул дамида,
Насими субҳ, ҷайби гул дарида,
Шақонқ бар яке по истода,
Чу бар шохи зумуррад ҷоми бода.

Ва ба сабаби он ки дар он марғзор шикор фаровон
буд, сайёдон ба он ҷо бисъёр омаду рафт доштанд. Дар
он беша Зоғе бар дарахти бузурге ошъёна гирифта буд.
Рӯзе бар болои дарахт нишаста зеру боло менигарист
ва ба росту чап назар меафканд. Ногоҳ сайёде дид, ки
доме бар гардан, тӯрбае бар пушт ва асое дар даст ба
таъчили ҳар чи тамомтар ба сӯи ҳамон дарахт меояд.
Зоғ тарсид ва ба худ гуфт:

Ёраб ин шахсро чӣ афтодаст,
Ки бад-ин изтироб меояд?
Ҳеҷ маълум нест, к-аз чӣ сабаб
Ин чунин бо шитоб меояд.

Эҳтимол бар қасди ман камар баста бошад, ҳоло аз
рӯи эҳтиёт ҷое пинҳон шавам ва бубинам, ки вай чӣ
кор мекунад.

Зоғ дар паси барги дарахт пинҳон шуд. Сайёд ба
пой дарахт омада, дом боз кашид ва донае чанд болои
он пошида, дар камингоҳ нишаст. Соате гузашта буд,
ки гурӯҳи кабӯтарон парида омад. Сардори онҳо Мута-
ваққа ном кабӯтари зирак ва хушфаҳм буд ва тамоми
кабӯтарон ўро эҳтиром мекарданд ва ба ў итоат мена-
муданд. Чашми кабӯтарон, ки ба дона афтод, оташи
гуруснагӣ шўъла задан гирифта инони ихтиёр аз кафи
иктидорашон берун бурд. Мутаваққа онҳоро аз таъчил
боздошт,

Зи роҳи ҳирс ба таъчил сӯи дона марав,
Баҳуш бош, ки домест зери ҳар дона!

Аммо кабӯтарон насиҳати ўро гӯш накарданд. Му-
таваққа дид, ки онҳоро бо насиҳат аз роҳ боздошта на-
метавонад, хост аз онҳо канора гирифта ба гӯшае бе-
рун равад, аммо дер шуда буд. Кабӯтарон ба сӯи дона
фуномада буданд, ки ба доми сайёд печиданд. Мутавақ-
қа фаръёд баркашид:

— Ба шумо нагуфтам, ки оқибати шитобкорӣ ва
бе тааммул дар корҳо шурӯъ кардан хуб нест.

Кабӯтарон хиҷолат кашиданд ва хомӯш шуданд. Сайёд аз камингоҳ берун омада, бо шодии тамои давон шуд, то ки онҳоро ба даст оварда, ба манзилаш баргардад. Кабӯтарон сайёдро дида, ба изтироб даромаданд ва ҳар як аз онҳо дар ҳалосии худ кӯшида, пару бол мезаданд. Мутавакқа гуфт:

— Эй ёрон, шумо ҳар як дар ҳалосии худ кӯшида аз ҳалосии дигар ҳамдамон беҳабар мондаед. Дӯстиву муҳаббат он аст, ки кас бояд ҳалосии ёронро аз ҳалосии худ муҳимтар донад. Агар шумо шароиту имконияти ба ҳамдигар ёрӣ додан надошта бошед, ҳамагӣ якҷоя амал кунед, шояд ки ба шарофати ин иттифоқ дом аз ҷой баргирифта шавад ва мо ҳама раҳой ёбем.

Кабӯтарон фармон ба ҷо оварда, ҳама дар қувват муттафиқ шуданд ва ба ин ҳила домро барканда ҳалосӣ ёфтанд. Сайёд бо вучуди ин ҳол бар паи онҳо медавид ва ба умеди он ки охир дармонда меафтанд, ба ҳаво дида дӯхта мерафт. Зоғ бо худ андеша кард, ки эҳтимол як вақте бо ман ҳам чунин ҳодисае рӯй диҳад, беҳтар он аст, ки баробари онҳо шиофта маълум кунам, ки оқибати кори онҳо ба чӣ анҷомад ва он таҷрибаро захираи рӯзгори худ сохта дар вақти эҳтиёҷ ба кор барам.

Зоғ дар паи онҳо парвоз кард. Мутавакқа бо қавми худ домро бардошта медавид ва сайёди ҳариси шӯхчашм дида ба онҳо гумошта, роҳ мепаймуд. Мутавакқа чун дид, ки ҳанӯз сайёд дар паи онҳост, рӯй ба ёрон кард ва гуфт:

— Ин ситезарӯй ба ҳадди тамои ба қасди мо камар барбастааст, то аз чашми ӯ нопадид нашавем, дил аз мо барнагирад. Хубаш он аст, ки ба сӯи ободониҳо майл кунем ва ба ҷониби боғҳову дарахтҳо парвоз намоем, то назари вай аз мо канда шавад ва навмеду хиҷолатзада бозгардад.

Кабӯтарон аз рӯи ишорати ӯ роҳ битофтанд ва аз ҷониби дашту сахро ба тарафи иморатҳо шиофтанд. Сайёд чун онҳоро надид, ба ҳасрати тамои бозгардид. Зоғ бошад, ҳамчунон мерафт, то чигунагии ҳалосии онҳоро маълум кунад.

Кабӯтарон аз дағдағаи сайёд эмин шуда, барои ҳалосии худ ба Мутавакқа рӯй оварданд ва он хирадманди росттадбир ҷавоб дод:

— Аз ин маҳлака бе ёрии дӯсти вафодор халос шудан мумкин нест. Дар ин наздикӣ Зирак ном муше аз дӯстони ман зиндагӣ мекунад, эҳтимол ба мададгории ӯ аз ин банд раҳой ёбем.

Пас ба вайронае, ки маскани муш буд, рафта ҳалқаи дар бичунбониданд. Садои Мутавакқа ба гӯши Зирак расид, берун омад. Чун ёри худро бастан банди бало дид, ҷӯи хуноба аз чашмаи чашм бар сафҳаи рухсора равон сохт ва оҳи дардолуд аз чигари сӯхта ба авҷи сипеҳри кабуд расонид ва гуфт:

Чӣ ҳол аст ин ки мебинам, чӣ ҳол аст?
Дар ин ҳолат шикебой муҳол аст!
Ман, эй ёрон, чӣ сон фориг нишинам,
Чу ёри хешро дар банд бинам?!

Эй ёри азиз, ба кадом ҳила дар ин банд афтодӣ ва ба чӣ сабаб ба ин ранҷ гирифтор шудӣ?

Мутавакқа сурати воқеаро нақл намуд. Зирак ба буридани бандҳои Мутавакқа сар карда буд, ки ӯ гуфт:

— Эй Зирак, агар ризои ман металабӣ, шарт он аст, ки аввал ёрони маро аз банд раҳой диҳӣ. Метарсам, ки агар ба кушодани уқдаҳои ман сар кунӣ, зуд хаста шавию ёрони ман дар банд монанд.

Зирак бандҳои ёронро бурид ва дар ҳама охир гардани Мутавакқаро аз тавқи бало халос дод. Кабӯтарон ӯро видоъ карда ба ошъёнаи худ бозгаштанд ва Муш ба сӯроҳ фуру шуд.

Чун Зоғ дастгирии Муш ва буридани бандҳоро мушоҳида кард, рағбаташ ба дӯстӣ ва ҳамдамии Муш зиёд шуд ва оҳиста ба дари сӯроҳи Муш омада овоз дод. Муш пурсид, ки «кист?». Зоғ гуфт, ки «ин ман, Зоғ ҳас-там, ба ту кори заруре дорам». Зирак муши хирадманде буд, ки гарму сарди рӯзгор дида ва неку бади айём мушоҳида карда. Дар он ҷо барои гурезгоҳ чандин сӯроҳ омода карда ва аз ҳар як ба дигаре роҳ бурида буд. Чун овози Зоғ шунид, бар худ печид ва гуфт:

— Туро бо ман чӣ кор ва маро бо ту чӣ нисбат?

Зоғ сурати ҳол аз аввал то охир нақл намуд ва гуфт:

— Ба ман камоли мурувват ва ҳақгузории ту маълум шуд ва дониستم, ки самараи дӯстӣ ва натиҷаи муҳаббат ба онҳо чӣ гуна расид ва ба баракати дӯстиву

рафоқати ту аз ҳалокат халосӣ ёфтанд. Ман ҳам омадаам, ки бо ту дӯст шавам.

Муш гуфт:

— Дар байни ману ту роҳи дӯстиву муҳаббат нест, бирав оҳани сард беҳуда макӯб.

Зоғ гуфт:

— Ин сухан нагӯй, касони карампеша одамони эҳтиёҷмандро аз марҳамати худ маҳрум намекунанд. Ман аз ҳодисаҳои замон паноҳ бурда ба даргоҳи ту омадаам.

Ҷуз остони туам дар ҷаҳон паноҳе нест,
Сари маро ба ҷуз ин дар ҳаволагоҳе нест.

Муш гуфт:

— Эй Зоғ, ҳила бигзор ва донаи фиреб бар рӯи доми зарқ маяфкан, ки ман табиати шумо мардумро медонам. Дар ҳеҷ сурат ман бар ту эмин нестам ва ҳар касе ки ба одами боварӣ надоштааш дӯстӣ варзад, ба ӯ он воқеа рӯй диҳад, ки ба Кабки дарӣ рӯй дода буд. Зоғ пурсид, ки чӣ гуна будааст он?

Ҳикоят

Муш гуфт:

— Овардаанд, ки Кабки дарие дар домани кӯҳе меҳиромид ва ғулғулаи садои қаҳ-қаҳааш дар гунбади сипеҳр мепечид. Иттифоқан, Бози шикорие дар он ҳаво мегузашт, чун Кабки дариро дид, дилаш ба муҳаббати ӯ моил гашт ва ба худ андешид, ки дар ин олам ҳар касе бояд ёри мувофиқ ва рафиқи меҳрубоне дошта бошад.

Касе к-андар ҷаҳон ёре надорад,
Дарахти ишраташ боре надорад.

Ва ин Кабк ёри хушманзар, хандонрӯй, сабукрӯҳ, ширинзабон ва латифҳаракот аст, дил дар сӯҳбати чунин рафиқе тозаву хуррам гардад.

Ёре бояд, чӣ гуна ёре бояд?
Ёре, ки гиреҳ зи кори ман бикшояд,

Ҳар гаҳ, ки ҷамоли хештан бинмояд,
З-оинаи дил губори ғам биздояд¹.

Пас оҳиста ба ҷониби Кабк монл шуд ва Кабкро назар бар вай афтод ва ҳазаркунон худро ба шикофи санге расонид. Боз аз ҳаво даромада, пеши он сӯроҳ нишаста гуфт:

— Эй Кабк, пеш аз ин аз ҳунароҳи ту гофил будам ва фазлу ҷамоли ту бар ман зоҳир набуд. Имрӯз ба во-ситаи қаҳқаҳаи ту кушоише дар дили ман падида омад ва хиромидани дилфироиби ту маро сайд карда. Умед аст, ки минбаъд аз ман тарсону ҳаросон набоди ва ба сӯи ман майл намоӣ.

Кабк овоз дод, ки «Эй қаҳрамони комгор, даст аз ин бечораи меҳнатзада боздор, ҳар гоҳ ки обу оташ бо ҳам якҷоя шаванд, ману ту рафиқ шуда тавонем».

Боз гуфт:

— Эй азиз, худ андеша кун, ки ман аз дӯсти бо ту ҳеҷ ғаразе надорам, ҷанголи ман нуқсоне надорад, ки аз сайд боз монда бошам, минқори ман қусуре надорад, ки аз хӯрдан очиз шуда бошам. Ман ғайр аз бо ту дӯсту ҳамдам шудан дигар мақсаде надорам. Ту аз сӯҳ-бати ман ҷандин фоидаҳо хоҳӣ дид. Аввало, ҷун дигар бозҳо мебинанд, ки ту дар сояи парвариши ман ҳастӣ, ба ту тааддӣ намекунанд ва ба дидаи ҳурмат ба ту ме-нигаранд; дуюм, ман туро ба ошӯнаи худ мебарам ва ту аз Кабкҳои дигар ҷӣ қадарҳо баланд зиндагӣ меку-нӣ; сеюм, аз Кабкҳо ҳар мокиёнеро, ки хоҳӣ наздат меорам, бо вай бо ҳушиву хурсандӣ рӯз мегузаронӣ.

Кабк гуфт:

— Ту амири мургонӣ ва инони ихтиёри мургон ба қабзаи иқтидори туст ва ман яке аз фуқарои ту ҳастам. Агар аз ман кирдоре содир шавад, ки мувофиқи таби ту набошад, пас сарпанҷаи ғазаби ту маро ба ҳалокат расонад. Беҳтар ин аст, ки дар ғӯшаи хилват биниши-нам.

Боз гуфт:

— Эй бародар, нашунидаӣ, ки дидаи дӯсти айбро намебинад ва ҳар зиштие, ки аз дӯст падида ояд, бағо-ят зебо менамояд.

¹ Биздояд — аз феъли зудудан — тоза кардан.

Заҳри туро дӯст чӣ донад? — Шакар!
Айби туро дӯст чӣ бинад? — Ҳунар!

Ман ки кирдори туро ба дидаи муҳаббат мебинам,
дар гуфтушуниди ту чӣ гуна хати хато кашида метавонам.

Дидаи дӯст айббин набувад.

Кабк ҳарчанд узрҳои писандида мегуфт, Боз ҷавобҳои маъқулу дилпазир дар муқобили он меовард. Дар охир ба аҳду паймон Кабкро аз сӯроҳ берун овард ва Боз ӯро бардошта ба ошъёнаи худ овард. Ҳар ду бо якдигар хуш баромада рӯзҳоро ба айшу тараб мегузарониданд.

Ду-се рӯз аз ин миён гузашт, Кабк ба Боз тамоман боварӣ карда далерона сухан мегуфт ва беибо қаҳ-қаҳа мезад. Боз ҳам худро ба ношуниданӣ зада аз сари интиқом дармегузашт, аммо кинаи он дар синааш ҷо мегирифт.

Рӯзе Боз каме бемор шуд ва барои хӯрок аз ҷой ҳаракат карда наметавонист. Ҳама рӯз дар ошъёна буд, чун шаб даромад, хеле гурусна монд ва кинаҳои Кабк, ки ба мурури замон ҷамъ шуда буд, Бозро хашмолуд сохт. Ҳарчанд аҳду паймонҳои гузашта ба хотираш меомад, аммо ҳеҷ ба ақлаш қабул намешуд ва барои хӯрдани Кабк баҳона меҷуст. Кабк осори ғазаб дар башараи ӯ мушоҳида намуда, ба ақлу хирад ҳалоки худро медид ва оҳи сард аз дили пурдард кашида, бо худ мегуфт: «Дареғ, ки аз аввали ҳол назар ба поёни кор наҷфгандам ва бо ғайри ҷинси худ пайвастам. Бинобар ин киштии умрам имрӯз ба гирдобе дарафтода ки маллоҳи тадбир аз халоси он очиз аст.

На аз рафиқ вафою на аз ҳаёт умед,
На аз сипеҳр башорат, на аз замона навид!

Боз бошад чанголи озор кушода ва минқори хунхор ба заҳри ситам об дода, баҳонаҷӯӣ мекард. Кабк аз рӯи эҳтиёт риояти одоб менамуд ва аз ин сабаб баҳонае барои Боз пайдо набуд. Охируламр Боз бетоқат шуда аз рӯи асаб ба Кабк гуфт:

— Оё раво бошад, ки ман дар офтоб бошаму ту дар соя нишинӣ?!

Кабк гуфт:

— Эй амири ҷаҳонгир, ҳоло шаб аст ва ҳама оламу сояи зулмат фурӯ гирифта, шумо аз тоби кадом офтоб ба заҳматед ва ман дар сояи чӣ чиз истироҳат дорам?

Боз гуфт:

— Эй беадаб, маро дурӯғгӯй месозӣ ва сухани маро рад мекунӣ, сазои туро додан лозим аст, — инро гуфту Кабкро аз ҳам дариду хӯрд.

* * *

Ин масал барои он овардаам, ки ҳар кас бо ғайри ҷинси худ ва бо каси боварӣ надоштааш рӯзгор гузорад, монанди Кабки дарӣ мешавад. Ба ҳамин минвол, ман ҳам ҳеҷ гоҳ аз тамаи ту эмин нестам ва бинобар ин чӣ тавр бо ту дӯст ва мусоҳиб шуда метавонам?

Зоғ гуфт:

— Эй Зирак, хуб андеша кун, ки ман туро азоб дода чӣ фоида мегирам ва аз хӯрдани ту чӣ сер мешавам. Ҳол он ки аз муҳаббати ту ҳазорон фоида ҳосил мешавад. Туро сазовор нест, ки дасти радд ба синаи умеди ман ниҳӣ ва ғарибе аз остонаи ту ноумед бозгардад.

Тимори ғарибон сабаби зикри ҷамил аст,
Чун аст, ки ин қонда дар шаҳри шумо нест?

Ман ахлоқи неки туро мушоҳида кардаам, гумон намебарам, ки маро аз карами худ маҳруми мутлақ созӣ.

Муш гуфт:

— Муболиға аз ҳад мегузаронӣ ва маро ба дӯстӣ таклиф менамоя. Агар дар воқеъ ҳар ду дӯст шавем, мумкин аст, ки ба андак сабабе сарриштаи муҳаббат гусиста боз ба ҳамон одати асли ва адовати ҷибиллӣ бозгардӣ. Чунончи, об ҳарчанд муддати дароз дар як ҷо бимонад ва бӯю таъми он тағйир ёбад ҳам, аммо ҳосияти он ҳанӯз боқӣ мемонад ва чун бар оташ резанд, онро бикӯшад. Ҳукамо гуфтаанд, ки ба қавли душман фирефта набояд шуд, агарчи даъвии дӯстӣ кунад. Ҳар кӣ ба душман эътимод карда ба дурӯғҳои ӯ мағрур шавад ва афсуну афсонаи ӯро ба гӯши ризо бишнавад, ба сари ӯ ҳамон воқеаи шутурсавор меояд. Зоғ пурсид, ки чӣ гуна будааст он?

Муш гуфт:

— Овардаанд, ки шутурсаворе дар аснои сафар ба мавзее расид, ки он ҷо қорвониён оташ карда буданд ва баъд аз рафтани онҳо бод он оташро ба ҳаракат оварда, шарораҳои онро ба атрофи биёбон дар ҳезумҳо андохта буд ва дар ҳар гӯшаи саҳро лолазоре падида омада. Дар миёни он оташҳо Мори бузурге монда буд ва ба ҳеҷ ҷониб роҳ намеёфт ва аз ҳеҷ сӯ ҳалосӣ надошт. Наздик буд, ки чун моҳӣ бар тоба бирӣён шавад. Чун он саворро бидид, тавалло карда гуфт:

Чӣ шавад гар ба қарам марҳамате фармой,
Гирех аз қори қурӯбастан мо бикшой.

Савор марди меҳрубоне буд, чун зори Мори шунид ва изтиробу бечорагии ӯ бидид, бо ҳуд андеша кард, ки агарчи Мори душмани одамиён аст, аммо ҳоло дармондаву ҳайрон аст, беҳтар он аст, ки ба вай шафқат кунам. Пас тӯрбаашро ба найза баста миёни оташ андохт, Мори фурсатро ғанимат дониста ба тӯрба даромад. Савор пас тӯрбаро қушода Морро баровард ва гуфт, ки «ҳар ҷо хоҳӣ бирав, баъд аз ин мардумозорӣ макун, ки озорандаи халқ дар дунё бадном аст».

Мори гуфт:

— Эй қавон, аз ин суҳан даргузар, ки ман тӯро ва шутури тӯро то захме назанам, намеравам.

Савор гуфт:

— Оё ман ба ту некӯӣ нақардам ва аз миёни оташ берун наовардам, магар сазои ман чунин аст?

Аз қониби ман тарҳи вафодорӣ буд,
Аз пеши ту оини қаводорӣ чист?

Мори гуфт:

— Оре, ту некӯӣ қардӣ, аммо некӯии ту бемавқеъ буд, медонӣ, ки аз ман ба одамиён нафъе намерасад, бо қасе, ки қадӣ мебоист қард, некӯӣ ба ҷо овардӣ. Ба қадон некӯӣ қардан ба неқон қадӣ қардан аст. Ман тӯро қам мезанам, то ба қигарон тақриба шавад.

Мард гуфт:

— Ман ҳеҷ боварӣ надорам, ки қоши некӣ қадӣ бошад, ту ба ман қарои ин қувоҳ биёр, пас қам қанӣ, қоӣ қастам.

Онҳо рафта аз Говмеш ва Дарахти пир пурсиданд, онҳо сухани Морро тасдиқ карданд ва гуфтанд, ки вақте ки мо ба соҳибамон лозим ва манфиатнок будем, моро парвариш мекард, вақте ки пир шуда яке аз шир, дигаре аз ҳосил мондем, соҳибамон якемонро куштани, дигарамонро бурида ҳезум кардани шуд.

Мор акнун саворро захм задани шуд.

Мард гуфт:

— Ҷон бағоят азиз аст ва аз зиндагӣ дил кандан басо душвор аст. Агар дар ин кор боз як тан гувоҳ пайдо мекардӣ, ман дигар ба мурдан розӣ мешудам.

Иттифоқо дар ҳамин наздикӣ Рӯбоҳе истода ба ҳоли онҳо назора мекард ва гуфтугӯи онҳоро гӯш медод.

Мор гуфт:

— Инак, аз он Рӯбоҳ бипурс, ки чӣ ҷавоб мегӯяд?

Пеш аз он ки савор аз вай суоле кунад, Рӯбоҳ бонг бар мард зад, ки «оё намедонӣ, ки подоши некӣ бадист, ту дар ҳаққи ин Мор чӣ некӣ кардӣ, ки ба бадӣ гирифтор шудӣ?»

Ҷавон сурати воқеаро нақл намуд. Рӯбоҳ гуфт:

— Ту марди оқил менамояӣ, чаро гапи дурӯғ мегӯӣ?

Зи оқил кай раво бошад суханҳои хато гуфтан,
Назебад марди доноро хилофи моҷаро гуфтан.

Мор гуфт:

— Ин мард рост мегӯяд, инак тӯрбае, ки ба он маро аз оташ халос кардааст.

Рӯбоҳ барошуфт, ки «чӣ гуна ба ин сухан бовар кардан мумкин аст, ки Море ба ин бузургӣ дар чунин тӯрбаи хурде гунҷад!».

Мор гуфт:

— Агар бовар накуни, ман боз ба тӯрба медароям, ба чашми худ хоҳӣ дид.

Рӯбоҳ гуфт:

— Агар инро ба чашми худ бинам, дурустии ин гап тасдиқ мешавад ва ман дар кори шумо ҳукме карда метавонам.

Мард сари тӯрбаро бикшод ва Мор ба сухани Рӯбоҳ мағрур шуда ба тӯрба даромад.

Рӯбоҳ гуфт:

— Эй ҷавон, чун душманро дар банд ёфти, амонаш мадеҳ!

Душман чу ба даст омаду мағлуби ту шуд,
Хукми хирад он аст, к-амонаш надихӣ.

Мард сари тӯрбаро баста ба замин мезад, то мор
кушта шуд.

* * *

Фоидаи ин ҳикоят он аст, ки хирадманд бояд ба зор-
рии хасм мағрур нашавад ва ба ҳеҷ вачҳ ба вай эъти-
мод накунад, то ки ба балои он дарнамонад.

Ҳар кас, ки ба қавли хасм мағрур шавад,
Шамъи хирадаш тираву бенур шавад,
Душман, донӣ, дар чӣ маҳал гардад дӯст?
Он вақт ки тирагӣ зи шаб дур шавад.

Зоғ гуфт:

— Ин суханҳо аз рӯи ҳикмат аст, аммо ту аз сари
муболиға даргузар ва ба ман бовар карда бо ман дӯст
ва мусоҳиб шав. Ман аз он ҷумлаам, ки ба дӯстии ман
эътимод кардан мешояд. Ман ба ҳамнишинии ту чунон
мӯҳтоҷам, ки аз дари ту ҳеҷ ҷо намеравам ва то маро
ба сӯҳбати худ азиз нагардонӣ, таому шароб начашам
ва ором нагирам.

Домани чун ту нигоре зи каф осон надихам,
Ки ба хунобаи бисёр ба даст омадай.

Муш гуфт:

— Дӯстии туро ман ба ҷон харидорам, ин суханҳои
ман ҳама барои ин буд, ки мабодо ҳаёл кунӣ, ки ман
дар рафоқат сустинон ва камандеша ҳастам, вагарна
аз аввали гуфтугӯямон майли ман ба сӯҳбати ту зиёда
буд.

Чун дар ин дил барқи меҳри дӯст ҷаст,
Андар он дил дӯстӣ медон, ки ҳаст.
Ҳеҷ ошиқ худ набошад васлҷӯ,
Гар на маъшуқаш бувад ҷӯи ӯ.

Зирак пас берун омад ва дар назди сӯроҳ истод.

Зоғ гуфт:

— Чӣ монеъ аст, ки ту пештар намеой?

Муш гуфт:

— Пӯшида намонад, ки дӯстии туро қабул кардан

ба ман хатари ҷон дорад. Медонам, ки ту маро хеле дӯст медорӣ ва ман ҳам дар сидқи дӯстӣ аз ту камтар нестам. Аммо ту ёру ҷӯраҳо дорӣ, ки онҳо дӯстии ману туро намеписанданд, метарсам, ки касе аз онҳо маро дида, ба қасди ҷони ман бияфтад.

Зоғ гуфт:

— Миёни ману ёрон шарт ҳаст, ки бо дӯсти ман дӯст бошанд ва душманони маро душман доранд.

Муш гуфт:

— Дар ҳар ҳол ҳар кас ки бо дӯсти душман муҳаббат варзад ё бо душмани дӯст даромезад, ўро дар шумораи ҳасми худ шумурдан лоиқтар аст.

Рӯи дил аз ду тоифа бартофтан накуст,
Аз дӯстони душман в-аз душманони дӯст.

Зоғ гуфт:

— Мазмуни сухани ту дониستم. Аммо имрӯз дӯстиву муҳаббат миёни ману ту чунон мустаҳкам шудааст, ки ман ёри худ онро донам, ки ёри ту бошад ва ҳар кӣ бо ту душманӣ варзад, ман аз ӯ алоқаамро меқанам.

Бар руҳи ҳар кас, ки нест доғи ғуломии ёр,
Ғар падари ман бувад, душману ағъёрам ўст.

Ва сидқи дӯстии ман чунон аст, ки агар аз чашму забон, ки дидбони тану тарҷумони диланд, ҳилофи ту даръёбам, ба як ишорат ҳардуро аз соҳили вучуд ба гирдобии адам афганам.

Муш ин суханҳоро шунида, қавидил шуд ва пештар омад. Зоғро гарм бипурсид ва якдигарро канор гирифта, бисоти нишот бигустурданд.

Миён бандед ишратро, ки ёр андар канор омад.

Чанд рӯз ба ин ҳол гузашт, Зирак аз рӯи иқтидораш маросими зиёфат ва шароити меҳмондорӣ ба ҷо овард ва гуфт:

— Эй бародар, чӣ мешавад, ки акнун дар ҳамин ҷо иқомат кунӣ ва аҳлу фарзандонро ба ин манзил биёварӣ. Ин замин, ки маскани мо дар он воқеъ шудааст, мавзеи тозаву мақоми дилкушост.

Зоғ гуфт:

— Дар хубии ин мавзеъ ва бисъёрии фазову лато-

фати ҳавои ӯ суҳане нест, аммо ба роҳи калон хеле наздик аст ва аз он ҷо муттасил мардум рафтуо мекунанд ва айши моро талх менамоянд. Дар фалон ҷо марғзори хушобу ҳавоест ва он ҷо Сангпуште аз дӯстони ман ватан дорад, тӯъмаи ман ҳам дар он ҷо бисъёр аст ва фитна ба он ҷо андак мерасад. Агар рағбат намоӣ, бо ту он ҷо равем ва бақияи умр дар фароғату рафоҳияти рӯзгор гузаронем.

Муш гуфт:

То домани кафан накашам зери пой хок,
Бовар макун, ки даст зи доман бидорамат.

Орзуи ман ҳамеша бо ту будан аст, ҳар ҷо ки чун офтоб меҳиромӣ, ман чун соя бар ақиб меоям ва бар ҳар замин, ки остинфишон мегузарӣ, монанди доман дар поят меафтам.

Домани давлати ҷовиду гиребони умед
Ҳайф бошад, ки бигиранду дигар бигзоранд.

Ва ин буқъае, ки ин ҷо сокинам, ватани аслии ман нест, балки беихтиёр ин ҷо афтодаам. Қиссаи ман агарчи дароз аст, аммо аҷоиби бисъёре дорад ва ҳангоме ки қароргоҳи мо муқаррар гардад ва агар хоҳири ту майл намояд

Андаке бозгӯям аз бисъёр.

Баъд аз ин Зоғ думи Мушро ба минқор гирифта, ба сӯи ҳамон марғзор парвоз кард. Иттифоқо Сангпушт дар марғзор, дар атрофи чашмае сайру гашт мекард, чун аз дур сиёҳии Зоғ бидид, тарсиду ба об фурӯ рафт. Зоғ Мушро оҳиста аз ҳаво бар замин ниҳод ва Сангпуштро овоз дод. Сангпушт садои ошно шунида, аз об баромад ва дидори ёри гиромӣ дида, хурӯши шодӣ бар осмон расонид:

Ёри ғоибшудаи ман ба саломат бирасид,
Бахти баргаштаи ман бо сари паймон омад,
Хастаи хори ано чанд тавон буд, охир?!
Вақти шодист кунун, к-он гули хандон омад.

Пас якдигарро гарм пурсиданд ва Сангпушт пурсид, ки «дар ин муддат куҷо будӣ ва ҳолат чӣ тавр гузашт?». Зоғ қиссаи худро аз вақти дар дом афтодани

Ҳикоят

Меҳмон гуфт:

— Дар ин роҳ, ки меомадам, шабонгоҳе ба фалон деҳ расида ба хонаи ошное нузул кардам ва баъд аз он ки шом хӯрда шуд ва сӯхбат ба охир расид, барои ман ҷои хоб партофтанд. Ман болои ҷой такъя зада будам, аммо хоб намерафтам. Дар ҳамин вақт аз хонаи дигар гуфтугӯи соҳиби хона бо занаш ба гӯшам расид.

Мард гуфт:

— Эй зан, мехоҳам, ки фардо калонҳои деҳро ба хона даъват намуда, ба шарофати омадани ин меҳмон як зиёфате кунам.

Зан гуфт:

— Ман ҳайронам, ки ту ба харчи рӯзгор чизи казой надориву андешаи меҳмондорӣ мекуӣ. Охир им-рӯз, ки қудрати ҷамъ кардан дорӣ, барои фардо захира бинеҳ ва барои зану фарзанд чизе, ки баъд аз ту мӯҳтоҷи касе нашаванд, боқӣ гузор.

Мард гуфт:

Надошт чашми басират, ки гирд карду нахӯрд,
Бибурд гӯи саодат, ки харҷ карду бидод.

Агар имконияти эҳсону маҷоли шафқат муяссар шавад, ба он надомат кардан дуруст нест. Ҷамъи мол ва захираи он номуборак аст ва оқибати он нописандида, чунончи аз он Гург буд. Зан пурсид, ки чӣ гуна бу-дааст он?

Ҳикоят

Мард гуфт:

— Овардаанд, ки сайёде ҳунарманд, ки Оҳу аз ҳайбати доми ӯ ба сахро пой берун намениҳод ва Нахчир аз бими ҳилаву тадбири ӯ сар аз оромгоҳ берун намекард,

Дидаваре, пурҳунаре, тезҳуш,
Ҳилагаре, сахтдилу сахткӯш,

доме ниҳода буд ва Оҳуе дар он банд афтода буд. Сайёд аз камингоҳ берун омад ва хост, ки наздики дом равад. Оҳу аз бими ҷон зӯр зада домро канда ба сахро

гурехт. Сайёд хичилзада шуд ва тире дар камон пай-
васта ба ҷониби Оҳу афганд. Оҳу аз пой дарафтод ва
сайёд зуд рафту онро бардошта рӯй ба хонаи худ равон
шуд. Аз роҳ Хуке баромада ҳамла овард ва сайёд ба
ҷониби вай тире афганд. Хук маҷрӯҳ шуд ва аз алами
дард худро ба сайёд андохта ўро ҳам сахт маҷрӯҳ кард
ва ҳарду ҳалок шуданд.

Дар аснои ин воқеа Гурги гуруснае ба он ҷо расид
ва се ҷасади мурдари дид ва хеле шод шуда ба худ
гуфт:

Ки басте рӯзгор мебояд,
Ки чунин неъмате ба даст ояд.

Акнун ҳангоми ҷамъ кардан ва захира намудан аст,
ин тўъмаи ба даст афтодари исроф кунам, ба нодонӣ
ном мебарорам. Беҳтар он аст, ки ин гӯштҳои тозаро
ба гӯшае ниҳода, барои рӯзҳои саҳти зиндагӣ захира
созам ва имрӯз бо хӯрдани ҳамин зеҳи камон, ки аз
рӯда сохта шудааст, қаноат намоям. Гург ба зеҳи ка-
мон дандон зада буд, ки камон канда шуду тири он
рафта ба дили ў зад ва ҳамон замон дар ҷояш мурд.

* * *

Ҷоидаи ин масал он аст, ки бар ҷамъи мол ҳарис
будан ва захираи беҳуда ниҳодан оқибати баде дорад:

Он ҷӣ дорӣ бихӯр имрӯзу ғами даҳр махӯр,
Чун ба фардо бирасӣ, рӯзи фардо бирасад!

Зани мизбон чун ин суҳанони ҳикматнишон шунид,
каме мулоим шуда гуфт:

— Эй азиз, дар хона қадре биринҷу кунҷид барои
бачаҳо захира карда будам. Ҳоло равшан шуд, ки за-
хира андӯхтан номуборак будааст. Бомдод барои даҳ
кас таом мепазам, ту меҳмонхоятро даъват кун.

Рӯзи дигар он зан кунҷиди муқашшаркардари дар
офтоб монда ба шавҳараш таъин кард, ки «то хушк шу-
дани кунҷид аз он нағз хабардорӣ кунад, то мурғон он-
ро талаф накунанд» ва ҳудаш ба қорҳои дигар машғул
шуд.

Аммо хоби мард бурду саге омада ба кунҷид даҳон
расонид. Зан ин ҳолро дида, зуд кунҷидро гирифта, ба

сӯи бозор давид. Ман ҳам ба бозор коре доштам, аз паси ӯ равон шудам. Дидам, ки вай кунҷидро гирифта, ба дӯкони кунҷидфурӯше омад ва кунҷиди муқашшарро ба кунҷиди пӯстдор иваз намуд. Марде фаръёд баровард, ки «эй зан, дар ин сирре ҳаст, ки кунҷиди муқашшар бо ғайри муқашшар баробар савдо мекунӣ».

* * *

Ин ҳикоят барои он гуфтам, ки ин Муш ҳам бе сабаб чунин далерӣ намекунад, шояд ки ӯ давлати калоне ва зару сими бисъёре захира дошта бошад. Табаре биёр, то сӯрохи ӯро зеру забар карда бинам, ки саранҷоми кор ба куҷо мерасад.

Зоҳид зуд табаре ҳозир кард. Аммо ман дар он соат дар сӯрохи дигар будам ва мочарси онҳоро мешунидам. Дар маскани ман ҳазор динор зар буд, ки табъи маро аз тамошои он фараҳ бар фараҳ меафзуд. Хуллас ки шодии дили ман ва роҳати ҷонам ба он зар тааллуқ дошт. Ман аз бими он, ки мол аз даст меравад, дар изтироб афтодам, хостам, ки ҳар чӣ зудтар зару сими худро ба ҷои дигар нақл кунам. Ҳамон замон, ки ин балои ногаҳон ба ман фуруд омад, мушҳо дигар ба ман камтар эҳтиром меварзиданд ва монанди пештара меҳрубониашон дида намешуд.

Дар дили кас меҳру вафое намонд,
Боғи маро меҳргие¹ намонд,
Мояи садбаргу наво буд зар,
Зар бишуду баргу навое намонд.

Мушҳо бо бақияи таомҳои ман рӯз мегузарониданд, акнун диданд, ки аз ман ба онҳо манфиате намерасад, аз итоати ман рӯ тофта, забон ба айбу бадгӯии ман кушоданд. Дар ин вақт яке аз мушон, ки пештар ба мулозимати ман ифтихор мекард ва як лаҳзаи сӯхбати маро саодати ҷовид медонист, бегонавор аз пеши ман гузашта рафт ва илтифоте ба ман накард. Ӯро ҷеғ зада гуфтам:

Аз чӣ рӯ илтифот менакунӣ,
Сарв ҳаргиз чунин нарафт озод.

¹ Меҳргие — номи гиёҳе.

Охир чӣ шудааст, ки меҳрубониҳои пештараат якбора аз байн рафт?

Он Муш рӯй дар ҳам кашида бо нафрат гуфт:

— Шахси аблаҳе будай, мардум бекора касеро ҳурмат намекунанд, вақте симу зар доштӣ, мо ҳама мулозими ту будем, акнун ки мӯҳтоҷ шудай, мо ҳама аз ту рӯй гардондаем.

Ман гуфтам:

— Камбағалӣ айб нест, чаро ту бечорагиро мазамат мекунӣ?

Ман аз он муш рӯй гардонда бори дигар ба сӯрохи худ шитофтам. Дидам, ки зоҳиду меҳмон зарҳоро байни ҳамдигар тақсим кардаанд. Зоҳид ҳиссаи худро ба халтае андохту зери болин ниҳод. Тамаи шуми ман васваса оғоз кард, ки «агар аз он зар чизе ба даст ояд, бори дигар қуввати дилу роҳати рӯҳ хоҳад шуд ва дӯстону бародарон боз ба хидмати ман майл хоҳанд намуд». Дар ин андеша хеле сабр кардам. Охир онҳо бихуфтанд, он гоҳ оҳиста-оҳиста ба сӯи болини зоҳид рафтам. Аммо меҳмони кордида бедор будааст ва ҳоли маро мушоҳида мекардааст. Вай чӯбе гирифта бар пойман зад, ки аз ранҷи он кӯфта шудам ва пойкашон ба сӯрох рафта, хеле мунтазир шудам, то он мард оромише ёфт. Бори дигар ба ҳамон тамаъ берун омадам. Меҳмон ин навбат бо чӯб ба фарқи сарам фаровард. Саросемавор илоҷе карда худро ба сӯрох расонидам ва беҳуш афтодам. Аз шиддати дард симу зарҳои худ ва бечорагиву муфлисиамро фаромӯш кардам.

Чаро нолад касе аз тангдастӣ,
Ки ганҷи беқиёс аст тандурустӣ!

Дар ҳақиқат дониستم, ки пешоҳанги ҳама балоҳо ва муқаддимаи чамай ҷафоҳо тамаъ аст. Пас аз ин ҳодиса аз тамаъ даст кашидам ва ба андаке қаноат намудам. Баъд аз фикри бисёре аз хонаи зоҳид ба саҳро кӯчидам ва бо кабӯтаре ошноӣ пайдо кардам. Ба шарофати ин дӯстӣ бо Зоғ дӯсту ҳамдам гаштам. Зоғ аз хислатҳои нек ва сифатҳои писандидаи ту ба ман ҳикоят кард. Баъд аз ин ба дидори ту иштиёқ пайдо кардам ва ба ин восита хостам аз ваҳшати танҳои бираҳам. Чӣ хуш, ки ман ба ин рӯзи фирӯз расидам!

Рӯзи ҳичрону шаби фурқати ёр охир шуд,
Задам ин фолу гузашт ахтару кор охир шуд,

Субҳи уммед, ки шуд мӯътакифи¹ пардаи ғайб,
Гӯ: «Бурун ой, ки кори шаби тор охир шуд».

Ин аст саргузашти ман, ки ба тамомӣ бозгуфтам.

* * *

Сангпушт чун ин қисса гӯш кард, бо меҳрубонию
илтифот гуфт:

Ба хонае, ки чунин меҳмон фуруд ояд,
Ҳумои садра² дар он ошъён фуруд ояд!

Барои ман аз сӯҳбати ту беҳтар дар ҷаҳон саодате
нест ва то чароғи ҳаёт афрӯхтааст, парвонасифат бо
шамъи рӯи ту ишқ мебозам.

Чун зарра ба хуршеди рухат меҳр бубастем,
Гар тег занӣ аз ту нахоҳем буридан.

Ва ин ҳикояте, ки кардӣ, ниҳоят пандомӯз аст. Ба
ҳукми таҷрибаҳои ту равшан шуд, ки инсон бояд ба он
қадаре, ки пеши касе мӯҳтоҷ нашавад, қаноат кунад
ва ҳар касе, ки зиёдаталабӣ кунад, дар вартаи офату
бало саргардон хоҳад шуд ва ба сари он кас ҳамон би-
ёяд, ки ба сари Гурбаи ҳарис омада буд.

Муш пурсид, ки чӣ гуна будааст он?

Ҳикоят

Сангпушт гуфт:

— Овардаанд, ки шахсе Гурбае дошт ва ҳар рӯз ба
вай он миқдор гӯшт, ки оташи гуруснагии ӯро фурӯ ни-
шонда тавонад, муқаррар карда буд. Аммо Гурба аз гу-
русначашмӣ ба ин миқдор қаноат намекард. Рӯзе аз
пеши кабӯтархона мегузашт ва аз садои диловези ка-
бӯтарон иштиҳои Гурба дар ҳаракат омада, худро ба
он кабӯтархона афганд. Посбони кабӯтархона Гурбаро
дастгир карда кушт ва ба пӯсташ коҳ ҷой карда, ба бо-
лои кабӯтархона овехта монд. Иттифоқо гузари соҳи-

¹ Мӯътакиф — ба ибодат машғулшуда.

² Садра — номи дарахти афсонавӣ.

баш ба он ҷой афтод, Гурбаи худро дар он ҳол дида гуфт: «Эй шӯхчашми ҳарис, агар ба он қадар гӯшт, ки ба ту мерасид, қаноат мекардӣ, пӯсти туро намекашиданд».

* * *

Ғоидаи ин масал он аст, ки минбаъд ба андак қуте, ки сабаби зиндагӣ бошад, қаноат бикун ва баҳри молҳои аз даст рафтаат дилхун машав.

Ғам махӯр, ҷони ман, ар ғавт шавад молу манол,
Шод мебош, ки ин мурда наярзад шеван!

Ва бидон, ки шарафи ҳар кас ба камол аст, на ба мол ва ҳар кас дар зоти худ ба ҳунаре ораста бошад, ҳамеша азизу мукаррам аст. Шер ҳарчанд дар занҷир бошад ҳам, ҳайбати ӯ нуқсон намепазирад. Ва тавонгари беҳунар ҳамеша залилу беқадр аст.

Ҳар кӣ ба зиндони ҷаҳолат гум аст,
Ҳаст, гадо, варчи зараши сад хум аст.
Мард, ки аз илм тавонгар бувад,
Кай назараш бар зару гавҳар бувад!

Дигар он, ки ғами ғарибиро аз дили худ дур кун ва ҳиҷрати ватану масканро ба дил магир, чунки каси оқил ҳар куҷо равад, ба ақли худ мақоме меёбад ва каси ҷоҳил дар мавлиду маншаъ ғарибу бегона аст. Ба мардуми хирадманд намеzeбад, ки ба бисёрӣ мол шодӣ кунад ва ба камии он ғам хӯрад. Агарчи ту ба насихатҳои ман эҳтиёҷе надорӣ ва нафъи худ аз зарар нек мешиносӣ, лекин мехоҳам, ки ҳуқуқи дӯстӣ адо кунам ва ба ту ахлоқи сутуда ва одати писандидаро нишон диҳам.

Чун Сангушт ин суҳанҳоро гуфт ва Зоғ нисбат ба Муш илтифоти ӯро шунид, дилаш тозаву нишоташ беандоза ғашт ва гуфт:

— Эй бародар, маро шодмон гардонидӣ ва шаммае аз ахлоқи неки худ зоҳир кардӣ. Беҳтарини дӯстон он аст, ки вақте ҷамоате аз ҳамдамон дар сояи шафқат ва ҳимояти ӯ рӯзгор гузаронанд, вай ба онҳо дарҳои марҳаматро кушода дорад.

Зоғ дар ин суҳан буд, ки Оҳуе аз дур намудор шуд

ва ба таъчил медавид. Гумон бурданд, ки касе ӯро пеш мекунад. Сангпушт зуд ба об даромад, Зоғ бар дарахт нишаст ва Муш ба сӯрох фурӯ рафт. Оҳу ба канори об омада, чун шахси мадҳуше биистод. Зоғ ба ҳар тараф назар меандохт, ки аз пай ӯ касе ҳаст ё не. Ҳарчанд аз чапу рост нигоҳ кард, касеро надид. Сангпуштро овоз дод, то аз об берун омад ва Муш ҳам ҳозир шуд. Сангпушт дид, ки Оҳу ҳаросон аст ва ба об менигараду намехӯрад. Сангпушт гуфт:

— Агар ташна бошӣ, бихӯр ва натарс, ҳеҷ хавфе нест.

Оҳу пештар омад, Сангпушт овози марҳабой зад ва гуфт:

Эй ёри гиромӣ, зи кучо омадаӣ,
Бегона мабош, к-ошно омадаӣ.

Оҳу гуфт:

— Ман дар ин саҳро танҳо ва ба ҳамчинсони худ ҳамроҳ намешудам. Ҳар вақт тирандозон бар қасди ман шуда, маро ба ҳар гӯша меронданд. Имрӯз пиреро дидам, ки аз паси ман мегашт. Хаёл кардам, ки сайёде бошад ва доми ҳилаи ӯ маро побаст гардонад. Гурехта ба ин ҷо расидам.

Сангпушт гуфт:

— Натарс, ҳаргиз сайёдон ба ин ҷоҳо намеоянд. Агар хоҳӣ ва ба сӯҳбати мо рағбат намоӣ, мо туро ба доираи дӯстони худ дарорем. Ақобир гуфтаанд, ки ҳар чӣ дӯстон бештар бошанд, ҳуҷуми бало ба онҳо камтар расад.

Ҳар ҷо, ки расми меҳру вафо бештар бувад,
Ҷамъияту ҳузуру сафо бештар бувад.

Агар дӯст ҳазор бошад, кам бояд шумурд ва агар душман яке бошад, бисъёр бояд донист.

Дӯстиро ҳазор кас шояд,
Душманиро яке бувад бисъёр.

Мушу Зоғ ҳам суҳанҳои мулоим гуфтанд. Оҳу дид, ки ёрон латифтабъ ва покизамашрабанд, ба онҳо ҳамроҳ шуд ва ба дилу ҷон моили сӯҳбати онҳо гардид.

Бо ёри мувофиқ ошноӣ чӣ хуш аст!

Оҳу дар он марғзор мақом гирифт ва ёрон таъин карданд, ки аз ин чарогоҳ қадам берун манех ва аз наздики ин сарчашма дур машав. Оҳу қабул кард.

Рӯзе Зоғ, Муш ва Сангпушт ба он ҷо омаданд ва соате интизори Оҳу буданд, падида наомад. Онҳо хавотир шуда аз Зоғ илтимос намуданд, ки ба ҳаво парвоз кун ва аз ҳоли ғоибӣ мо хабаре бирасон.

Сабо, зи манзили ҷонон гузар дарег мадор,
В-аз ӯ ба ошиқи бедил назар дарег мадор.

Зоғ ба андак фурсате хабар расонид, ки «ӯро бастаи банди боло дидам». Сангпушт ба Муш гуфт:

— Дар ин ҳодиса фақат ба ту умед доштан мумкин аст ва фақат ту ӯро наҷот дода метавонӣ.

Он гоҳ Зоғ раҳнамунӣ кард ва Муш дар тағ истода назди Оҳу омад ва гуфт:

— Эй бародари мушфиқ, чӣ гуна дар ин варта афтодӣ?

Пас ба буридани банди Оҳу машғул шуд. Дар ин миён Сангпушт расида омад ва аз гирифтории ёр изҳори малол намуд. Оҳу гуфт:

— Эй ёри меҳрубон, чаро ту ин ҷо омадӣ, агар сайёд биёяд ва Муш бандҳои маро бурида бошад, ман ба як давидан ҳалос мешавам, Зоғ ба ҳаво мепарад ва Муш дар кунҷи сӯроҳ пинҳон мешавад, аммо ту чӣ тавр мегурезӣ?

Сангпушт гуфт:

— Эй рафиқи шафиқ, ман чӣ тавр намеомадам? Зиндагоние, ки дар фироқи ёрон гузарад, чӣ лаззат дорад?

Бе умр зинда будану ин бас аҷаб мадор,
Рӯзи фироқро кӣ ниҳад дар шумори умр?!

Ман дар ин омадан маъзурам, чунки маро шавқи ҷамоли ту беихтиёр ба ин манзил кашид ва орзуи дидори ту сабру ором аз ман бирабуд. Ту фикр накун, ки ҳуди ҳозир ҳалос меёбӣ ва ин уқдаҳо кушода шуда ба ҷониби манзил мешитобӣ.

Онҳо дар ин суҳан буданд, ки сайёд аз дур пайдо шуд. Муш аз буридани банд фориғ шуда буд. Оҳу бичаст, Зоғ бипарид ва Муш ба сӯроҳ фуру рафт. Сангпушт ҳамон ҷо бимонд. Сайёд омад ва доми Оҳу бурида ёфт, ҳайрон шуд ва ба чапу рост менигарист, ки оё

ин кори кӣ бошад. Назараш ба Сангпушт афтод, бо худ гуфт: «Агарчи ин матои ҳақир домро канда наметавонад, аммо дасти тихӣ боз гаштан ба номуси сайёд зиён меорад». Зуд ўро бигирифт ва дар тўрба андохта, рӯ ба шаҳр ниҳод.

Ёрон баъд аз рафтани сайёд ҷамъ шуданд ва диданд, ки Сангпушт бастаи банди сайёд аст. Фаръёду нафир ба авҷи фалак расонида мегуфтанд:

Рӯзе ки чашми мо зи ҷамолат ҷудо бувад,
Чандон, ки чашм кор кунад, ашки мо бувад!

Ҳар яке аз онҳо алоҳида достоне фурӯ мехонд ва мазмуни суханҳои онҳо ба ҳамин як маънӣ буд:

Дил надорад бе лаби ширини ҷонон лаззате,
Бе азизон нест умри нозаниро иззате.

Охируламр Оҳу ба Зоғ гуфт:

— Эй бародар, агарчи шеърҳои мо дар ғояти фасоҳат ва суханҳои мо дар ниҳояти балоғат аст, аммо ин ба Сангпушт ҳеҷ суде надорад, барои халоси ў чораву тадбир андешидан лозим аст.

Муш гуфт:

— Эй Оҳу, ба хотири ман ҳилае омад. Ту пеш-пеши сайёд рав ва худро ба вай маҷрӯҳ намоӣ ва Зоғ болои ту нишаста чунон намояд, ки гӯё қасди ҷони ту дорад. Чашми сайёд албатта ба ту меафтад ва туро гирифтани мешавад, баъд Сангпуштро ба замин монда ба тарафи ту медавад. Ҳар гоҳ ки ба ту наздик шуд, лангон-лангон аз вай дур шав ва ба ҳамин тариқа ўро дар тақопӯй машғул дор. Ман дар ин вақт шояд Сангпуштро раҳонида гурезонам.

Ёрон ба ақли вай офарин хонданд ва Оҳую Зоғ худро ба Сайёд ҳамон навъе ки Муш гуфта буд, намуданд. Сайёди хомтамаъ чун дид, ки Оҳу лангон-лангон меравад ва Зоғ болои вай нишаста қасди чашми вай дорад, тўрбаро ба замин монда аз паси Оҳу шуд. Муш зуд банди тўрба бурида Сангпуштро халос дод.

Баъд аз замоне, ки сайёд аз ҷустуҷӯи Оҳу ба танг омада хеле монда шуд, бар сари тўрба омад. Аммо дар он ҷо Сангпуштро надида, бандҳои тўрбаро бурида ёфт. Ҳайрон шуд ва бо худ андешид, ки «ба ин чизе, ки ман мебинам, ҳеҷ кас бовар намекунад: аввало буридани банди Оҳу, худро бемор сохтани Оҳу, ба болои вай ни-

шастани Зоғ ва тӯрбаро сӯрох карда гурехтани Санг-пушт. Ин чӣ сирре бошад?». Дар ин асно вай тарсид ва гуфт: «Эҳтимол ин макони париён ва оромгоҳи девон бошад, аз ҷонварони ин сахро тамаъро бурида ҳар чи зудтар гурехтан лозим аст». Пас сайёд тӯрбаи пора-пора ва доми гусехтаашро бардошта рӯ ба гурез ниҳод.

Чун сайёд рафт, ёрон боз ҷамъ шуда бо хотири ҷамъ ба маскани худ бозгаштанд. Баъд аз ин ба онҳо ҳеҷ ба-лое осебе расонида натавонист ва дӯстию иттифоқи он-ҳо аз ин ҳам мустаҳкамтар шуд.

Ришта то яктост, онро зӯри золе¹ бигсилад,
Чун дуто шуд, оқиз ояд аз гусистан Золи зар²
Гул, ки танҳо бӯй, охир хушк гардад з-ӯ димоғ.
В-ар шакар танҳо хӯрӣ ҳам гарм гардонад чигар,
З-ин ду танҳо ҳеҷ қувват н-ояд андар ҷону дил,
Қуввати ҷонрову дилро гулшакар беҳ, гулшакар!

Ин аст достони мувофиқати дӯстон ва сидқу вафои дӯстони ҳампушт дар вақти давлату нақбат, риояти муҳаббат дар вақти роҳату меҳнат. Он ҷонварон чун дар мусибати замона ба ихлоси тамом истодагӣ намуданд, охир ба баракати иттифоқу ёрмандии ҳамдигар аз чандин вартаи ҳалокатовар халос ёфтанд ва аз офатҳо раҳой ёфта ба хушҳоливу хурсандӣ расиданд.

Ҳар ки ҳаққи сӯҳбати ёрон шинохт,
Умр ҷуз андар раҳи эшон набохт.

Ёр чу дар кор набошад, ғам аст,
Кор, ки бе ёр барояд, кам аст.
Сӯҳбати он кас ки ба сидқу сафост,
Домани ӯ гир, ки аҳли вафост.
Майли касе кун, ки вафоят кунад,
Ҷон сипари тири маломат кунад,
Баҳри чунон дӯст, ки ҷонӣ бувад,
Дӯстии ҷон зи гаронӣ кунад.

¹ Зол — кампир.

² Зол — номи падари Рустам, қаҳрамони «Шохнома»-и Фирдавсӣ. Уро ба сабаби сурхиноарӯияш Золи зар мегуфтанд.

ҲИКОЯТИ ЗОҒ ВА БУМОН

Рой ба Бараҳман гуфт:

— Достони дӯстони мувофиқ ва ҳикояти мусоҳибони лоикро шунидам, доништа шуд, ки:

Ҳар киро ёри вафодор бувад, ғам набувад,
Ҳар киро ёр набошад, дили хуррам набувад.

Агар акнун мумкин бошад, ҳикояти душмане ки ба ӯ набояд фирефта шуд ва маънии онро, ки ба ҳеҷ вачҳ аз душман дӯстӣ бар наояд, ба ман гуфта диҳӣ.

Бидпой гуфт:

— Марди хирадманд бояд ба гапи душман илтифот накунад ва ба макру ҳилаи ӯ фирефта нашавад. Чунки душмани доно барои салоҳи худ хеле меҳрубониҳо мекунад ва зоҳиран ҳама чизро бар ҳилофи ботин орошта намуда, макру ҳилаҳои дақиқ ба кор мебарад. Оқили дурандеш аз душман ҳарчанд илтифоту меҳрубониҳо бинад ҳам, аммо худдорӣ ва бадгумониашро бояд биҷафзояд ва ҳасм ҳарчанд бештар мулоимат кунад, вай бо ӯ камтар мувофиқат намояд. Агар вай ғофил монад ва дари раҳна боз гузорад, душман, ки пайваста мунтазири ҳамин ҳол аст, ногоҳ дари камин бикшояд ва ба муроди худ бирасад. Дар он вақт фурсат аз даст рафта ҳасрату надомат дастгирӣ карда наметавонад ва ба сари он кас ҳамон ҳодиса биёяд, ки аз Зоғ ба сари Бум расида буд. Рой пурсид, ки чӣ гуна будааст он?

Ҳикоят

Бараҳман гуфт:

— Овардаанд, ки дар яке аз вилояти Чин кӯҳи баланде буд ва дар болои он дарахти бузурге буд, ки шохҳояш ба осмон расида ва решаҳояш то қаъри замин да-

вида буд. Дар он дарахти бисъёршоҳ ҳазор Зоғ ошъёна дошт. Зоғон Пирӯз ном малике доштанд ва ҳама аз фармони ӯ берун намебаромаданд.

Рӯзе подшоҳи бумон, ки Шабоҳанг ном дошт, ба сабаби душмани қадим, ки миёни зоғу бум аст, бо лашкари ҷаррор ва сипоҳи хунхор бар зоғон шабехун зад ва рӯзгори онҳоро талх намуд ва дар он шаби тор бисъёр зоғони сиёҳкирдорро ба оташи корзор бисӯхт ва аз он ҷо бо зафару нусрат бозгашт.

Рӯзи дигар Пирӯз лашкари худро ҷамъ карда, воқеаи ҳуҷуми сипоҳи бумро ба миён гузошт ва гуфт:

— Шабехуни бумон дидед ва далерии онҳо мушоҳида кардед ва имрӯз дар миёни шумо чанд куштаву пароканда ва маҷрӯҳу болшикаста аст. Онҳо акнун аз оромгоҳу ошъёнаҳои мо огоҳ шуданд ва шубҳае нест, ки аз ин зафару нусрати худ далертар шуда, ин навбат зудтар бозоянд ва аз бори аввал ҳам зиёдтар ба мо зарба зананд ва мумкин аст, ки он гоҳ аз лашкари мо якero зинда нагузоранд. Дар ин кор хуб фикр кунед ва бо маслиҳат ба иттифоқ дар дафъи онҳо андеша намоед.

Ҳанӯз аввалин ҳамлаи душман аст,
Дигар бора оғози макру фан аст.
Ҳар ин селро раҳ набандад касе,
Харобӣ падида ояд аз вай басе.
Раҳи фитна имрӯз маҳкам бигир,
Ки фардо набошад тадорукпазир.

Чун Пирӯз сухан ба итмом расонид, панҷ Зоғ аз аъёни лашкар наздики ӯ омада таъзим намуданд. Ин зоғҳо дар миёни зоғони дигар ба ҳубии фикр ва ростии тадбир машҳур буданд ва дар ҳар маслиҳати онҳо осори хайру салоҳ зоҳир буд.

Ба рои равшану фикри савоб бурдандӣ
Зи рӯи оинаи рӯзгор занги халар,
Ба ақли комилу тадбири рост кардандӣ
Ҳазор мушкили даврон ба ним соат ҳал.

Зоғон дар корҳои худ ба машварати онҳо эътимод доштанд ва дар дафъи ҳар ҳодиса ба ишорати онҳо шурӯъ мекарданд. Малик ҳам рои онҳоро муборак медошт ва дар корҳо аз сухану савобдиди онҳо берун намебаромад. Пирӯз онҳоро диду ба илтифоти мулукона навозиш намуда тӯҳфаҳои лоиқӣ ҳол ваъда намуда гуфт:

— Имрӯз рӯзи имтиҳони ақлу фазл аст, ҳар чӣ андешае дар ин мушкили мо доред, ба миён ниҳед.

Зогон гуфтанд:

Шаҳо, оламе дар паноҳи ту бод.
Замину замон некхоҳи ту бод.
Калиди дари фатҳ бодат ба даст,
Сари душманон зери пойи ту паст!

— Мо бандагон чӣ гӯем? Ақлу хиради шоҳаншоҳӣ борҳо аз фикру андешаи мо бартар аст. Аммо ки малик фармуд, ба андозаи донишу фаҳмамон чизе хоҳем гуфт.

Малик аз яке пурсид, ки «ту дар ин боб чӣ мегӯӣ ва чораи дафъи ин ҳодиса ба чӣ навъ мекунӣ?».

Он Зог ҷавоб дод:

— Эй малик, доноёне, ки пеш аз мо будаанд, ҳилаи ин навъ воқеаро ба мо чунин намудаанд: агар касе ба душмани қавӣ муқовамат карда натавонад, бояд мавлиду ватани худро тарк карда ба ҷои дигар равад. Зеро ҷанг кардан хатари бузургест, хусусан ки аз ҳасм як бор зарба хӯрда бошӣ.

Ҳазар кун зи пайкори камтар касе,
Ки аз қатра селоб дидам касе,
Мазан бо сипоҳе зи худ бештар,
Ки натвон зад ангушт бо нештар.

Малик рӯй ба дигаре овард ва гуфт:

— Ту чӣ андешидаӣ ва маслиҳати ин кор чӣ гуна дидаӣ?

Зоғи дуюм гуфт:

— Ман бо фикри ин вазир мувофиқ нестам. Зеро гурехтан ва манзил ҳолӣ гузоштан лоиқи аҳли хирад набошад. Ба ҳамлаи нахуст, ин хориҷро ба худ роҳ додан ва мавлиду масканро падруд кардан мӯҷиби беномусӣ ва сабаби беҳамиятист.

Нашояд шермардонро ба ҳар захме зи ҷо рафтаи.

Дурусттараш он ки тайёрии ҳарб намоем ва бо шавкати ҳар чӣ тамомтар рӯй ба ҷанг орем.

Агар барнаёрем тег аз наём,
Зи мардӣ зи мо барнаёранд ном.

Ба худ нангро раҳнамунӣ кунем,
Ки пеши забунон забунӣ кунем.
Агар ёр бошад ҷаҳонофарин,
Ба тег аз адӯ боз хоҳем кин.

Маслиҳат он аст, ки дидбонон бинишонем ва аз ҳар ҷониб, ки хавфи ҳуҷум аст, ҳудро нигоҳ дорем. Агар душман касде кунад, омодаву сохта пеш равем ва дар корзор мардвор пайдорӣ намоем.

Малик ба Зоғи дигар рӯй оварда гуфт:

— Рой ва тадбири ту чӣ мехоҳад?

Он Зоғ ҷавоб дод:

— Маро бо сухани дигарон кор нест. Маслиҳат он мебинам, ки ҷосусон бифириستم ва аз ҳоли душман хабардор шавем, ки вай ба сулҳ майл дорад ё не. Агар ба боҷу хироҷ аз мо хушнуд шаванд ва илтифоти моро ба ҳусни қабул истиқбол намоянд, мо низ ба сулҳ қарор дода, ба андозаи тоқату қадри имкон хироҷе ба гардан гирем ва аз офати ҷанг эмин гашта, дар диёри худ биёромем.

Ҳама то барояд ба тадбир кор,
Мадорои душман беҳ аз корзор.
Чу натвон адӯро ба қувват шикаст,
Ба неъмат бибояд дари фитна баст.
Нахоҳӣ, ки бошад зи хасмат газанд,
Ба таъвизи¹ эҳсон забонаш бубанд.

Малик вазири дигарро талабида гуфт:

— Ту ҳам ишорате фармой ва он чӣ ба хотир расад, бознамой!

Вазир гуфт:

— Ба ман видои ватан ва доғи ҳаҷру ранҷи гурбат кашидан беҳтар аз он аст, ки ба душмане, ки ҳамеша камтар аз мо бошад, итоату тавозӯӣ намоем. Агар мо ба қабули хироҷ розӣ шавем, ин ҳол душмани моро боз далертар мекунад ва онҳо ҳаргиз ба хироҷи андак розӣ нахоҳанд шуд. Илоҷи ягона сабру оҳиштагӣ аст ва агар зарурат бошад, бо ҷанг ҳам розӣ шудан мумкин аст, чунки кулфати ҷанг беҳтар аз маҳв шудани ному нанг аст.

Мурда ба зерӣ санг андар,
Беҳ ки зинда ба зерӣ нанг андар.

¹ Таъвиз — тўмор.

Малик вазири панҷумро, ки Коршинос ном дошт, пеш хонд ва гуфт:

— Ман ба ақли мушкилкушои ту эътимоди бисъёр ва ба рои оламорои ту боварии бешумор дорам. Ту дар ин боб чӣ рои мезанӣ ва аз ҷангу сулҳ ва ҷалои ватан кадомро ихтиёр мекуӣ?

Коршинос ҷавоб дод:

— Тадбири мо он аст, ки то чигунагии ҳоли бумонро маълум накунем, ҷанг ихтиёр накунем. Чунки онҳо дар ҷанги мо далеранд ва мо дар ҷанги онҳо забунем. Душманро заиф шумурдан сабаби ғурур гардад ва ҳар кӣ мағрур шуд, ба ҳалокат наздик бошад. Ман аз ин пеш аз ҳуҷуми онҳо меандешидам ва аз он чӣ метарсидам, ба ҷашми худ дидам. Онҳо ҳозир хоҳони ҷанги мо нестанд. Агар фаразан ҳаёли ҷанг дошта бошанд ҳам, моро муҳориба намудан салоҳ нест, чунки хирадмандтарин халқ он бошад, ки аз ҷанг бипарҳезад. Дар ҷанг нақди ҳаёт талаф мешавад ва онро иваз падида наояд.

Агар пилзӯрӣ, в-агар шерчанг,
Ба наздики ман сулҳ беҳтар зи ҷанг.

Малик гуфт:

— Агар ба ҷанг нафрат дошта бошӣ, пас чӣ меандешӣ?

Коршинос гуфт:

— Дар ин кор тааммуле бояд кард ва фарозу нишебӣ онро ба қадами тафаккур бояд паймуд.

Ба шамшере яке то сад тавои кушт,
Ба рои лашкареро бишканӣ пушт.

— Ман мехоҳам баъзе маслиҳатҳои худро дар ин маҷлис ва баъзеи онро пинҳонӣ танҳо ба ту бигӯям. Ман ба ҷанг ҳар қадар муқобил бошам, ба тавозӯӣ ва итоат ҳамон қадар муқобилам, инчунин ба қабули бочу хироч, ки ба он падарони мо тан наодоанд, гардан намениҳам.

Ҳасро гардан ниҳам, беътиборӣ оварад,
Мурдан авлотар, ки дар беътиборӣ зистан!

— Ман савоб намебинам, ки малик изҳори аҷз наояд, чунки ҳар кӣ ба забунӣ тан диҳад, дарҳои боло бар ӯ кушода гардад ва тариқи чораандешӣ бар вай баста шавад.

Ҳиммат баланд дору забунӣ макун, ки чарх
Ҳар ҷо забунтарест, бар ӯ чиратар шавад.

— Боқимондаи суҳанро дар хилват хоҳам гуфт.

Яке аз ҳозирони маҷлис гуфт:

— Эй Коршинос, фоидаи мушоварат он аст, ки ҳар кас аз арбоби хирад суҳане гӯяд, шояд, ки тири фикри яке ба нишони мурод бирасад. Ту ин суҳанро ба хилват ҳавола мекунӣ, чӣ фоидае дорад?

Коршинос гуфт:

— Ба ҳар машваратчӣ бовар набояд кард. Асрори мамлакат монанди корҳои муқаррарӣ нест, ки бо ҳар кас онро машварат кардан мумкин бошад. Гуфтаанд, ки фoš шудани асрори подшоҳ аз ҷониби арбоби машварат аст ё аз элчиён ва расулон аст. Ту чӣ медонӣ, ки дар ин ҷо ҷосусе ки ба суҳанҳои мо гӯш дорад, ҳозир нест ва ӯ ҳар чӣ шунавад, зуд ба ҳасм хабар расонад. Агар ба фарз ҷосусе ин ҷо набошад, ҳар як аз ҳозирон дӯстеву рафиқе дорад, ки ба воситаи онҳо ҳар сирре ба андак замоне ба гӯши дӯсту душман мерасад. Аз ин сабаб аст, ки дар пӯшидани асрор хеле эҳтиёткорӣ кардаанд.

Чӣ зебо гуфтааст он марди хушбӯр:
Ки гар сар боядат сирро ниғаҳ дор!

Бисбӯр воқеъ шудааст, ки мулку подшоҳӣ, балки ҳаёту зиндагонӣ ба воситаи кушодани сир аз даст додаанд. Чунончи, подшоҳи Кашмир ба сабаби он ки бо вазири худ сирри дилашро гуфт, дар андак замоне аз тахти подшоҳӣ маҳрум шуда худаш ҳам ҳалок гашт.

Пирӯз пурсид:

— чӣ гуна будааст он?

Ҳикоят

Коршинос гуфт:

— Овардаанд, ки дар шаҳри Кашмир подшоҳи пур-иктидоре ва адолатпешае буд.

Ҷаҳонро хилъати амн он чунон дод,
Ки тег аз нанги урьёи шуд озод.
Зи адлаш ҷони мазлумон сахаргоҳ
Фаромӯш карда тирандозии оҳ.

Ва ин подшоҳ маҳбубаи зебоманзаре дошт.

Ба дидан ҳумоюн, ба боло баланд.
Ба абрӯ камонкаш, ба гесӯ камаид.
Чу сарве, ки пайдо кунад дар чамаи
Зи гесу бунафша, зи ораз сумаи!

Малик ба он нозанин дилбастагӣ дошт ва мушоҳидаи ҷамолашро ҳосили зиндагӣ мешумурд. Аммо он зан аз камоли маккорӣ подшоҳро фиреб дода, бо ҷавоне аз мулозимони боргоҳ сару кор дошт ва ҳамеша бо ӯ ба чашму абрӯ суолу ҷавоб ва ба ишорату киноят гуфтушуниде мекард. Рӯзе подшоҳ бо маҳбубаи худ нишаста хурсандӣ мекард ва он ҷавон низ дар мулозимати онҳо ҳозир буд. Зан гофил аз он ки малик ба вай менигарад, ба ҷавон нигоҳ кард ва аз лаби ширин табассуми шакарине намуд.

Подшоҳ ногоҳ аз ин хабардор шуда дар ғазаб омад ва дил аз сӯхбати он зан бардошт. Аммо бо худ андеша кард, ки дар ин кор шитоб кардан аз тариқи хирад дур менамояд ва дар дафъи ин ду тан таъҷил намудан ба оқибатандешӣ рост намеояд.

Рӯзи дигар подшоҳ бар тахти давлат нишаст ва ба корҳои худ машғул шуд. Баъд аз фарогат аз муҳиммоти давлат бо вазире, ки мадори мамлакат бар ӯ буд, хилвате сохт ва ҳоли шабонаро бо ӯ гуфта, аз ӯ машварат хост. Вазир низ ба қатли онҳо ишорат намуд. Онҳо ба ҳамин қарор омаданду қавл доданд, ки аз ин кор ҷуз подшоҳу вазир каси дигар воқиф нашавад, то пардаи бадномӣ дарида нагардад.

Вазир аз наздики подшоҳ ба хона омад ва духтари худро бағоят андӯхгин ва парешонҳол ёфт. Сабаби он пурсид. Маълум шуд, ки духтар имрӯз дар ҳарами султон будааст ва хотуни подшоҳ ба ӯ ниҳоят беилтифотӣ намудааст ва дар байни ҳамсарону дугонаҳояш бо ӯ хори бисъёре намудааст. Вазир аз ин озурда гашта ба муурооти хотири ӯ гуфт:

Бариди! боди сабо дӯш огаҳӣ овард.
Ки рӯзи меҳнату ғам рӯ ба кӯтахӣ овард.

— Ғам махӯр, ки дар ин ду-се рӯз ҷароғи умраш мурда ва гули ҳаёташ пажмурда хоҳад шуд.

Духтар аз ҳақиқати кор пурсид. Вазир шаммае аз

¹ Барид — қосид.

он чи миёни вай ва малик гузашта буд, нақл намуд. Духтар аз ин башорат хушдил гашта аз пеши падар берун омад. Дар ҳамин вақт яке аз ходимони ҳарам ба узрхоҳӣ ва дилдорӣ ӯ омада буд. Акнун ба гап саркарда буд, ки духтари вазир гуфт:

— Зарар надорад, агар хотуни малик маро бе мӯчибе ранҷонда бошад, худаш ҳам ба қарибӣ ба сазову ҷазо хоҳад расид.

Ходим низ изҳори хурсандӣ намуда пурсид, ки «ин сухан аз кучо мегӯӣ? Кай бошад, ки аз ҷафову озори ӯ халосӣ рӯ намояд?!»

Духтари вазир гуфт:

— Агар қуввати пинҳон доштани роз туро бошад, ҳақиқати ин ҳол ба ту мегӯям.

Ходим савганд хӯрд. Духтар сурати воқеаро ба ӯ гуфта дод. Ходим зуд баргашта хотунро аз он ҳол огоҳӣ дод. Хотун ҷавонро ба хилват талабида, аз сирри кор хабардор кард. Ба иттифоқ ҷамъеро иғво намуданд ва то огоҳ шудани подшоҳ ба сари болини ӯ омада ӯро куштанд.

* * *

Ғоидан ин масал он аст, ки подшоҳон ҳарчанд бо вазирони худ машварат кунанд ҳам, аммо бояд касеро бар сирри дили худ хабардор насозанд.

Малик баъд аз шунидани ин суханон рӯй ба хилват ниҳод ва Коршиносро талабида оғози сухан кард. Аввал пурсид, ки сабаби адоват ва мӯчиби душманӣ миёни мову бум чӣ будааст?

Коршинос гуфт:

— Дар қадимулайём зоғе калимае гуфта буд ва бумон ба он ҷиҳат кина дар дил гирифта тарҳи хусумат афганданд ва то имрӯз он низоу ҷидол боқист.

Малик пурсид, ки чӣ гуна будааст он?

Ҳикоят

Коршинос гуфт:

— Овардаанд, ки ҷамоате аз мурғон фароҳам оманданд ва иттифоқ намуданд, ки «ба мо амир ва пешвое

лозим аст, ки дар омади кор ба вай мурочнат кунем». Пас ҳар як аз онҳо паррандаеро ба аморат таклиф мекард ва дигаре ин таклифро рад менамуд. Охир навбати Бум расида буд, ки ҷамъе муттафиқ шуданд, ки ӯро амир гардонанд ва зимоми ихтиёр ба кафи ӯ диҳанд. Чун дар ин мавзӯъ баҳс оғоз намуданд, дар радду қабули он миёни онҳо оташи фитна боло гирифт ва суҳан аз ҳадди эътидол ба хусумати ҷидол анҷомид. Баъзе ба ҳаводории Бум бархостанд ва гурӯҳи дигар раъи мухолиф барафроштанд. Алқисса, қарор доданд, ки онро ки дар он маҷлис набошад, ҳакам таъин кунанд ва ӯ ҳар чӣ гӯяд, ҳар ду тараф қабул фармоянд. Иттифокан дар ҳамин асно Зоғе аз дур падид омад ва чун ӯ ба онҳо пайваست, сурати ҳол ба вай гуфтанд ва аз вай дар ин хусус ишорате талабиданд.

Зоғ ҷавоб дод, ки «ин чӣ фикри фосид ва савдон муҳол аст?! Буми шумро бо мансаби аморату ҳукумат чӣ нисбат ва он зиштдидорро бо рутбаи иқтидор чӣ кор?!

Эй мағас, арсаи Семург на ҷавлонгаҳи туст,
Арзи худ мебарию захмати мо медорӣ.

— Бози баландпарвозро чӣ афтода ва товуси зебоҳайъатро чӣ шуда? Ҳумои ҳумоюнфол кучост ва уқоби бо фарру шукӯҳ чаро нопадост? Агар тамоми мурғони номдор ҳалок шаванд ва заифҳолону шикастаболон аз байн раванд ҳам, авлотар он аст, ки мурғон бе малик рӯзгор гузаронанд ва нанги итоати ин бумро ба худ роҳ надиханд! Вай гайр аз манзари зишт, ақли ноқис, тинати пурхашм ва сирати мутакаббуре низ дорад. Бо ин ҳама аз ҷамоли рӯзи оламафрӯз ва нури хуршеди ҷаҳоноро маҳрум аст. Аз ин андешаи носавоб даст кашед ва бинои кор бар ҳикмат ниҳед. Шумо бояд аввал дар байни худ амине таъин кунед, ки ба ақлу фаросати он боварии кулӣ бошад, то ҳар воқеае, ки ба сари шумо меояд, ба ақли маҳками худ аз шумо дур созад, монанди он Харгӯше, ки худро расули¹ моҳ сохт ва ба тадбири дуруст шарри азимро аз сари қавми худ дур андохт. Мурғон пурсиданд, ки чӣ гуна будааст он?

¹ Расул — фиристода, элчӣ.

Зоғ гуфт:

— Овардаанд, ки соле дар вилояти пилон аз ҷазираҳои Зеробод борон нашуд ва оташи хушксоли чашмаҳоро чун чашми сахтдилон бенам сохт. Пилон аз ранҷи ташнагӣ бетоқат шуда пеши малики худ бинолиданд. Малик фармон дод, ки барои об ба ҳар ҷонибе бишитобанд. Пилон атрофу навоҳии он вилоятро ба қадами талаб паймуда, ба сарчашмае пай бурданд, ки онро Чашмаи Моҳ мегуфтанд, ҷоҳи чуқуре буд ва оби бениҳояте дошт. Малики пилон бо тамоми ҳашаму лашкариён ба об хӯрдан сӯи он чашма рафт.

Дар наздикии он чашма чанд харгӯше ҷой гирифта буданд ва онҳо аз осеби пилон заҳмат медиданд. Ба як омадани пилон бисъёр аз онҳо молидаву кӯфта гаштанд. Рӯзи дигар ба иттифоқ пеши малики худ рафтанд ва гуфтанд:

— Подшоҳи одил паноҳи мазлумон ва дастгири дармондагон бошад ва ҳар тахтнишин аз баҳри дод додан аст, на барои шод зистан.

Аз он омадӣ бар сари ин сарир,
Ки афтодагонро шавӣ дастгир.

Доди мо бидеҳ ва инсофи мо аз пилон биситон, ки соат ба соат меоянд, чанд тан харгӯши заифе, ки нимкушта аз таҳи пой онҳо бадар мераванд, бори дигар ба зерӣ пой онҳо ҷон месупоранд.

Малик гуфт:

— Ин коре нест, ки сар-сарӣ дар он азма гирем. Бояд аз байни шумо ҳар касе, ки донотар аст, ҳозир шавад, маслиҳате бикунем.

Ҳар киро дониш аст бисъёре,
Накунад бе мушоварат коре.

Дар миён харгӯши тезҳуше буд, ки ўро Бехрӯз мегуфтанд. Мардум ба ақли расо ва ҳусни тадбири ў эътиқод доштанд. Чун дид, ки малик дар ин кор дилбастагӣ дорад, пеш омада гуфт:

Шоҳо, гамаи раияти бечора мехӯрӣ,
Ин аст расму қондаи додгустарӣ!

Аз ҳоли бекасон назари лутф вомадор,
К-аз тоҷу тахту давлату иқбол бар х(в)арӣ!¹

Агар малик маслиҳат бинад, маро ба сифати элчӣ назди пилон фириштад ва аминеро номзад карда бо ман ҳамроҳ созад, то он чӣ кунаму гӯям, бинад ва шунавад.

Малик гуфт:

— Мо дар ростии ту шубҳае надорем, ба вақти муборақ бояд рафт ва он чи маслиҳати вақт ва муносиби ҳол донӣ, ба ҷо овар.

Беҳрӯз шартӣ хидмат ба ҷо оварда аз боргоҳи малик берун омад ва сабр кард, то шаб даромад. Ба он ҳангом, ки моҳ баромада ва рӯи замин ба ҷамоли ҷаҳонорон он шамъ равшан шуд, Беҳрӯз рӯй ба ҷазираи пилон ниҳод ва ба манзили онҳо расида андеша кард: дар наздикӣ бо он ситамгорон маро бими ҷон ва хатарӣ ҳалок ҳаст; онҳо аз ғояти гуруру такаббур парвон фақирон ва шикастагон надоранд, агар ҳазор дармонда ба зерӣ пои онҳо бесар гардад, ғуборе ба чехраи ситамгории онҳо нахоҳад нишаст.

Туро зи ҳоли парешонӣ мо чӣ ғам дорад,
Агар чароғ бимирад, сабо чӣ ғам дорад?

— Маслиҳат он аст, ки боло равам ва арзи элчигии худро аз дур гузорам.

Пас ба баландӣ баромада, подшоҳи пилонро аз дур овоз дод ва гуфт:

— Ман фиристодаи Моҳам ва сафир ҳар чӣ гӯяд, айбе надорад, сухани ӯ ҳарчанд дурушту нотарошида бошад ҳам, гӯш кардан лозим аст. Ман ҳар чӣ Моҳ фармудааст, мегӯям. Ту медонӣ, ки Моҳи ҷаҳонпаймой мири бозори шаб аст ва ноиби шаҳриёри рӯз. Агар касе бар хилофи ӯ андешад ва пайгоми ӯ ба гӯши ҳуш на шунавад, теша бар пои худ задааст ва худро ба дасти худ ҳалок намудааст.

Малики пилон аз ин суханҳо аз ҷояш ҷунбид ва пурсид, ки «мазмуни суханони фармудаи Моҳ чист?»

Беҳрӯз гуфт:

— Моҳ мегӯяд, ки ҳар кӣ худро ба қуввати шавкат аз ғанфои зиёда бинад ва ба зӯру тавоноӣ мағрур гар-

¹ Бар х(в)арӣ — мева хӯрӣ, самараашро бинӣ.

даду хоҳад, ки зердастонро ба ҷабру ситам поймол созад, ӯ албатта ба вартаи ҳалоқат дучор хоҳад шуд.

Тухми такаббур мафишон синаро,
Ҷой мадеҳ дар дили худ кинаро.
Чанд ниҳӣ бар фараси¹ ҷабр зин,
Тез марав, к-ин бинамонад чунин!
Ногаҳат ин об зи сар бигзарад,
Новаки чархат зи сипар бигзарад.
Оқибат ин кор дигаргун шавад,
Кори ту аз дасти ту берун шавад.

Ту ба ин гурур, ки худро аз дигар ҳайвонҳо зиёдтар мешумурӣ, қасди чашмаи ман кардаӣ ва лашкарро ба он мавзӯъ бурдаӣ. Магар ту надонистаӣ, ки агар уқоби тезпар аз болои чашмаи ман бипарад, пару боли ӯ сӯхта гардад ва ситораи осмонӣ бо чашми бад ба вай нигоҳ кунад, синони тез ба чашми ӯ халида гардад. Аммо ҳоло ман аз рӯи карам ба воситаи ин элчӣ туро танбеҳ медиҳам. Агар паи кори худ нишаста аз ин навъ ҷуръат даст кашӣ, чӣ хуш, вагарна худам омада ба зори зорат бикушам. Агар дар ин пайғом шубҳа дошта бошӣ, ҳамин соат биё, ки ман дар чашма ҳозирам, то ба чашми худ бинӣ ва минбаъд дар атрофи ин чашма нанишинӣ.

Малики пилон аз ин ҳадис дар ҳайрат афтод ва ба сӯи чашма рафта сурати Моҳро дар об бидид. Беҳрӯз ба ӯ гуфт:

— Эй малик, қадре об гир ва рӯйро шуста, саҷда ба ҷо ор, шояд, ки Моҳ раҳм карда, аз ту розӣ гардад.

Пил хартум дароз кард. Аз зарби хартумаш дар об ҷунбише падид омад ва ба назари пил чунон намуд, ки Моҳ мечунбад. Овоз дод, ки «Эй расули Моҳ, оё моҳ аз он ки хартумамро ба об расонидам, аз ҷояш нороҳат шуд?»

Беҳрӯз гуфт:

— Оре, зудтар саҷда кун, то қарор гирад!

Пил саҷда ба ҷо оварда фармонбардорӣ намуд ва қабул кард, ки аз ин пас ин ҷо наояд ва пилонро ба наздикии он чашма наорад.

Беҳрӯз ин хабар ба шоҳ бурд ва харгӯшон эмин шуданд. Ба воситаи ин ҳила чунон балое аз сари онҳо дур шуд.

¹ Фарас — асп.

Ин масал барои он овардам, ки ба шумо ҳам зираке лозим аст, ки ҳар муҳимро ҳал карда, дар дафъи душман саъй карда тавонад. Агар дар ин вақт оқили зираку машваратчӣ байни шумо мебуд, кай мегузошт, ки рақами шоҳӣ ба номи бум кашида шавад? Охир, бо вучуди он ки вай чандин хислати нописандида дорад, макру фиреб низ дар табъи вай сиришта гаштааст. Ҳол он ки барои подшоҳон зиёда аз макру фиреб ва бадқавлию бевафой айб нест.

Ҳар кӣ бегона шуд зи меҳру вафо,
Дар дилаш бўи ошноӣ нест,
Синаеро, ки тира гашт зи ғадр,
Андар ӯ ҳеҷ рӯшноӣ нест.
Бевафой макун, ки мардумро
Ҳеҷ айбе чу бевафой нест.

Подшоҳ бояд ки вафодор бошад, на ҷафокор. Бечорагоне, ки ба ҷаври подшоҳи ғаддор мубтало гарданд, ба онҳо ҳамон расад, ки аз Гурбаи рӯзадор ба Кабку Тайху¹ расида буд.

Мурғон пурсиданд, ки чӣ гуна будааст он?

Ҳикоят

Зоғ гуфт:

— Ман дар домани фалон кӯҳ бар дарахте ошъёна доштам ва дар ҳамсоягии ман Кабке буд. Мо ба ҳукми ҳамсоягӣ ба ҳамдигар муҳаббате доштем ва дар вақтҳои фароғат байни мо гуфтушуниде низ ба миён меомад. Аммо Кабк ногоҳ ғоиб шуд ва замони ғайбати ӯ дароз кашид, гумон бурдам, ки вай ҳалок шуд.

Пас аз муддате Тайхуе биомад ва дар маскани вай қарор гирифт. Ман, ки аз ҳоли Кабк ба яқин хабаре надоштам, ба омадани вай моневъ нашудаму гуфтам:

Яке чун равад, дигар ояд ба ҷой!

Аз ин чанде гузашт ва Кабк боз омада дигареро ба хонаи худ дид. Оғози муҳосимат намуда гуфт: «Ҷои

¹ Тайху — як навъ кабки даштӣ.

ман холи кун». Тайху гуфт: «Ҳозир хона дар дасти ман аст, агар ба ин ҷо ҳаққе дошта бошӣ, дар исботи он бояд кӯшид».

Алқисса, миёни онҳо низое пайваст ва ҳар соат оташи фитна афрӯхтатар мешуд. Ман ҳарчанд дар роҳи сулҳ ҳилаҳо меангехтам, ба ҷое нарасид. Қарор доданд, ки ба ҳокими одиле мурочиат намоянд, ки сухани ҳарду ҷониб гӯш кунад ва аз рӯи инсоф ҳукм фармуда даъвои онҳоро ба қатъ расонад. Кабк гуфт:

— Дар ин наздикӣ Гурбаи зоҳид ва рӯзадоре ҳаст, ки шабу рӯзро ба тоату ибодат мегузаронад. Ба ҷонварон азобе расонидан ва хуни онҳоро рехтан аз равиши ӯ дур аст. Қозие аз ӯ одилтар нест, назди ӯ бояд рафт, то ҳукми кори мо кунад.

Ҳар ду розӣ шуда, рӯй ба хонаи қозӣ ниҳоданд. Ман аз пай онҳо равон гашта хостам, ки Гурбаи рӯздорро наззора кунам ва инсофи ӯро байни ду рақиб мушоҳида намоям.

Чашми Гурба, ки ба онҳо афтод, бар пой рост истода, рӯй ба меҳроб овард ва ба намоз шурӯъ карду намозро ҳар ҷӣ дарозтар меҳонд.

Калиди дари дӯзах аст он намоз,
Ки дар чашми мардум гузорӣ дароз.
Чу дар хуфья¹ бад бошиву хоксор,
Чӣ суд обу номус бар рӯи кор?!

Кабк ва Тайху таваккуф намуданд, то Гурба аз намоз фориг шуд. Ба ӯ салом карданду илтимос намуданд, ки дар миёнашон ҳоким бошад. Гурба баъд аз хоҳишу илтимоси бисъёр охир фармуд, ки «сурати ҳол боз бигӯед!». Кабку Тайху сурати даъвии худ ба арз расониданд. Гурба гуфт:

— Эй ҷавон, пирӣ ба ман асари тамои кардааст ва дар ҳавоси² зоҳири ман халали кулӣ падид омадааст.

Оҳ, ки айёми ҷавонӣ гузашт,
Умр бад-он гуна ки донӣ, гузашт!
Доия³ кам гашту надомат фузун.
Рафт зи сар боди руунат⁴ бурун.

¹ Хуфья — пинҳонӣ.

² Ҳавос — ҳиссиёт, аъзон ҳис.

³ Доия — майлу хоҳиш.

⁴ Руунат — аҳмақӣ.

— Наздиктар оед ва сухан баландтар гӯед, даъвои худатонро аз нав баён кунед, то ман дурусттар шунда, ба ростӣ ҳукм карда тавонам. Пеш аз ҳукм карданам шуморо ба насихати дӯстона навозиш намоям.

Гар имрӯз гуфтори ман нашнавед,
Мабодо, ки фардо пушаймон шавед.

Ман он чи шарти насихат бувад, ба ҷо орам. Агар қабул кунӣ, в-ар на — ту медонӣ!

— Савоб он аст, ки ҳар ду роҳи ҳақ талабида, аз роҳи ростӣ берун наравед ва ба молу матои дунё мағ-
рур нагардед.

Кабк гуфт:

— Эй ҳокими одил, агар мардумон роҳи ҳақро ҳамагӣ медонистанд, ба муҳокимаи ҳокимон эҳтиёҷ набуд ва расми мурофиаю мудофиаю савганду танбеҳ аз дафтари айём бардошта мешуд. Худоро шукр, ки оинаи мусаффои дили туро зангори ғараз тира нагардонидааст. Аз ин сабаб он чӣ ҳақ бошад, ба назари мо дарор.

Ҳар кӣ гардан кашад аз ҳукми ту, сар бардораши!

Гурба гуфт:

— Некӯ сухане гуфтӣ. Ҳақиқат он аст, ки ҳар яки шумо ниҳоли ғаразро аз замини дил барканед. Ба шумо мегӯям, ки кирдори некро захираи охират созад.

Вай аз ин хел дамдамаву афсун ба онҳо бисъёр гуфт, то онҳо бо вай улфат гирифтанд ва эмину бепарво пештар омаданд. Гурба ба як ҳамла ҳардуро бигрифт ва аз гӯшти лазизи онҳо баҳрае комил бурд.

* * *

Ин масал барои он овардам, ки бар ғаддори бадсират эътимод кардан нашояд ва кори буми ғадрпешаи нифоқандеша ҳамин мизоч дорад. Он чизе ки ман аз сиришти бади ӯ гуфтам, қатраест аз даръеи бекарон ва зарраест нисбат ба сипеҳри гардон.

Гар сад ҳазор қарн кунам васф бе шаке
Аз сад ҳазор гуфта наояд, магар яке!

Мурғон баъд аз шунидани ин суханон ба як бор аз

он кор ибo намуда, аз азми итоати Бум баргаштанд ва он хоксори парешонрузгор дар гӯшаи бадбахтӣ ҳайрону мутаассиф монд. Пас ба Зоғ гуфт:

— Эй сиёҳруи бешарм, пардаи ҳаё аз пеш бардошта, ин ҳама хорӣ ба ман раво доштӣ ва маро озурда сохта, нисбат ба ман чунон ваҳшати мурғонро барангехтӣ, ки онро ба сад ҳазор қарн ҳам дур кардан мумкин нест. Бидон, ки агар ба шамшер қароҳате афтад, он илоҷпазир аст, аммо қароҳати сухан ҳаргиз муолиҷапазир набошад.

Қароҳате, ки зи теғи забон расад ба диле,
Ба ҳеҷ марҳами роҳат наку нахоҳад шуд,
Миёнаи туву он, к-аз забон задӣ захмаш,
Ба ғайри сӯхбати сангу сабӯ нахоҳад шуд.

— Заҳр агарчи кушандааст, зарари ӯро ба таръёк аз бадан берун бурдан мумкин аст, аммо заҳри кина ба ҳеҷ таръёке аз дил берун наравад. Баъд аз ин миёни ҷамоати мо ва қавми ту дарахти адовате кошта шуд, ки беҳи ӯ ба қарри замин ва шоҳи ӯ ба авҷи фалак расидааст.

Бум ин гапро гуфта озурдаҳол ва шикастабол бирафт. Зоғ аз гуфтаи худ пушаймон шуда дар андешаи дуру дароз афтод ва бо худ мегуфт: «Аҷаб коре надониста пеш гирифтам ва барои қавми худ душманони ҷафочӯй пайдо кардам. Маро бо насихати мурғон чӣ кор буд.

Суханро саҳт носанҷида гуфтам,
Дури носуфтани буд ин ки суфтам».

Алқисса, Зоғ каме битапиду ба худ аз ин навъ итобҳо карда парида рафт.

Ин буд оғози адоват миёни мо ва Бумон.

Малик гуфт:

— Эй Коршинос, суханони ту шунидам ва дар он фондаи бисёр дидам. Бо хирадмандон мусоҳиб шудан ва суханҳои онҳоро пешвои қору ҳоли худ сохтан нишонан саодату иқбол ва расидан ба мартабаи камол аст.

Сӯхбати некон бувад монанди мушк,
К-аз насимаш мағзи ҷон ёбад асар.
Феъланон бошад донишро далел,
Қавланон бошад ба ҳикмат роҳбар.

— Наздиктар оед ва сухан баландтар гӯед, даъвои худатонро аз нав баён кунед, то ман дурусттар шунда, ба ростӣ ҳукм карда тавонам. Пеш аз ҳукм карданам шуморо ба насихати дӯстона навозиш намоям.

Гар имрӯз гуфтори ман нашнавед,
Мабодо, ки фардо пушаймон шавед.

Ман он чи шарти насихат бувад, ба ҷо орам. Агар қабул кунӣ, в-ар на — ту медонӣ!

— Савоб он аст, ки ҳар ду роҳи ҳақ талабида, аз роҳи ростӣ берун наравед ва ба молу матои дунё мағрур нагардед.

Кабк гуфт:

— Эй ҳокими одил, агар мардумон роҳи ҳақро ҳамагӣ медонистанд, ба муҳокимаи ҳокимон эҳтиёҷ набуд ва расми мурофиаю мудофиаю савганду танбеҳ аз дафтари айём бардошта мешуд. Худоро шукр, ки оинаи мусаффои дили туро зангори ғараз тира нагардонидааст. Аз ин сабаб он чӣ ҳақ бошад, ба назари мо дарор.

Ҳар кӣ гардан кашад аз ҳукми ту, сар бардораш!

Гурба гуфт:

— Некӯ сухане гуфтӣ. Ҳақиқат он аст, ки ҳар яки шумо ниҳоли ғаразро аз замини дил барканед. Ба шумо мегӯям, ки кирдори некро захираи охират созад.

Вай аз ин хел дамдамаву афсун ба онҳо бисъёр гуфт, то онҳо бо вай улфат гирифтанд ва эмину бепарво пештар омаданд. Гурба ба як ҳамла ҳардуро бигрифт ва аз гӯшти лазизи онҳо баҳрае комил бурд.

* * *

Ин масал барои он овардам, ки бар ғаддори бадсират эътимод кардан нашояд ва кори буми ғадрпешаи нифоқандеша ҳамин мизоч дорад. Он чизе ки ман аз сиришти бади ӯ гуфтам, қатраест аз даръеи бекарон ва зарраест нисбат ба сипехри гардон.

Гар сад ҳазор қарн кунам васф бе шаке
Аз сад ҳазор гуфта наояд, магар яке!

Мурғон баъд аз шунидани ин суханон ба як бор аз

он кор ибo намуда, аз азми итоати Бум баргаштанд ва он хоксори парешонрӯзгор дар гӯшай бадбахтӣ ҳайро-ну мутаассиф монд. Пас ба Зоғ гуфт:

— Эй сиёҳрӯи бешарм, пардаи ҳаё аз пеш бардошта, ин ҳама хорӣ ба ман раво доштӣ ва маро озурда сохта, нисбат ба ман чунон ваҳшати мургонро барангехтӣ, ки онро ба сад ҳазор қари ҳам дур кардан мумкин нест. Бидон, ки агар ба шамшер қароҳате афтад, он илоҷпазир аст, аммо қароҳати суҳан ҳаргиз муолиҷапазир набошад.

Қароҳате, ки зи теғи забон расад ба диле,
Ба ҳеҷ марҳами роҳат наку нахоҳад шуд,
Миёнаи туву он, к-аз забон задӣ захмаш,
Ба ғайри сӯҳбати сангу сабу нахоҳад шуд.

— Заҳр агарчи кушандааст, зарари ӯро ба таръёк аз бадан берун бурдан мумкин аст, аммо заҳри кина ба ҳеҷ таръёке аз дил берун наравад. Баъд аз ин миёниҷамоати мо ва қавми ту дарахти адовате кошта шуд, ки беҳи ӯ ба қарри замин ва шоҳи ӯ ба авҷи фалак расидааст.

Бум ин гапро гуфта озурдаҳол ва шикастабол бирафт. Зоғ аз гуфтаи худ пушаймон шуда дар андешаи дуру дароз афтод ва бо худ мегуфт: «Аҷаб коре надониста пеш гирифтам ва барои қавми худ душманони ҷафочӯй пайдо кардам. Маро бо насихати мургон чӣ кор буд.

Суҳанро саҳт носанҷида гуфтам,
Дури носуфтани буд ин ки суфтам».

Алқисса, Зоғ каме битапиду ба худ аз ин навъ итобҳо карда парида рафт.

Ин буд оғози адоват миёни мо ва Бумон.

Малик гуфт:

— Эй Коршинос, суҳанони ту шунидам ва дар он фоидаи бисёр дидам. Бо хирадмандон мусоҳиб шудан ва суҳанҳои онҳоро пешвои қору ҳоли худ сохтан нишонан саодату иқбол ва расидан ба мартабаи камол аст.

Сӯҳбати некон бувад монанди мушк,
К-аз насимаш мағзи ҷон ёбад асар.
Феъланон бошад донишро далел,
Қавланон бошад ба ҳикмат роҳбар.

— Наздиктар оед ва сухан баландтар гӯед, даъвои худатонро аз нав баён кунед, то ман дурусттар шунида, ба ростӣ ҳукм карда тавонам. Пеш аз ҳукм карданам шуморо ба насихати дӯстона навозиш намоям.

Гар имрӯз гуфтори ман нашнавед,
Мабодо, ки фардо пушаймон шавед.

Ман он чи шарти насихат бувад, ба ҷо орам. Агар қабул кунӣ, в-ар на — ту медонӣ!

— Савоб он аст, ки ҳар ду роҳи ҳақ талабида, аз роҳи ростӣ берун наравед ва ба молу матои дунё мағ-
рур нагардед.

Кабк гуфт:

— Эй ҳокими одил, агар мардумон роҳи ҳақро ҳамагӣ медонистанд, ба муҳокимаи ҳокимон эҳтиёҷ набуд ва расми мурофиаю мудофиаю савганду танбеҳ аз дафтари айём бардошта мешуд. Худоро шукр, ки оинаи мусаффои дили туро зангори ғараз тира нагардонидааст. Аз ин сабаб он чӣ ҳақ бошад, ба назари мо дарор.

Ҳар кӣ гардан кашад аз ҳукми ту, сар бардораш!

Гурба гуфт:

— Некӯ сухане гуфтӣ. Ҳақиқат он аст, ки ҳар яки шумо ниҳоли ғаразро аз замини дил барканед. Ба шумо мегӯям, ки кирдори некро захираи охират созад.

Вай аз ин хел дамдамаву афсун ба онҳо бисъёр гуфт, то онҳо бо вай улфат гирифтанд ва эмину бепарво пештар омаданд. Гурба ба як ҳамла ҳардуро бигрифт ва аз гӯшти лазизи онҳо баҳрае комил бурд.

* * *

Ин масал барои он овардам, ки бар ғаддори бадсират эътимод кардан нашояд ва кори буми ғадрпешаи нифоқандеша ҳамин мизоч дорад. Он чизе ки ман аз сиришти бади ӯ гуфтам, қатраест аз даръеи бекарон ва зарраест нисбат ба сипеҳри гардон.

Гар сад ҳазор қарн кунам васф бе шаке
Аз сад ҳазор гуфта наояд, магар яке!

Мурғон баъд аз шунидани ин суханон ба як бор аз

он кор ибo намуда, аз азми итоати Бум баргаштанд ва он хоксори парешонрӯзгор дар гӯшаи бадбахтӣ ҳайрону мутаассиф монд. Пас ба Зоғ гуфт:

— Эй сиёхруи бешарм, пардаи ҳаё аз пеш бардошта, ин ҳама хорӣ ба ман раво доштӣ ва маро озурда сохта, нисбат ба ман чунон ваҳшати мургонро барангехтӣ, ки онро ба сад ҳазор қарн ҳам дур кардан мумкин нест. Бидон, ки агар ба шамшер қароҳате афтад, он илочпазир аст, аммо қароҳати суҳан ҳаргиз муолиҷапазир набошад.

Қароҳате, ки зи теги забон расад ба диле,
Ба ҳеҷ марҳами роҳат наку нахоҳад шуд,
Миёнаи туву он, к-аз забон задӣ захмаш,
Ба гайри сӯҳбати сангу сабӯ нахоҳад шуд.

— Заҳр агарчи кушандааст, зарари ӯро ба таръёк аз бадан берун бурдан мумкин аст, аммо заҳри кина ба ҳеҷ таръёке аз дил берун наравад. Баъд аз ин миёниҷамоати мо ва қавми ту дарахти адовате кошта шуд, ки беҳи ӯ ба қарри замин ва шоҳи ӯ ба авҷи фалак расидааст.

Бум ин гапро гуфта озурдаҳол ва шикастабол бирафт. Зоғ аз гуфтаи худ пушаймон шуда дар андешаи дуру дароз афтод ва бо худ мегуфт: «Аҷаб коре надониста пеш гирифтам ва барои қавми худ душманони ҷафочӯй пайдо кардам. Маро бо насихати мургон чӣ кор буд.

Суҳанро саҳт носанҷида гуфтам,
Дури носуфтани буд ин ки суфтам».

Алқисса, Зоғ каме битапиду ба худ аз ин навъ итобҳо карда парида рафт.

Ин буд оғози адоват миёни мо ва Бумон.

Малик гуфт:

— Эй Коршинос, суҳанони ту шунидам ва дар он фондаи бисъёр дидам. Бо хирадмандон мусоҳиб шудан ва суҳанҳои онҳоро пешвои қору ҳоли худ сохтан нишонаи саодату иқбол ва расидан ба мартабаи камол аст.

Сӯҳбати некон бувад монанди мушк,
К-аз насимаш мағзи ҷон ёбад асар.
Феъланон бошад донишро далел,
Қавланон бошад ба ҳикмат роҳбар.

— Акнун бигӯй, ки чораи лашкариёни маро, ки дар оташи зулми бумон парвонавор месӯзанд, чӣ андешидай ва дар ҳаққи фуқарову сипоҳиёни ман чӣ фикр кардаӣ?

Тадбири ту он ҷо, ки муҳим пардозад,
Сад кори фурубаства ба як дам созад.

Коршинос забони сипос кушод ва гуфт:

— Он чи вазирон гуфтанд, писандидаи ман нест ва умедворам, ки ба воситаи ҳилае мо ҳалос ёфта метавонем. Чунончи, шӯрапуштони вилояти Гургон гӯсфандеро аз дасти зоҳиде ба ҳила берун оварданд.

Малик пурсид, ки чӣ гуна будааст он?

Ҳикоят

Коршинос гуфт:

— Овардаанд, ки Зоҳиде аз баҳри қурбон гӯсфанде харид ва ресмоне дар гардани ӯ карда, ба ҷониби хонақоҳи худ мекашид. Дар роҳ тоифаи шӯрапуштон гӯсфандро дида, чашми тамаъ бикшоданд ва камари макру фиреб баста, дар роҳи Зоҳид истоданд. Яке аз онҳо ба пеши Зоҳид даромад ва гуфт: «Эй шайх, ин сагро аз кучо меорӣ?». Дигаре ба ӯ наздик шуду гуфт: «Ин сагро кучо мебарӣ?». Саюмӣ аз рӯ ба рӯяш баромаду гуфт: «Эй шайх, магар азимати шикор дорӣ, ки саг ба даст гирифтаӣ?». Ёри дигар аз ақиб бирасид ва гуфт: «Эй шайх, ин сагро чанд харидӣ?».

Ҳамин тариқа як-як аз атроф баромада, ҳамагӣ ба шайх танҳо ҳамин гапро мегуфтанд. Яке мегуфт: «Ин саги ҷӯпонон аст». Дигаре мегуфт: «Ин саги посбонон аст». Яке дигар таъна мезад, ки «Чунин марди порсо чаро дасту ҷома ба ин саг олуда месозад?». Ҳар як аз маккорон ҳамин гуна афсун мехонданд ва ба ҳамин тарз ҳарфе меронданд.

Чашмаш ба ишва раҳ заду лаб хонда афсуни дигар,
Дил мебаранд аз ошиқон ҳар як ба қонуни дигар.

Аз бисёрӣи ин суҳанҳо дар дили Зоҳид шакке пайдо шуд ва гуфт: «Мабодо ки фурушандаи ин ҷонвар ҷодугар буда ва ба чашмбандӣ сагро дар назари ман

гӯсфанд намудааст. Беҳтар он аст, ки даст аз ин саг бардорам ва аз паи фурушанда рафта, пули додаамро бозситонам*.

Зоҳиди бечора аз ғояти соддагӣ гӯсфандро монду аз паси фурушанда равон шуд. Шӯрапуштон гӯсфандро бурда кушта хӯрданд.

* * *

Ин масал барои он овардам, ки мо низ аз роҳи ҳила бояд равем ва бо ин ба онҳо даст ёбем.

Чун ба қувват ҳарифи ҳасм най,
Ҳилаву макрро зи даст мадеҳ,
Ки ба ҳилат камони қувватро,
Метавонӣ, ки бигсалонӣ зеҳ¹.

Малик Пирӯз гуфт:

— Пас ҳар чӣ дорӣ, бигӯй.

Коршинос гуфт:

— Ман худро фидои ин кор мекунам. Барои манфиати ҷамъе агар як кас худро ҳалок созад, ҷоиз бошад. Роҳи дуруст он аст, ки малик дар пеши ҷамъият ба ман ҳашм гирад ва бифармояд, то пару боли ман бикананд ва хунолудаву захмзада дар зери ҳамин дарахт, ки ошъёнаи мо болои он аст, партофта, худ ба сӯи дигар парвоз карда равад ва омадани маро мунтазир бошад. Ман доми ҳила дар роҳи бумон монда, аз аҳволи онҳо хабардор шуда меоям ва пас шуморо низ воқиф хоҳам кард.

Пас малик Пирӯз аз хилват ҳашмолуд берун омад. Тамоми лашкар, саркардагон ва аъён мунтазири ӯ буданд, ки дар хилват чӣ маслиҳат шуд. Аммо маликро ҳашмгин дида, сарҳо дар пеш афганда, ба андеша фуру рафтанд. Баъд бо фармоиши малик пару думи Коршиносро барканданд ва сару пояшро ба хун ранг карда, дар зери дарахт андохтанд. Худи малик бо лашкару ҳашам ба мавзее, ки муайян ва муқаррар шуда буд, азимат намуд.

То ин корҳо сохта шуд, ки офтоб гуруб карду шаб

¹ Зеҳ — ресмоне, ки ба камон мекашанд.

даромад. Шабоҳанг — малики бумон бо вазирон маслиҳат мекард ва мегуфт: «Мо ки акнун аз маъвои зоғон иттилоъ ёфтем ва дишаб аксари онҳоро дилхаставу болшикаста сохтем, агар имшаб дигар бора ба онҳо шабехун занем, ҳаёти онҳо ба шоми мамот мубаддал мешавад».

Шаб, ки ториктар шуд, бумон ба маъвои зоғон равон шуданд.

Гурӯҳе размҷӯю фитнаангез,
Ҳама пуркиनावу бебоку хунрез.
Ба кинхоҳӣ миёбро танг баста,
Вале чун сангро дар чанг баста.

Чун лашкари бум ба маъвои зоғон расиданд, на аз онҳо асаре пайдо буд ва на хабаре ҳувайдо. Бумон музтариб шуда ба ҳар тараф мегаштанд. Коршинос дар зери дарахт ба худ мепечид ва нарма-нарма менолид. Буме овози ӯро шунида ба малик хабар расонид. Шабоҳанг бо чанд тан бум, ки муқарраби боргоҳ ва маҳрами асрори шоҳ буданд, ба сари вай омад, пурсид, ки «ту кистӣ ва ҳол чист?». Коршинос номи худу падар гуфт ва аз мансаби вазорати худ суҳан кард.

Шабоҳанг гуфт:

— Донистам, хабари ту бисёр шунидаам. Акнун гӯй, ки зоғон куҷоанд?

Коршинос ҷавоб дод:

— Ҳоли ман бар он гувоҳ аст, ки ман аз сирру асрори онҳо хабардор нестам.

Шабоҳанг пурсид:

— Ту вазири малики зоғон ва соҳибсару машваратчии ӯ будӣ. Ба чӣ хиёнат туро ба ин хорӣ гузоштанд ва гирифтори азобу шиканча карданд?

Коршинос гуфт:

— Малик дар ҳаққи ман бадгумон шуд ва ба таҳрики ҳасудон маро ба ин аҳвол афганд. Хидматҳои қадим ва ҳақгузориҳои собиқ ҳама якбора фаромӯш шуданд.

Бе музд буду миннат ҳар хидмате ки кардам,
Ёраб мабод касро маҳдуми¹ беиноят.

¹ Маҳдум — касе, ки ба ӯ хизмат мекунанд, монанди амир, подшоҳ, ҳоким ва ғайра.

Шабохонг пурсид:

— Мӯчиби бадгумонӣ чӣ буд?

Коршинос гуфт:

— Малик Пирӯз баъд аз шабохуни шумо вазиронро даъват намуд ва аз ҳар як дар ин ҳодиса тадбире пурсид. Вақте ки навбат ба ман расид, фармуд, ки «чо-роаи ин воқеа намоӣ ва дар дафъи лашкари бум ҳилае пеш ор». Ман гуфтам, ки «мо бо лашкари бум муқовимат карда наметавонем, қуввату шавкати онҳо аз шу-сӯху савлати мо бештар аст. Ғайр аз ин подшоҳи онҳо роҳиби иқбол ва давлат аст. Бо худованди бахти рӯзаф-рун лофи ситеза задан нишонан бадбахтист.

Ситезандагӣ бо худованди бахт
Ситезандаро сар барад чун дарахт,
Ғавазие, ки дар шаҳри шерон шавад,
Ба марги худаш хонавайрон шавад.

Бехтар он аст, ки элчие фиристем ва агар аз мо бо-ро хироҷ хоҳанд, қабул карда миннатдор шавем.

Чу сар боядат сар матоб аз хироҷ,
В-агарна на сар бо ту монад, на тоҷ!

Малики мо дар ғазаб шуда гуфт: «Ин чӣ сухан аст, ки мегӯӣ? Маро аз ҷанги лашкари бумон метарсонӣ?»

Агар душман аз тег дорад ситез,
Маро ҳам забони синон ҳаст тез,
Чу ман орзуи набард оварам,
Дили душман ба дард оварам.

Ман бори дигар забони насихат кушодам ва аз рӯи аводорию ҳақгузорӣ панд додам гуфтам: «Эй Ма-лик, аз роҳи дуруст берун марав ва бе тааммулу анде-ша ба коре шурӯъ накун».

Зоғон аз насихати ман хашмнок шуда маро мутта-ам карданд, ки «ту ба тарафи бумон майл дорӣ ва ба-ро муқобилӣ». Малик ба қавли душманон гӯш карда, насихати маро қабул накард ва маро ба ҳамин ҳоле, ки бебинед, азобу шиканҷаҳои саҳт фармуд. Ман аз ҳаёли онҳо пай бурдам, ки ба ҷанг омодагӣ мебинанд ва дар-ро би дафъи шумо ҳилаҳо месозанд.

Малики бумон чун сухани Коршинос шунид, яке аз вазиронро пурсид, ки «ин зоғро чӣ кор кунем?».

Он вазир гуфт:

— Дар кори ӯ ҳеҷ андеша ҳоҷат нест. Ҳар чи зудтар заминро аз ин хабиси мурдор пок кардан лозим аст. Ман дар зимни ин ахгари нимфасурда оташе мебинам, ки хомӯш кардани шӯълаи он амри муҳол аст. Зинҳор малик ба суханҳои ӯ илтифот нанамояд ва афсуни ҷонгудоzi ӯро дар гӯш ҷой надихад.

Коршинос шаммае аз ин суханон шунида ба дарди дил бинолид:

Маро худ дили дардманд асту реш,
Ту низам мазан бар сари реш неш!

Ин сухан дар дили малики бумон асар карду рӯй аз он вазир гардонд ва аз дигаре пурсид:

— Ту чӣ мегӯӣ?

Он вазир гуфт:

— Ман дар куштани ӯ ишорате натавонам кард. Каси соҳибмурувват чун душманро заифу бечора дид, бояд ба ҳоли ӯ раҳм кунад ва караму эҳсони худро дар ҳаққи ӯ зоҳир намояд. Саргардони аз пой афтодари даст бояд гирифт.

Раҳи некмардони озода гир,
Чу истодай, дасти афтода гир!

Борҳо шудааст, ки ҳатто душман ба кас дӯст гардидааст. Зоғ ҳам, ки дар чунин ҳоли табоҳ афтодааст, агар мо ӯро меҳрубонӣ кунем, дур нест ки бо мо дӯст шавад.

Малик рӯй ба вазири сеюм овард ва гуфт:

— Фикри ту дар ин воқеа чист?

Вазир ҷавоб дод:

— Беҳтар он аст, ки малик ӯро аз ин ҳоли табоҳ наҷот ва ба ӯ зиндагӣ бахшад. Шояд ӯ дар мукофоти ин некӣ ба мо аз сидқи дил хидмат кунад. Ғайр аз ин касони оқил одатан баъзе касонро аз байни душманон берун оварда, ба тарафи худ ҷалб менамоянд, то ба ин восита дар байни душман парешонҳоливу парокандагӣ ба вучуд оранд. Чунки ихтилоф дар байни душманон сабаби фароғи дил ва мӯҷиби интизоми кори дӯстон аст, монанди он ки ихтилоф дар байни дузду дев сабаби ҷамъияти хотири зоҳид шуд.

Малик пурсид, ки чӣ гуна будааст он?

Коршинос гуфт:

— Овардаанд, ки зоҳиде поктинат дар наздикии Бағдод хонақоҳе сохта буд ва ҳамеша дар он ҷо ба ибодат машғул буд. Яке аз муридони ӯ аз фақру бечорагии ӯ хабардор шуда, барои рӯзгораш як говмеши тозаву фарбеҳ ба ӯ ҳадя бурд. Дузде он ҳолро мушоҳида карда, рӯй ба хонақоҳи зоҳид ниҳод. Деве низ ба сурати одамиён бо вай ҳамроҳ шуд. Дузд пурсид, ки «ту кистӣ ва кучо меравӣ?». Дев ҷавоб дод, ки «ман девам, меҳоҳам ба хонақоҳи зоҳид рафта, ӯро бикушам, зеро аксари мардуми ин вилоят бо талқини ӯ аз васвасаи ман рӯй гардондаанд. Акнун гӯй, ки худӣ ту кистӣ ва ҳоли ту чист?». Дузд гуфт:

— Ман марди айёrpешаам ва шабу рӯз дар он андеша, ки моли касе бибарам ва доғи озоре бар дили вай ниҳам. Ҳоло меравам, ки зоҳид говмеши фарбеҳе дорад, онро дуздида барои зиндагии худ сарф намоям.

Дев гуфт:

Эй ҷони ҷаҳон, ту ёри мой.

Пас рӯй ба роҳ оварданд ва шабонгоҳ ба хонақоҳи зоҳид расиданд. Зоҳид дар рӯи ҷойнамос нишаста дар хоб рафта буд. Дузд андеша кард, ки агар дев қасди куштани вай кунад, мумкин аст, ки бедор шуда фаръёд кашад ва мардум омада маро боздоранд. Дев низ дар фикр афтода буд, ки агар дузд гов аз хона берун кунад, дарро мекушояд ва мумкин аст, ки зоҳид аз овози дар бедор шавад ва ман ӯро кушта натавонам. Пас дев ба дузд гуфт:

— Ту каме сабр кун ва мӯҳлат деҳ, ки зоҳидро бикушам, он гаҳ ту говро бибар.

Дузд гуфт:

— Ту каме сабр кун, то ман говро бибарам, он гаҳ ту вайро бикуш.

Ин ихтилоф дар байни онҳо пайдо шуда охир ба ҷангу ҷидол анҷомид. Дузд аз рӯи изтироб зоҳидро овоз дод, ки «ин ҷо девест, меҳоҳад, ки туро бикушад». Дев ҳам фаръёд кашид, ки «ин ҷо дуздест, меҳоҳад, ки гови туро барад».

Зоҳид аз арбадаи онҳо бедор шуд ва фаръёд барка-

шид. Ҳамсоягон даромаданд ва он ҳар ду бигрехтанд ва нафсу моли зоҳид ба сабаби хилофи душманон солим монд.

Чу дар лашкари душман афтад хилоф,
Ту бигзор шамшери худ дар ғилоф.

* * *

Чун вазири сеюм суханашро тамом кард, вазири аввал барошуфт ва гуфт:

— Ман мебинам, ки ин Зоғ шуморо ба макру ҳилаи хеш фирефта гардондааст. Зинҳор, ки аз хоби ғафлат бедор шавед ва пунбаи ҷаҳл аз гӯши ҳуш баркашед, аз оқибати кори худ бияндешед. Оқилон бинои кори худро дар муҳофизат аз макри душман қарор додаанд ва ба гуфтори дурӯғу сухани бефурӯғи онҳо аз роҳ набаромадаанд. Баъзе касони ғофил ба ин маънӣ илтифот накарда ба андак хушомоди душман нармаӣ пеш меоваранд ва аз кинаҳои қадиму адоватҳои пешина фаромӯш карда, дил бар оштии ҳуш мекунанд. Ҳар душмане, ки ба сабаби дурии масофа қасд карда натавонад, худро ба ҳила наздик мегардонад, насихат пеш гирифта, худро рафиқу меҳрубон нишон медиҳад. Вақте ки аз сирру асрор воқиф шуд, фурсате ёфта ба кори худ шурӯъ мекунад ва ҳар захме ки мезанад, чун сонҷаи оташбор хирмани ҷонро месӯзад.

Зоғ гуфт:

— Эй ёри дилозор, ин ҳама суханорӣ чӣ лозим аст! Охир ин зулм, ки ба сари ман омадааст, бо ҳилаву макр чӣ муносибат дорад?! Оё ягон каси оқил барои осоиши каси дигар ба худ ранҷро раво мебинад? Охир ман ин хориву зорӣ ба ихтиёри худ қабул накардаам.

Вазир гуфт:

— Ҳамин ҳолу кори ту ҳам оғози ҳила аст ва худӣ ту ба майлу рағбат ба ин уқубат розӣ шудай, зеро ширинии интиқом, ки дар хотир дорӣ, шарбати талхи ин азобро дар коми ту хушгӯвор сохтааст. Бисъёр касон буданд, ки барои ҳалоки душман аз ҷони худ даст кашид ва барои валинеъматҳои худ ҷонашонро дар вартаи фано афканда буданд. Чунон ки он Бӯзина худро барои интиқоми ёрон ба куштан дод.

Малики бумон пурсид, ки чӣ гуна будааст он?

Вазир гуфт:

— Овардаанд, ки чамъе бӯзинагон дар ҷазирае маъво доштанд, ки меваҳои тару хушк дар вай бисёр буд ва обу ҳавои он бо мизоҷи эшон созгории тамои дошт. Рӯзе чамъе аз бузургони он қавм дар сояи дарахте нишаста буданд ва аз ҳар ҷо сухан мегуфтанд. Ногоҳ Хирсе онҳоро дид ва парешонхотир шуда бо худ гуфт: «Оё раво бошад, ки ман ҳама вақт дар миёни кӯҳҳо боҳои сангҳо бо дили танг зиндагӣ ба сар барам ва бо ҳазор меҳнат хоре ё беҳи гиёҳе ба даст орам. Ин бӯзинагон дар ин ҷои хушобу ҳаво шоду хуррам меваҳои тару тоза меҳӯранд ва бар рӯи сабзаи нармтар аз ҳарири сабз мечаранд.

Рақибон дар баҳори васли ӯ бишкуфта ҳамчун гул,
Чаро ман дар ҳазони ҳаҷр бе баргу наво бошам?!».

Пас қасд кард, ки дар миёни он чамъият даромада айши онҳоро талх кунад. Бӯзинагон дар ғазаб омаданд ва қариб ҳазор бӯзина чамъ омада ба Хирс ҳуҷум карданд ва ӯро маҷрӯҳ сохтанд. Хирси бечора ҳанӯз аз ниҳоли орзу меваи мурод наҷашида дарахти ишраташ пажмурда шуд.

Норасида ба лабам ҷуръае аз соғари айш,
Мезанад дастӣ ҷафо ҷоми муродам бар санг.

Алқисса, Хирс худро ба заҳмати тамои аз миёни бӯзинагон ба кӯҳистон расонида наъраву хурӯш баланд кард. Ҳамҷинсони ӯ ҳозир омаданд. Хирс сурати мочароро нақл кард ва гуфт:

— Ҷӣ беномусист, ки хирси қавиҳайъатро бӯзинаи заифе ба ин ҳоли табоҳ овард. Аждоди мо дар қадимулайём ба чунин ҳол наафтада буданд. Биёед, иттифоқ намоед, то ба як ҳамла рӯзи зиндагии онҳоро сиёҳ гардонем.

Гар аз гардиши ҷарх бошад амон,
Биҳоҳем кини худ аз бадгумон,
Чунон сар бикӯбем-шон дар ситез,
Ки монад зи мо ном то растхез.

Хирсон ба ғазаб омада наъра мезаданд ва мегуфтанд:

Мухолиф чу мӯр асту мо аждаҳо,
Кучо гардад аз панҷаи мо раҳо,
Зи мо рояти¹ ҷанг афроштан,
Зи душман сару тоҷ бигзоштан.

Пас қарор доданд, ки шабона ба бӯзинагон ҳамла кунанд. Чун шаб даромад, хирсон аз он кӯҳсор рӯй ба ҷазираи бӯзинагон ниҳоданд. Иттифоқо малики бӯзинагон бо чанде аз умарову аъён ба шикор баромада ва он шаб дар сахро монда буд. Бӯзинагони дигар аз ҳуҷуми душман ғофил ҳар як дар манзили худ орамида буданд. То бӯзинагон аз омадани хирсон хабар ёфтанд, ки бисёре аз онҳо кушта шуданд ва андаке хаставу маҷрӯх чон аз он вартаи хунхор ба канор бурданд.

Хирсон чун он бешаи хушобу ҳаворо аз душман холи диданд, ҳамон ҷо истиқомат ихтиёр карданд ва он хирси ҷафодидаро ба худ амир сохтанд.

Рӯзи дигар, вақте ки рӯз шуд ва офтоби оламоро тулӯъ намуд, малики бӯзинагон, ки аз ин ҳол ғофил буд, рӯй ба ҷазира ниҳод. Дар аснои роҳ гурӯҳе аз гурезагонро, ки нимҷону беқувват меомаданд, дид. Малик аз онҳо сурати воқеаро фаҳмида дар ҳайрат монд ва гуфт:

— Дареғ мулки меросӣ, ки аз дасти мо берун шуд ва ба дасти душман афтод.

Дигарон ҳам, ки мулозими рикоби малик буданд, изтироб оғоз карда ҳар кадом барои аҳлу аёл ва мулку моли худ фиғон мебардоштанд. Дар миёни онҳо бӯзинае буд Маймун ном дошт ва ба фазилату хирад орошта буд, ба ин сабаб ҳамагӣ ўро ҳурмат мекарданд. Маймун, ки маликро ҳайрону дигаронро саргардон дид, забони насихат кушода гуфт:

Дар балоҳо ҷазаъ² макун, ки аз он
Ду зиён аст, гӯш кун аз ман:
Аввалан дӯстон шаванд малул,
Сониян шодмон шавад душман.

Дар мусибат сабр бояд кард ва чораи корҳо танҳо ба шакибӣ анҷом бояд дод.

Малики бӯзинагон аз сухани Маймун тасалли ёфта пурсид, ки «чораи ин корро чӣ гуна кардан мумкин аст?». Маймун бо Малик ба хилват даромада гуфт:

¹ Роят — байрақ.

² Ҷазаъ — ношикебой, бесабрӣ.

— Эй малики номдор, фарзандону хешони ман ба дасти хирсони ситамгар кушта шуданд ва ман бе дидори онҳо аз умр на лаззате дорам ва на роҳате.

Бе рӯи ту зинда метавон буд, вале
Он зиндагӣ аз ҳазор мурдан батар аст.

Ман ҷони худро бохта интиқоми дӯстон ва азизонро аз ҷафоҷӯёни бетамиз меситонам.

Малик гуфт:

— Эй Маймун, лаззати интиқом ҳаётро ширин менамояд. Аммо вақте ки ту набовӣ, ҳама олам хоҳ ободон бошаду хоҳ хароб, фарқе надорад.

Маймун гуфт:

— Эй малик, аз ин ҳоле ки ман дорам, маргро бар зиндагӣ беҳтар мешуморам, зеро нури дидагони ман — фарзандонам зери хоки тира орамидаанд ва хирмани ҷамъияти онҳо ба тундбоди аҷал парешон шудааст. Тамоми молу мулк ба торочи душман талаф гаштааст. Ҳоло меҳоям, ки барои интиқоми рафиқон ҷони худро нисор карда, дар саҳифаи рӯзгор аз худ номе гузорам.

Ба номи накӯ мурданам орзуст,
К-аз ин ҷумла мақсуд номи накӯст.

Малик аз ҳалоки ман набояд дарег хӯрад ва бо дӯстон ба базми айш нишинад.

Малик гуфт:

— Чӣ гуна дар паи ин кор меравӣ?

Маймун гуфт:

— Тадбире андешидаам, ки ҳамаи онҳоро дар оташи марг месӯзам. Бифармой, ки гӯшҳои маро ба дандон кананд ва дасту пойҳоямро шикаста шабона ба канораи беша, ки маъвои мо буд, дар гӯшае афкананд. Ту бо мулозимон ва гурезагон дар атрофи ин саҳро пароканда шавед ва пас аз се рӯз ба манзили худ омада ба фароғат бинишинед, ки аз душманон асаре нахоҳад монд.

Пас гӯшҳои Маймунро бурида, дасту пояшро шикаста, ба канори беша партофтанд ва малик сипоҳи худро пароканда сохта, мунтазири фурсат нишаст.

Маймун ҳама шаб нола мекард. Малики хирсон сахари барвақт барои сайру гашт берун омада он нолаи зор шунид ва ба пеши Маймун омада холи ӯ бидид. Бо

вучуди сахтдилӣ раҳме бар дилаш падида омад ва аз холи ӯ пурсон шуд. Маймун ба фаросат пай бурд, ки ин хирс подшоҳи он қавм аст. Дар ҳаққи ӯ дуову сано хонда гуфт:

Зи чашму дил бадажи хокиям дар оташу об аст,
Ба чашм бину ба дил раҳм кун, ки кор хароб аст!

— Эй малик, ман вазири подшоҳи бўзинагонам ва ҳамроҳи ӯ ба шикор рафта будам. Вақти ҳуҷуми шумоён ман ҳозир набудам, рӯзи дигар аз гурезагон омадани шумоёнро фаҳмидам. Малики бўзинагон аз ман чораи ин корро пурсид. Ман аз рӯи некхоҳӣ ӯро ба хидмати подшоҳи хирсон далолат кардам ва гуфтам: «Тадбири хуб он аст, ки камари хидмат бибандем ва бақияи умрро дар хидмати малики хирсон гузаронем.

Дар паноҳи давлати соҳибдилон,
Роҳ чӯяд, ҳар кӣ ҳаст аз оқилон.
Гар ту дар гулшан дарой, гул барӣ,
Сӯи бўстон бигзарӣ, сунбул барӣ!».

Малик аз сухани ман парешону ошуфта гашт ва дар ҳаққи ман бўзинагони дигар суханони нолоик ба забон оварданд. Чун бори дуюм боз ҳамин сухан гуфтам, маро ба ин аҳвол андохта ба ин ҷо партофту гуфт:

— То бубинем, ки онҳо ӯро чӣ гуна ҳимоят хоҳанд кард!

Маймун инро гуфту чунон ба дард бигрист, ки аз чашми малики хирсон қатраҳои ашк чакидан гирифт.

Гар бинолам сангро дил хун шавад,
В-ар бигирьям дидаҳо Чайхун шавад.

Малик гуфт:

— Ҳоло бўзинагон дар кучоанд?

Маймун ҷавоб дод:

— Онҳо дар биёбони Мардозмой ҳастанд, аз ҳар тараф лашкар ҷамъ карда бо сипоҳи хунхор ба шумо шабехун заданианд.

Малики хирсон безобита шуд ва гуфт:

— Эй Маймун, чӣ кор кунем, ки аз онҳо ба мо сфате нарасад?

Маймун гуфт:

— Малик хотирҷамъ бошад. Агар ман пой медоштам, лашкари туро ба сари онҳо ногаҳонӣ мебурдам.

Малик гуфт:

— Медонам, ки ту аз манзили онҳо хабар дорӣ. Агар моро ба сари онҳо расонӣ, ман аз ту миннатдор мешудам.

Маймун гуфт:

— Чӣ гуна кунам, ки ҳаракат кардан бо чунин дасту пой душвор аст.

Малик гуфт:

— Ман чораи ин корро медонам.

Пас овоз дод, то умарои сипоҳ ва муқаррабони даргоҳ ҳозир шуданд. Малик сурати ҳол ба онҳо баён намуда гуфт:

— Омода бошед, ки имшаб ба сари ҳасм меравем.

Ҳама асбоби ҷанг тайёр карданд. Маймуно ба пушти хирсе баста ба роҳ даромаданд. Маймун бо ишорат ба онҳо роҳ нишон медод, то ки ба биёбони Мардозмой расиданд. Ин саҳрое буд пуртобу беоб, ки абри баҳорӣ дар фазои он аз ғояти ташнагӣ месӯхт, самуме дар он биёбон мевазид, ки асари он ба ҳар кӣ расад, дарҳол об мегашт. Ба сабаби чунин гармо ҳеҷ ҷонвар дар он саҳро ҷой намегирифт ва ҳеҷ гиёҳ дар он шӯразори мардумхор намеруст.

Маймун гуфт:

— Зудтар бишитобед, ки пеш аз дамидани субҳ онҳоро торумор кунем.

Хирсон бо ҷидди тамои қадам дар он биёбон ниҳоданд ва ба пой худ ба майдони аҷалу арсаи ҳалок даромаданд.

Офтоб баромад ва аз бўзинагон асаре пайдо набуд. Аммо Маймун ҳамчунон шитоб мекард ва ба афсуну афсона онҳоро мефирефт.

Вақте ки офтоб баланд шуд ва аз ҳарорати шуои он атрофу навоҳӣ оташ гирифт:

Зи гармо ончунон мешуд нафас гарм,
Ки лаб аз тоби он чун шамъ месӯхт.
Зи боди гарм, пиндорӣ, ки тақдир
Ба дунё дӯзахи дигар барафрӯхт.

Гармои сӯзон хирсонро беҳол кард ва аз вазидани боди сӯзанда оташи бедуде падидор шуд. Малики хирсон рӯй ба Маймун кард:

— Ин чӣ биёбон аст, ки аз ҳайбати ӯ дилҳо дар тобу ҷигарҳо беоб мешавад?